

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2026 03^{szám}

MARNO JÁNOS versei

BELÉNYESI PÁL prózája

MÁRKUS BÉLA tanulmánya

Juhász Tibor interjúja Lapis Józseffel

PÉCSI GYÖRGYI, BONIVÁRT ÁGNES, BUDA ATTILA kritikái

AKNAY JÁNOS munkáival

KORTÁRS 2026 03

Ára: 1071 Ft

Előfizetőknek: 12 840 Ft/év

www.kortarsfolyoirat.hu

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

MAGYAR KULTÚRÁÉRT
ALAPÍTVÁNY
PETŐFI
KULTURÁLIS
ÜGYNÖKSÉG

Nemzeti
Kulturális
Alap

TARTALOM

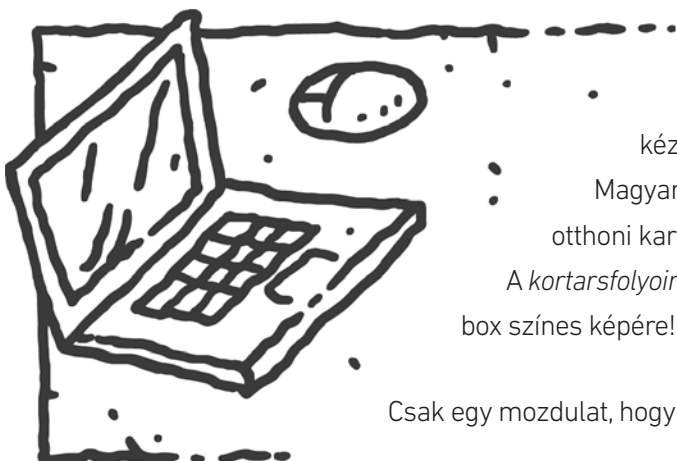
- 3** | MARNO JÁNOS: Mégis a vonásaim; Meztelenek és holtak *(versek)*
- 6** | MOLNÁR JÓZSEF: Ádám; Kölcsön egy órára; Kövek *(versek)*
- 11** | BELÉNYESI PÁL: Életközép *(próza)*
- 17** | SZERÉNYI TAMÁS: Italbolt; Sorakozó *(versek)*
- 19** | BOGA BÁLINT: Az én évszázadom, 1. rész *(esszé)*
- 28** | Tarka színpadok – Bozók Ferenc beszélgetése Véghelyi Balázssal a pesti kabaré egykori történetének egy szeletéről
- 32** | NOVOTNY TIHAMÉR: Párbeszéd a láthatatlannal – Búcsú Aknay János festőművésztől *(képzőművészet)*
- 52** | JUHÁSZ TIBOR: Megosztott összegzés – Interjú Lapis Józseffel
- 60** | MÁRKUS BÉLA: „csak azért sem szárnyaszegettek” – Jankovics Marcell kiadatlan emlékirata (1938–1945), 1. rész
- 68** | PÉCSI GYÖRGY: „csak az tudja aki élte” (Hervay Gizella: Siratók és keservesek. Kiadatlan versek)
- 73** | BONIVÁRT ÁGNES: Bengi László / Az elbeszélés törése
- 75** | BUDA ATTILA: Hernádi Mária / „Kimondani, s elrejtteni”
- 76** | KOVÁCS GERGELY: Lapis József / Túl a fedélen

E számunkat AKNAY JÁNOS munkáival illusztráltuk.

A borítón: Jézus, 2025, akril, vászon, 40x30 cm (részlet);

Egyedül, 2026, akril, vászon, 75x55 cm (részlet).

A reprodukciókat Aknay Csaba készítette.

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP, MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY, PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, MAGYAR MŰVÉSZETI AKADEMIA**

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacs kandras@gmail.com)

KATONA ALEXANDRA (lexa.katona@gmail.com) Oláh János-ösztöndíjas

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu)

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com)

TÚRI JUDIT (turijudit.kortars@gmail.com)

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

MÁTÉ GABRIELLA (info.kortars@gmail.com);

1062 Budapest, Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: Prime Rate Zrt. – www.primerate.hu

Előfizetési díj 1 évre 12.840,- Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 150 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online aktuális tartalmából:

Bence Erika kritikája Mécs Anna *Rutin* című regényéről

Várkonyi Zsolt interjúja Holtai Gáborral, az *Itt érzem magam otthon* című film rendezőjével

Karádi Gergő kritikája Beck Zoltán és Greccsó Krisztián *Szeretet vessző béke* című lemezéről

www.kortarsonline.hu

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

A hazai kortárs képzőművészek legnagyobb online galériája:

Képgaléria – kortarsfolyoirat.hu/képgaléria/

„A *Kortárs* folyóirat nyári, 3 (2024/6, 7–8), valamint a decemberi (2024/12) számának megjelentetése” szakmai programok megvalósítását 2024. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

MARNÓ JÁNOS

Mégis a vonásaim

Nádas Péternek

Ujjammal horgot formázva lógok
a riglin a klozetablakban,
s fürkészem rézsút egy ház kéménye
mögé rejtőzni lejtő sárga
napgolyót – melynek a tűzére
lódultam volna fagyott arcomat
kiereszteni. Tudtam, persze, hogy
késésben vagyok. Előretékintő
és hátráltatott. Lábfejem, talpam,
lábszáram nagyjában egészében
egymásba süppedten csüggnek a térdem
szalagjain, s erre jön rá még
a képem – amiről fentebb beszéltem,
aggódó módban, és most a kémény
tömszi árnyékában mintha engedtek
volna mégis a vonásaim. Végét
járja egy év, délután kettő és
három között, hátam beleborzong
az alagút szájába, honnan nem
várunk fényt, ellenben túl a megszokott
hányingeren, és padlónk sem mozog.

Meztelenek és holtak

Nővérem emlékének

Meztelenek és holtnak azok a disznó-
tetemek mutatkoztak, amelyek régi
udvarunk komplikált alakzata mentén, a
széleken tehát, kezdtek a homályban
kiemelkedni, azaz a maró novemberi ködben,
kitüremkedni a fagyos földből,
varacskosan és roppant kövéren,
épp csak ébredeztem, nővérem
pedig már kint állt hálóingben,
ácsorgott hálóingecskejében a nyitott
gangon, és sírt, tördelve kezecskéjét,
egyedül, mint az ujjam. A felnőttek sehol, nem
is hiányoljuk őket, körül az óriás
burgonya formájú, barnás-fekete bőrű
vagy héjú disznótetemek, a szívem

rendetlenkedik, kocánk persze
az óljában lapít, gyanítja bizonytal,
hogym közel a világ vége.
Érkeznek érte nemsoká' a falu
férfiai, a böllér és a haverok, ittasan,
röhögve, és abba a nővérem belepusztul.
Ő etette malackorában kicsi kezecskéjéből a kocát,
a reggeli forralt tej bőrét nyalogatta ki
belőle a malac, rőfizve, mintha csak
kacarászna, régi udvarunk leírhatatlan ma.
Dalolhatja, ecsetelheti az ember, az
az udvar olyan, mint a semmi, mintha
tulajdonosa sem igen volna, egy sornyi
venyige, kecskeszőlő, az óltól jobbra,
mögötte pedig, tiszta terméskőből,
a Nagyfal, tetején, a magasba, cementpárna,
álma megannyi macskafalkának,
oly fal tehát, melyen túl az eget látni csak.
És kell-e több nekünk, idegeneknek?
Beborulhat, kiderülhet, vagy beesteledhet
akár. A fagyottföld színű tetemek azért
még mindig bent a szikes földben,
sötétkékes hátuk hullámsani látszik,
olykor szürkészöld színt kölcsönöz nekik
a köd, mitévő legyek, hogy nővérem
mégse fagyjon meg, hogy' tereljem
vissza őt mégis a házba, mely nem
otthonom, neki sem az, sem a családnak,
nehéz túrtóztatnem magam, kezem
is meg van kötve, szemem épp csak nyitva,
sarkában vöröses rög, nincs az a tyúk
vagy kutya, mely kikaparja onnan.
Nővérem haját régen csomókban
téptem, most meg reszket a lábfejem
is a takaró alatt, rázkódva reszket
vagy berreg inkább, mintha felhúzták volna
az este. Nővérem a gangon ebben a goromba
hidegben. Érzem, hiszen két ajtóresen
át is behúz ide, én meg egyedül, mint az ujjam,
holott mennyire félek elveszni bizonyos
hasonlatokban. Orrfacsaró, amikor
oszlásnak indulnak. Kocánk visítása
a régi pólyások visítozására emlékeztet;
mintha ölnék őket, és nem hagyják abba,
jeges szélrohamok csaptak a fülemben,
miközben a hűlő kályha mellett ülve
merítkeztem fülleddt gondolataimban.

Kocánk, mintha kést köszörülnének
élesnél élesebbre hosszan, a szűk rés
a küszöb s az ajtószárny között azért
még megvan, nővérem és a valóság
azonban összeférhetetlen formákban
esnek egymásnak vagy egymás ellen,
azt meg nem mondja ember, ha megszólal:
„Felébredtem”. Mert az alapok rendben,
derekas munka, derékig érő gyerek-
méretű terméskőből áll együvé
haladtában az ember, csak a szigetelés,
szigetelés a szavak között, teszem, a falak
szárazon tartása, hogy a penészedéstől
óvjuk a bútort, a festményt, a tüdőnket,
tehát a bitumentekercs szigetelés,
az maradt hézagos, vagy eltűnt a ködben.

MOLNÁR JÓZSEF

Ádám

A háborúban nincs helye az
érzelmeknek. Hideg fejjel kell
előremenni, még ha be is törik az.
A jóslat szerint túléled.

Még cipeled a múltat, amikor
szólnak, tedd le a terhet. Tétovázol,
de már könnyebben repülsz, mint az
angyalok. Tollpihe vagy.

Visszamész az időben. Valakit
ölnek. Minél messzebb futsz, annál
közelebb kerülsz. Még van néhány
eltékozolható órád.

A repülőtérré rohansz. Az utolsó
gépet keresed. A cél egy másik élet.

Csetlesz-botlasz az éjszakában. Egy
bagoly rád ijeszt, egy ág visszalő.
Egy gyermek sírása követ.

Mikor ráléptél az útra, még nem
tudtad: „Itt élned, halnod kell!”
Józanodsz.

Éva óta utálod az almát.
Mindig a szép felét kínálják.

Mióta lejöttél a fáról, senkinek sem
árultad el, hogy ember vagy.

Kölcsön egy órára

„Taszítom a telet.
Bennem Jézus fázik.”

A kert meztelenre vetkőzik
fái libabőrös szépséggel
takaróznak
faleveleket küld az est
hullanak a megáradt csendben
Taszítom a telet
bennem Jézus fázik

Az üvegedény megtelik könnyel
pára borít ablakot, ajtót
a leander mára megfagyott
rózsákra ültetett égből
rázza öklét az Isten
Taszítom a telet
bennem Jézus fázik

Pirosak, sárgák a zöldek
Mozart, Beethoven, Brahms
alszik a közeli padon
A koldus kölcsön ad egy órára
száz forintot
Taszítom a telet
bennem Jézus fázik

Jégtáblákon alszom ma
zongora-szárnyaim kitárom
elfutnék, ám a szél nem enged
feldob, majd lehajít
szétterülök az éjszakában
Taszítom a telet
bennem Jézus fázik

Felszántom körmeimmel az eget
jajdul a közeli vonatkerék
vasút mellett alszom az éjjel
félve megyek át a síneken
mellettem írja versét József Attila
Utálom a telet
bennem Jézus fázik

A legényvirág karcsú fény után
hajlott hátat mutat a körte
őszi lázat mér az utcalámpa

gyémántot oszt szét a november
 kőben megfagyott remény
 Lábon hordok telet
 bennem Jézus fázik

Temető kapuban állok
 nincs ki elássa a halált
 kihantolt csontjaimon dobol
 a tankok elől futó háború
 varjúfelhőkből hull alá koszorú
 évszázados füst a glóriám
 Vérem festi a telet
 bennem Jézus fázik

Kövek

„A kövek nem kérdeznek,
 gondolatuk sincs...”

Amikor kövek közé kerültem,
 összezárva az idővel,
 hetekig, évekig bámultuk
 a semmit. Ürességünket
 bámultuk, hogy egyszer,
 talán, körvonalazódik
 valami.

Így teltek el az évezredek.
 Izgalomnak nyoma sem.
 A türelmet ittuk mohón,
 amit a nap hordozott
 tenyerén.
 Belső rizsszemeink ekkor
 már látszódtak,
 mi láttuk,
 ez is elég.

Akkor már elindult
 a Kisherceg bolygókat
 látni,
 és Milne is gondolt
 Micimackóra,
 csak mi – a kövek – nem
 gondoltunk semmire:
 mi jó származna abból?

Gondoltak mások helyettünk,
 és faragni kezdtek, ahogy

a tolték szobrokat,
és a Stonehenge köveit.
Volt, hogy sikerült, volt,
hogymem. Csupán az idő
lehet a szobrászunk, tudtuk,
mélyen hallgattunk róla.

Az öregek voltak szépek,
a fiatalok csúnyák, nálunk
ez természetes. A bölcsesség
ragyog. Nem röhögtek ki
azok, akik röhögni sem tudtak;
nem osztottuk fel az éveket
hónapokra és napokra,

mégis megünnepeltük, ha
valakinek születésnapja volt.
Táncoltunk ilyenkor.

Akinek közülünk jó hallása
volt, hallhatott cifra dolgokat,
s az év bizonyos napján
körbeültük, hogy meséljen:
nem mondott semmit, s mi
hálásan csüngtünk ajkán.

Aztán elindult valami. Azt
mondták, változás szele
söpört végig, néhányunk
imádkozni kezdett, míg
mások istent tagadtak.
Pedig a kövek szelleme
végig kitartott mellettünk.

Volt, ki inni kezdett, mert
már nem volt elég neki
a tenger,
és a kábítószer is
felütötte fejét.
Szomorúan ültem a
fűben, ahol már régóta
rejtőzködtem.

Valaki fegyvert talált,
és feltalálták az önzést,
a kapzsiságot, és a kígyót,
aki beslusszant a gyanútlanok
közé.
Én csak nevettem ezen,
hittem,

szilárdságunk ténye
megkérdőjelezhetetlen.
A naivak ezt nem tudták,
csúszó-mászókat kezdtek
el melengetni. A kikelt tojások
elgurultak, ahelyett, hogy
összetörtük volna.

Hazudozni kezdtünk,
majd lopás, gyilkosság lett
belőle, a szigorú bíróság
ítélkezett, többen a Taigetoszról
zuhantak.

Azóta elszóródva
élünk. Szárnyak nélkül,
nagy titkok súlya alatt.
Port és könnyeket
nyelve,
jövönkről
emlékezünk.

BELÉNYESI PÁL

Életközép

– Mit ír?

– Huszonnyolc perc, ha nincs közben sehol dugó. Jó messze van. Nem kelene inkább hívni egy mentőt? A körülmények alapján, és a szakmai tapasztalat is azt mondatja velem, hogy komoly a baj.

– Jaj már. Dehogy, vezess nyugodtan, kibírom addig. Sportsérülés, kész. Szerintem egyébként legfeljebb egy erős rándulás, nem kell túlaggódnod. Mondjuk, eléggé fáj. Semmit nem érzek a jobb vállamnál. Különben is, mire ideélnének, mi is bent leszünk az ügyeleten.

– Jól van, ahogy gondolod, de akkor azonnal induljunk. Szerintem ne várd meg a második szettet. Jobb úgysem lesz, játszani meg nem engedlek. Bár nélküled simán ki fognak kapni. Megemésztik. Meg kellene mindenkinek szoknia, hogy tervezzen mással is, és ne egy stratégiája legyen. Miért nincs nektek egy normális dirigensetek?

– Ne bántsd őket. Na, én kész vagyok, mehetünk. Összeszedtem mindent. Hozod a váltáskámat? Az most nagyon nem esne jól.

– Persze, de induljunk már, attól tartok, hogy ahogyan az ödéma nő, egyre jobban fog fájni minden rezdülésed.

– Nem vészes, mondom! Tényleg, már sokkal jobb. Megszoktam.

– Ezt nem hiszem el! Még mindig tizenöt perc, pedig húsz perce jövünk a tők sötétben itt, az isten háta mögött. Miért van minden ilyen valószínűtlenül messze ebben a vidéki országban? Mit bénázik már megint annyit az a suzukis? Fordulj le! Fordulj már le, az isten szerelmére! Igen, neked van elsőbbséged! Gyerünk már! Mit félsz a kamiontól? Megőrülök ebben az agy nélküli társadalomban. Fáj?

– Nagyon. Minden szívdobbanást érzek, annyira lüktet. De ne siess, csak amennyire a forgalom engedi. Nehogy bemérjenek, bár tudom, tudom... téged nem szoktak. Bírom még. Egy szülés sokkal rosszabb. Miért állsz meg itt?

– Hozok neked jeget. Remélem, hogy van a diszkós szárazjégen kívül másfajta is. Civilizált helyen van ez a bódé.

– Haha. Azok a kilencvenes évek, mi? *Good luck*.

– Nem hiszem el, Balkán. Nyilván nem volt. Tedd rá ezt. Itt van, hideg üdítő, fémdobozban. A kétkilós koktéljég semmit nem ér. Legalább kedves volt az eladó, mondjuk, érezhetően unatkozott.

– De kedves vagy. Megint. Kibírtam volna.

– Lehet, ez egy racionális döntés. Szorítsd rá, na. Jobb lesz, meglátod. Mikor kell már befordulni, mi ez, egy urbex labirintus? Miért nincs itt semmi kiírva? Hol van az a kurva bejáró a traumához? A Hortobágy jobban ki van táblázva, bassza meg.

– Nyugi. Kanyarodj be itt. Itt, itt, hahó, csak lassan. Aú! Jaj. Vigyázz, annyi fekvőrendőr van erre, hogy mikor mindenperces voltam a gyerekekkel, emlékszem, majdnem megszülettem az utcán, olyanokat dobott az autón ez a sok

trampliság. Most is nagyon fáj minden döccenő. Jól van, látom, te azért jobban figyelsz.

– Hol van már az az átkozott kapu? Mi ez, bassza meg az isten, egy háborús övezet? Esküszöm az élő istenre, hogy az kulturáltabb! Na, végre. Ez lesz az.

– Na, látod. Nézd, ott egy portás.

– Jó estét kívánok. A sebészeti ügyeletet keressük. Be tudunk itt menni? Sérültet hozok.

– Kívánok. Nem, kérem, sajnos itt nem lehet, sajnos, mert építkezés van, kérem. Tolassanak ki, aztán menjenek tovább itt lejjebb, kérem, a virágbolt előtt kell jobbra bekanyarodni, uram.

– Virágbolt? Milyen virágbolt? Hiszen tök sötét van, ember, honnan lássam, hogy mi jön később, ami előtt *majd* be kell kanyarodni? Vissza se tudok fordulni, ez egy egyirányú utca. Na, jó, nincs időm erre. Menjünk. Köszönöm azért, viszlát!

– Minden jót kívánok, na, és sok sikert, uram. Ne haragudjon rám, én csak a rendszer része vagyok.

– Itt, itt, ez az: menj be, mondom, na. Ez az, nyugodj meg, már ott vagyunk. Amúgy is nekem fáj. Ne húzd fel ezen magad. Minden megoldódik.

– Gyűlölöm ezt az országot, ezt a... mindegy. Persze, most meg még egy labirintus. Micsoda? Mi ez a parkolójegy-hisztéria? Ja, amúgy kint is ez van kajakra. Húzom a jegyet, persze, mi mást csinálnék?

– Már itt is vagyunk, látod? Simán ment minden, na.

– Nincs itt senki! Hol kell bejelentkezni? Úristen, milyen áporodott bűz terjeng mindenhol. Mi történt? Kiöntött a budi? Valaki rohad a folyosón?! Ezért mentem én el ebből az országból. Az életkedve is elmegy a betegnek. Fel kellett volna hívnom a haverokat, inkább elviszlek egy másik városba.

– Igen, tudod, ammóniaszag. Húgysav és ammónia, itt, azt hiszem, hogy a salakanyagok miatt koncentráldik. Tudod, ez a karbamid vizes oldata, a szén-sav diamidjának a szerves vegyülete, amelyik prizmákban...

– Ne, ne most, ezt hagyjuk, kérlek. Tudom, hogy értesz hozzá, és engem is érdekel az egész, és kristályosodik a vegyület is, ugye, satöbbi, de inkább a váladat tegyék már rendbe. Sajnálak. Nézd: triázs. Hogy mi az? Itt osztályoznak majd, megmondják, hogy mi hol van, hova kell menni. Azt írják valami lelógó fecnire, hogy ne kopogjon. Na, de ha valakinek nagy fájdalmai vannak, csak nem vérzik? Elnézést, legyen kedves...

– Mi van már? Huh?! Oda üljenek le, és várjanak, nem kell kopogni, ide van írva! Nem tud olvasni?!

– Nem, ha a fájdalomtól nem látok, akkor nehezen megy. Próbálta már?

– Majd szólunk, ne türelmetlenkedjenek. Másoknak is fáj, ők is várnak.

– Szuper. Ez zseniális. Ennyi? Ez a magyarázat?! A nagy fájdalomra nancssárga karika jár, nem? 15-20 perc alatt ellátás, hm? Ön a szakápoló, vagy csak intézkedni szeret?

– Hagyd már, a végén még rendőrt hívnak. Kivárjuk a soromat, megoldódik minden.

– A rendszer koldusa, a hétvégi zseni, az. Kérsz valamit? Vízet, kólát, gumicukrot?

– Egy rágót, ha van. Köszönöm. Az íze mindegy.

– Na, hahó! Jöhetnek. Ki a beteg? Hozzátartozó nem jöhet be. Hm? Ez is ide van írva. Nem is hozzátartozó? Akkor pláne nem.

– Miért? Miért??? Miért *pláne*?

– Csak. Maga ilyen okos fajta? Máshova is mehetnének végül is.

– Nem, nem mehetnének, amióta szétkúrták a rendszert, hm? Az okosság pedig relatív fogalom, de ennek a megértéséhez *is* szükség van némi intelligenciára. Én valamennyire értek a sérülésekhez is, még ha nem is pont ebből szakvizsgáztam. Tudnék segíteni. Mindenki jól jár.

– Magának is fáj valamije? Nem? Na, ugye.

– Na, és magának? Mégis bent van. Az anamnézisben tudok segíteni, Szentgyörgyi.

– Kí? Nekem ez a munkám, sajnós, azért vagyok bent. Maradjon kint. Meddig akar még beszélgetni? Azóta már túl lenne rajta a hölgyike.

– Hölgyike? Esetleg kiskegyed, nem?

– Engedd el, meg tudom oldani.

– Jó, csak ezek itt láthatóan nem orvosok, én meg valahol-valamikor mégiscsak az voltam. Na jó, figyelj, az lesz, hogy kapsz egy narancs vagy sárga pöttyöt valószínűleg, és mehetünk. Külföldön így megy, ha nagy a fájdalom, narancs, ha elviselhető, vagy van súlyosabb beteg, akkor sárga pötty.

– Jó estét kívánok. Leülhetek ide? Micsoda? Nem értem? Jól van? Miért itt ül? Nem ellátáson kellene már lennie? Mit mond?

– Hé, maga ott, dokikám! Nem látja, hogy mindjárt hányni fog? Tök részeg vagy bedrogozott a koma, mittomén, most hoztuk. Remélem, hogy nem csak a karját törte el! Húzhatom át az egész kibaszott mentőt. Na, húzz arrébb, te fasz! Mit vonyítasz, mint egy kutya? A drogos kurva anyádat. Na, most lesz helye, már ha van gusztusa ide leülni. Menjen inkább oda, az ajtóhoz is közelebb van. Eléggé le van fogyva, idegesnek is látszik. Kér egy Xanaxot? Na, de hát magának adjak tanácsot, láthatóan szakember!

– Nézze ked..., mindegy, kell ez? Maga mindenkivel így beszél?

– Hogy beszéljek? Nézzed, uram, huszonöt éve ezt tolom, szarért-hügyért. Részegek, drogosok, homokosok piszkítanak be a járműbe, verekednek, kikelnek magukból, csapkodnak, én meg ha lefogom, még mehetek is a bíróságra, mert valami gazdag rokon jön be ide, hogy megvertük a kómás kis pöcsöt, miközben őrjöngött. Hadd ne legyek választékos, igaz, Bandi, haha? Igaz, hát. Bandi is kész van ettől. Na, érti? Magának is jobb lesz, ha kirakom innen a hidegre ezt a nyomit. Hadd gondolkodjon a kis köztéri professzor úr. Faszomöccse. Na, Bandi, kiteszük a hűtőre, hehe? Ott foroghat, amerre akar. Neki úgyse sürgős, azt se tudja, melyik naprendszerben van. Igaz, hülyegyerek?

– De rossz ezt nézni. És hogy miért vonom felelősségre? Mert valahol az én pénzemből tartjuk el magukat, érti? Abból is. Közszolgálatot végez. Adófizetők pénzéből kap fizetést. Tanuljon meg viselkedni, a piczába is.

– Hát nem érti, mi? Maga fogja áthúzni a kocsimat? Nem? Akkor? Örüljön, hogy van mit fogni a lába között. Nem itt él, mi?

– Nem... Na végre, kijöttél, sokáig tartott a gondolkodás... mikor kell menni ultrahangra? Hé! Örök hála, köszönöm a segítséget, *remek* érzés, hogy le tudnék ülni. Barom.

– Nincs UH. Csak röntgen, hogy nincs-e esetleg eltörve, vagy nem ugrott-e ki a helyéről. Azt kell kizárni azonnal. Fáj. De jó, hogy itt vagy.

– Persze, persze. Rendben, ez végül is indokolt, valahol ez a protokoll..., de ez szakadás, nem kell hozzá két év rezidensi gyakorlat sem. Mondtad nekik, hogy konkrétan hallottad, mikor szétszakadt? Szakvizsgán kivágják az ilyet, gondolkodás nélkül.

– Igen.

– És? Semmi?

– Nincs UH. Ügyeleti időben nincs. Csak röntgen. Ezt tudják most csinálni. Holnapig mindenképpen várni kell, de akkor is csak ha az ügyeletes orvos indokoltnak tartja. Menjünk. Zöld csíkon kell végigmenni. Uh, nagyon fáj már, de hamarosan jobbra fordul. Ezzel a fájdalommal tudok együtt élni.

– Kaptál fájdalomcsillapítót legalább, vagy frissebb jeget?

– Nem. Ez nem kötöző.

– Ez az, itt van. Várj. Majd én intézem. Jó estét, elnézést... itt a...

– Várjanak meg kint!

– Hiszen kint vagyunk, hol lennénk. Itt várjunk? Mire?

– Jó. Ott várjanak. Józsi, húzd már be azt a kurva ajtót, szétbaszod a fülem ebben a kibaszott huzatban.

– Na, csak a kishölgyike jöjjön. Maga nem.

– Ne kishölgyikézzon, kérem. Iszonyúan deprimál. Nem tudja felemelni a kezét, talán segíthetek neki.

– Hogy mit csinál? Nem, ne segítsen. Mi maga? Vagy *ki* maga, a télapó? Na, menni fog egyedül?

– Menni fog, megoldom.

– Jó. Más megoldás nincs úgysem, haladni akarunk. Három perc az egész.

– Jövök hamarosan.

– Na, hogy ment?

– Iszonyúan fáj. Fel sem bírtam emelni. Kedves volt a néni, amúgy, nagyon. Unhatja a sok esti sérülést, ez látszik rajta. De nincs eltörve, nincs kifíradva sem, azt mondja.

– Persze, nyilván, ezt eddig is tudtuk. És most? Mikor néz már meg *végre* egy orvos? Kezdem azt hinni, hogy kandikamerás az egész. Az édesanyjuddal vicceskedjenek.

– Most menjünk a kék vonalon a végéig, előtte van az ügyeleti szoba, jobbra. Ez vicces, a mosdóig kell menni, haha. Aú, de fáj.

– Hagyjon már, Szilvike, a telefonnal! Hogy jól áll a pocakom? Köszönöm. Majd műszak után megbeszéljük, hogy mi áll jól, hm? Sietek a kisműtőbe! Valaki ledarálta a hüvelykujját. Este darálni... hol él az ilyen? Na, lásuk. Igen, maga az. Doktor a név előtt... Orvos? Nem? Akkor milyen...? Mind-egy végül is. Láttam a rendszerben, de nem hiszek a röntgennek, azt mondják, hogy valami sportsérülés. Én is sportolok. Na jó, ha van időm rá. Gondoltam, hogy ön az. Ilyen alakkal, már, ha megengedi. Ilyenkor ide csak szelisek vagy drogosok jönnek be. Huppanjon be gyorsan, megnézem, hogy nem kell-e visszatenni a vállát, de utána várjon pár kurta percet, mert műteni kell és egyedül vagyok. Jocikám, tartsátok addig itt a bajnokhölgyet, légszi!

– Helyén van, nincs törés, azt mondja. Nemsokára visszajön. Rendes volt, hogy visszaugrott, hogy megnézzem. Fura a stílusa, de még tartható.

– Aha. A vállad érdekelte nyilván, nem a sportmelltartód. Miért van itt ekkora kosz és rendetlenség? Huszonegyedik század, mi?

– Hagyd. Mindenütt ez van.

– Görgessük-pörgessük, Marcsika, görgessük-pörgessük! Halló, szevasz, Tónikám! Mi? Én hívtalak? Ja, igen, fasz' tudja, biztos benyomódott, akkora a belem baz'meg, egyre jobban hízik. Jól tart az asszony, hiába a sok túlóra, haha, érted?! Ja, semmi amúgy, csak most hoztunk be valami dilinyóst, komolyan mondom... haha, elesett, összetörte az arcát az utcán, este tízkor, baz'meg, és mire bejöttünk, még rohama is lett! Beszarás. Majdnem megfulladt nekem itt lekötve, csak úgy folyt a hab a száján a kelekótyának. Hogy? Ja, az kellett volna még, de a kocsit így is összegányolta rendesen. Most meg itt hagyta a szemüvegét! A kibaszott hülyéje, baz'meg. Mekkora ment itt, ahogy folyt a nyála, közben meg nyekergett. Megyek mindjárt, jól lebaszom. Na, ez meg zárva van, á, hagyom a picsába. Majd megkeresi, ha kell neki az a kurva szemüveg. Annyit csak lát nélküle is. Na, csá! Jövök már, baz'meg, ne ordíts. Megint hívás van?!

– Hipp-hopp, vissza is jöttem. Jöjjön, hölgyem, rohantam magához. Megvizsgáljuk, de nincs nagy baj, jó? Ön kicsoda? Ja, hogy *kolléga*? Hol? Külföldön? Magának volt esze, mikor elment, na. Ja, elnézést, biztosan udvariatlan voltam, de hát nézzék el nekem, jó? Ebben a mitú izében. Csak segíteni akarok. Annak, akinek lehet. És szívesen. Olyan zombi itt mindenki, amúgy. Fáradjon be. Kolléga is bejöhet, ha szeretne, de nem szükséges. Bár szemműtétet vállon keresztül úgysem kell most, haha. Tessék csak, tessék, csak ön után.

– Menjek?

– Nem kell, nyugalom, így is sokat segítesz.

– Rendben. Mondd neki, hogy valószínűleg vállcsúcs alatti ínszakadás, vállízület, rotátorköpeny stb. És mondd, hogy krónikus ínszalag-gyulladásod van évek óta.

– Jól van, ezt fogom mondani, ha bírok beszélni a fájdalomtól.

– Nos, mit mondott?

– Hogy nincs eltörve. Menjek haza, szedjek fájdalomcsillapítót, és ha még egy hét múlva is fáj, jöjjenek vissza ide.

– Mi van? Ide? Inkább a sarki hentes. De mi a dg? Hogy? Ja, a diagnózis. Nem a betegség, a diagnózis. Tudod, gnosszosz, görög eredetű, átértés, az irányhipotézis és a vizsgálat outcome-ja... na, nem untatlak.

– Semmi. Nincs törés. Ennyit tud mondani. De arra készüljek fel, hogy *itt* nincs specialista.

– Tehát?

– Keressek magánúton valakit, ha még a nyár előtt meg akarom műttetni. És ha műteni kell egyáltalán. Jaj, iszonyatosan fáj. És ha a vállamnál feljebb akarom tudni majd emelni a kezem, na, akkor pláne nézzek valakit.

– Nem hiszem el. A vállcsúcs alatti ínt mondtad? Acromoin, bursa, nem tudom már magyarul, mik ezek. Az anatómiát sem magyarul tanultam. Mindegy, csak belezavarodok.

– Nem mondtam. Minek?

– *Kolléga!* Figyelj! Jó tanács, ennél többet nem tudunk tenni. Sem most, sem máskor. Te megérted, ez nem Németország. Én is mennék, de az öregek miatt meg a feleségem miatt nem tudok. A többi mindegy is, tulajdonképpen. Hadd ne szakmázzak. Vidd el ide meg ide, felírtam. Jobban jártok.

– Szuper. Mindegy. Menjünk innen. Mi ez, a 19. század? Van egy-két kontaktom még az egyetemről, akik itt maradtak. Holnap náluk kezdünk, ha elértem őket.

– Na. Ne túlozz. Ez van. De nagyon köszönöm, hogy így aggódsz. Mégis, mire számítottál?

– Hogy megvizsgáljon, és a szakmailag is vállalható *diagnózist* megállapítsa. Helyesen. Utálok ezt az egész országot. Egyre jobban utálok.

– Ne utáld azért. Ezért.

– Hol az autó? Gyere, menjünk. Hazaviszlek.

– Itt lesz, úgy emlékszem. Menjünk. És köszönöm. Alszom én a nappaliban. Úgysem fogok tudni a fájdalomtól, neked pedig a kanapé túl rövid.

– Ne viccelj. Majd meglátjuk. Azért szerzek neked fájdalomcsillapítót. De nem ezt, amit minden második EU-s országban betiltottak. Maradj itt addig, ne szállj ki. Ki ír fel ilyet ma még?

– Nem szállok ki. Hova mennék, haha?! Nagyon sajnálom, elrontottam neked itt az egész estédet, basszus. Olyan béna vagyok. Boldog születésnapot azért.

SZERÉNYI TAMÁS

Italbolt

A bádogbüfé előtt
szétszórt aprópénz
és hanyagul eldobált
cigaretta csikkek között
fehér lábnyomok:
egy apró talp
érinti a salakot.

A hegek a falon
egy irányba mutatnak,
nincs bent váltó, a ventilátor
szanaszét köpködi a krepp-papírt.
El van romolva, mondanák,
pedig sosem működött rendesen.

Az üvegeket bizonytalan
mozdulattal ejti le a pultra,
amit lábujjhegyre állva éppen elér.
Maszatos kezével rágóba nyúl,
az asztal pereme alatt gyűlik
a gyötrelem ragacsos
mellékterméke.

Nem visszaváltani hozta,
hanem újratölteni,
demizsonból kotyog
a halványvörös, ecetszagú ital.
Fizetnie nem kell, ha legközelebb jön,
elég lesz, mondják, mivel hó vége van,
ilyenkor illik engedményeket tenni.

Kifelé menet még lehajol,
a csikkek között keresgél,
olyankor látni arcán a derűt,
fehéren izzik, majd kisimul,
mint a napégette bádog,
ő meg teli üvegekkel a hóna alatt
elindul hazafelé.

Sorakozó

Ott állunk mind,
tornasorban, írók, költők,
sérült, sértett emberek,
a halál diadalmaskodik,
nyelvet ölt rám is, rád is,
mindenkire.

Kényszeredett beismerés,
a felelősség leperreg, és a
felszabadító tévedéseket
is végzetesnek érzed;
a világ vízzé válik,
benne a létezés kódarab.

Erős vár a mi
íraskényszerünk,
nem akartam költő lenni,
így biztosan nem,
másra bíznom,
a többiekre a tornasorban,
akik hozzám hasonlóan
akaratlanul felsorakoztak.

Pedig nincs bennünk semmi közös,
én csak olyan egyszerű megállapításokra
vagyok képes, mint...

A halál
nem olyan,
mint a filmekben,
nem kísért a múlt,
legfeljebb kísérték,
de most már senki
nem áll melletted.

Aztán meg:

Szakaszolod a napokat,
egy teljes holdciklus
közelebb visz a krónikus
álmatlansághoz,
ebben méred a múlt időt,
és a strigulák téged
húznak át keresztbe.

BOGA BÁLINT

Az én évszázadom

1. rész

A 20. század első és második harmadának határa tájékán születtem, utána 62 évet éltem meg abban a században, majd csupán egy negyed századot e következőben, így – azt gondolom – mondhatom, hogy a 20. század az én évszázadom. Életem nagy részében természetes volt, hogy a „múlt század” fogalma alatt a 19.-ket értsük, most meg természetesen a 20.-at. Nekem ez az előzmények miatt meglehetősen furcsán hangzik, amit még az is tetéz, hogy apám a 19. században született, alsó iskolai osztályait ekkor végezte, tanárai, még az egyetemen is, ekkor tanultak, szocializálódtak. Tehát apámon keresztül számomra a világszemlélet, az etikai normák a 20. század zavaros, tekervényes ideái előtti időszakból származtak, de a 20. század zivatarában benne éltem, abban harcoltam ki a magam világát, és így mégiscsak a 20. század fia vagyok.

Günter Grass, a Nobel-díjas német író *Az én évszázadom* című munkájában a személyes életet megrángató történelmet úgy mutatja be, hogy minden évben más ember bőrébe bújjik, és egyes szám első személyben mondja el, hogy mi történik akkor ezzel a személlyel és körülötte. Így még a megszületése előtti éveket is meg tudta idézni, tehát művében 1900-tól 1999-ig minden évnek van szereplő tanúja. Izgalmas, többirányú korkép jelenik meg. Ezt a könyvet olvasva kaptam erős serkentést arra, hogy a 20. század engem is megtáncoltató éveiről emlékeim alapján beszámoljak. Telnek az évek, a századközép – többnyire negatív – élményeit átélő és arra emlékező személy, mint amilyen én vagyok, egyre kevesebb van. Az íróétől eltérő, másfajta, éveket bemutató emlékirat megírására kaptam kedvet, mégpedig első huszonöt életévem, majd utána válogatott évek egy-egy napjának emlékét felidézve. A legkorábbi évekből csak alig van ilyen, de egy-egy erős, vizuális kép máig élő, sőt a kísérelő érzelmi átélés emléke is eleven, ma is megmozgatja bensőmet. Első tíz életévem idejének nagy része a világtörténelem legkiterjedtebb és legpusztítóbb háborújának időszaka volt, a második világháborúnak és az azt követő kegyetlen hidegháború kialakulásának időszak. Kisgyermekkoromat – mint persze egész családomat – a háborús viszonyok közvetlenül érintették. Tehát biológiai és szociális fejlődésem párhuzamosan zajlott a világeseményekkel és azok helybeli következményeivel. A második tíz év sem volt nyugodt, a bipoláris világ feszülése, főleg a mi világfelünkben, megkeserítette a mindennapokat, és a vége felé az '56-os robbanással új, de még továbbra is diktatórikus fejezet kezdődött, ez az 1989/90-es rendszerváltással végződött, az én személyes mikrotörténelmem – természetesen – továbbra is a most már többségében kedvezőbben alakult makrotörténelem tükrö volt.

Édesapám, aki székely családban született, 1912-ben végzett a kolozsvári Ferenc József Egyetem jogi karán, 1914-ben, amikor kitört az első világháború, rögtön behívták katonának, és ezután a háború mind a négy évét a fronton töltötte, volt a galíciai és az isonzói fronton egyaránt. Ezután viszont még egy nagy csapás érte: szülőföldjét más országhoz csatolták. Mint magyar jogász idegen országban nem működhetett, így kijött az anyaországba, és innen látogatott vissza Erdélybe. Bátyja Déván élt, mint építészmérnöknek, neki adtak munkalehetőséget az új érában. Őhözgyakran ment leendő apám. Ekkor itt ismerete meg leendő anyámat, egy, a 18. században Erdélybe bevándorolt dán család leányát, aki 1928-ban Hunyad vármegye szépségkirálynője volt. Érzelmi kapcsolat alakult ki köztük, 1934-ben Budapesten megházasodtak, és itt éltek a továbbiakban. Négy évre rá gyermekáldásnak néztek elébe, én lettem a megfogant gyermek.

Ezek után térnék rá saját életem 20. századbeli történéseire. Az első huszonöt év mindegyikéből, majd további húsz választott évből válogattam egy-egy napot, amely sűrítve, egy adott jelenségben vagy csak lefolyásában megjelenítette azt, ami jellemzőnek mondható az egész évre, sokszor szélesebb időintervallumra, mind a saját kis világom, mind a politikai körülmények, esetleg a világtörténelem tekintetében. Ezekben az évtizedekben – túlzás nélkül merem mondani – a történelem közvetlen vagy közvetett hatása megtalálható életem eseményeim alakulásában akár a mindennapi élet szintjén. Természetesen az első két évből csak szüleim elbeszélése alapján van adatom, a továbbiakból pedig csak olyan napokról írok, amelyekről máig személyes emlékem van.

1938. január 5. Anyám 1937-re várandós lett, a szülés időpontját december második felére tették. Karácsonyra várták a gyermeket, de ekkor még semmi mozgás, sőt, újévkor is még nyugalom. Január 4-én este indult meg az első fájás. Apám bevitte a közeli Erzsébet kórház szülészeti osztályára, természetesen itt már elő volt jegyezve. A kórházat még 1895-ben maga Ferenc József császár-király avatta fel, mert feleségéről, Erzsébet királynéről kapta a kórház a nevét. Ő maga betegsége miatt nem tudott részt venni az aktuson – ahogy a korabeli újságok írták. A 2. világháború után ez a kórház lett a Sportkórház. A szülészeti kórház területén külön kis, egyemeletes épületben foglalt helyet. A szülőszoba az emeleten volt. A lépcsőt a ma is látható, gyönyörű, kovácsoltvas oldal szegélyezi. Ottjártamkor elképzeltem, amint velem terhes anyám apámba karolva, esetleg egy hosszabb fájás után megindul ezen a lépcsőn az emeletre. A szülőszobán egész éjszakai fájások után, már világosan született meg a gyermek, nem sírt fel rögtön, csak paskolás után. Anyám ekkor nézett a falon függő órára, 8 óra 5 percet mutatott. Tehát megszülettem. A szülést levezető orvos nem akárki: Lehoczky-Semmelweis Kálmán, a nagy Semmelweis unokája volt, aki anyja, Antónia unszolására folytatta nagypaja hivatását.

1939. július 20. Szüleim bérelt lakásokban éltek Budapesten (Királyhágó, Fery Oszkár, Bánffy utca) ezekben az években. Ezek helyének megválasztásában – minden valószínűség szerint – szerepe volt a jogász lakónegyed közelségének: 1910-ben a főváros a Kis-sváb-hegy egyik, Déli pályaudvar közelébe eső területét felajánlotta a Bírak és Ügyészek Egyesületének családi házak építésére. Árkay Aladárt, a kor neves építészt bízták meg a terület kialakításával, és a legtöbb, most akár palotának tartható épületet ő tervezte, a főváros szép szecessziós negyede alakult ki. Az itteni utcákat híres jogászokról nevezték el (pl. Ráth György, Tóth Lőrinc), és van Bíró és Ügyész utca is. 1939 nyarán apám gyakran vitt sétaútra gyerekkocsiban a Bánffy utcai lakásból a közeli városmajori parkba. Mindig körbejártuk Telcs Ede neves szobrász Hüvelyk Matyi-szobrát (a pesti Vörösmarty-szobor is az ő alkotása). A mi itteni sétánk emlékét fénykép is őrzi. Még a hazai békés harmincas évek hangulata érződik ezen, fél évvel a 2. világháború kirobbanása előtt.

1940. augusztus 5. Erről a napról őrzöm életem első vizuális emlékét. Anyámmal meglátogatjuk a városligeti Állatkertet. Egyetlen kép, mint egy fotó maradt meg az agyamban: az egyik karám előtt felnézek a magasba, tekintetem végigfut egy zsiráf akkor mérhetetlennek érzett nyakán. Két és fél éves vagyok, szinte hihetetlen, hogy ebből a korból emlék maradjon, de többször átgondoltam, nem lehet később, mert 1940 őszén Erdélybe költöztünk. Még itthon békés hangulatú világban élünk, hamis nyugalomban, az Anschluss, Csehország lerohanása és Lengyelország megtámadása után. A beengedett lengyelek csodálkoznak az itteni békén, igaz, itt is volt mozgás, de ezt pozitív esemény váltotta ki: régen várt vágyunk teljesült – bár csak részben –: visszakaptuk Észak-Erdélyt. Apám mindenképpen vissza akart térni szülőföldjére, ősei lakhelyére. Pályázat alapján kinevezték a marosvásárhelyi törvényszék helyettes elnökének.

1941. március 8. Előző napon, március 7-én megszületik öcsém, Attila, természetesen már Marosvásárhelyen. Másnap apámmal meglátogatjuk őket a Köteles Sámuel utcai klinikán. Ma is látom lelki szemeim előtt a szobát, ahova akkor izgalommal léptem be. Jobboldalt

a fal mellett feküdt anyám, lábánál keresztben kiságyban öcsém, őhöz megyek először. Nézem, nézem. – De kicsik a kezei – kiáltok fel. Ennyi az emlék. Ennek a klinikának lett később az unokabátyám a professzora. Akkor nem vitték az újszülötteket közös helyiségbe. Igaz, most már van szülészet, ahol kezdenek visszatérni a régi elhelyezési módhoz.

1942. április 20. Meglátogat bennünket családunk jelentős személyisége: Boga Alajos kanonok, püspöki helynök, tehát a gyulafehérvári püspök helyettese. Bár távolabbi rokonunk volt, apámmal tartották a közvetlen családi kapcsolatot. Örömmel vette, hogy Erdélybe költöttünk. Emlékszem alakjára: nagy, kövér testét fekete reverenda és azon sötét nagykabát fedte. Mint kisgyerekekben ez a küllem nemcsak a fizikai tömeg képét nyújtotta, hanem valami nagy súlyú szellemi háttérrel is sejtetett, már amennyire ez egy gyerekben lehetséges. Ez a pap volt tehát Márton Áron püspök helyettese is, így amikor a püspököt 1949-ben letartóztatták a román kommunista rendszer emberei, ő vette át a püspökség irányítását. Mivel ő sem adta be a derekát (megtiltotta a papoknak, hogy az állami békemozgalomba részt vegyenek), 1950-ben őt is letartóztatták. A Máramaroszigeten lévő börtönben tartották fogva. Igazi papként viselkedett rabságában, segítette rabtársait, nemcsak lelkiekben, hanem például kenyéradagját nemegyszer átadta nekik. A börtönben halt meg 1954. szeptember 14-én, sírjának helye ismeretlen. A Vatikánban vértanúként tartják számon, sokan szorgalmazták boldoggá avatását. Szülőfalujában, Kozmásán a rendszerváltás után az általános iskolát róla nevezték el.

1943. december 24. Életemben az első és az utolsó alkalom, amikor mint gyermek élhettem meg egy nagy békebeli karácsonyt. Ezután hasonlóan csak harmincöt év múlva, gyermekeim karácsonyán volt részem. Itt Vásárhelyen az ebédlő sarkában magas, mennyezetig érő karácsonyfánk volt, alatta több ajándék, a mesekönyvekre emlékszem. A háború azonban már megjelent ebben az alkalomban is: anyám öccsétől, aki katonatiszt volt, egy kis fapuskát és egy sisakot kaptam. Utóbbi egy valódi katonai sisak volt, amelyet kékre festettek át. Ezért mondtam évtizedekkel később, hogy én voltam az első kéksisakos, és nem az ENSZ katonái.

1944. augusztus 30. A mi családunk életébe is betört a háború. 1944. augusztus 23-án Románia, az addig hű Hitler-csatlós ország átállt a másik oldalhoz, azaz Hitlertől Sztálinhoz. Ennek az lett a következménye, hogy a szovjet csapatokat harc nélkül átengedték Románia területén, így egész közel került hozzánk a front. Ez a nap lett a háború után a románok nagy ünnepe. Nekünk el kellett jönnünk Erdélyből, nemcsak azért, hogy ne kerüljünk bele a katonai hadműveletekbe, hanem azért is, mert a románok megfenyegették a magyar anyaországból odatelepülteket. A legfőbb hajtóerőnk azonban az volt, hogy szép, fiatal anyám rettegve félt a már ismert tényről, hogy az orosz katonák meggyalázzák a nőket. Ez a gondolat hajtott minket végig a következő hosszú hónapokban. Tehát egy héttel a pálfordulás után összecsomagoltunk, és elindultunk az anyaország felé, először egy Hatvanban élő rokonhoz vettük az irányt. A lakáskulcsot a bejárónőnél hagytuk. Két bőrönddel indultunk – mint most az ukrán menekültek –, siettünkben apám még a kalapját is az előszobában felejtette. A vonat zsúfolt volt, alig kaptunk négyen helyet. Egy kellemetlen esemény még fokozta a lelki terhet: apám Szajolnál leszállt, hogy vizet hozzon, a vonat meg velünk elindult. Mint apás gyermek, nagyon el voltam keseredve, nem voltam hajlandó egy korty vizet inni, egy falatot enni, amíg nem találkozunk. A helyzetet még nehezítette, hogy a következő állomásokon (például Szolnok) bement a hangosbemondó, hogy angol bombázó repülőgépek közelítik területünket, valószínűleg a közben általunk már elhagyott Tisza-hidat akarják bombázni. Pár óra múlva egy mentesítő vonat utánunk hozta apámat. Sírtam örömben. Majdnem egy napba került, amíg Hatvanba jutottunk. Utána, ahogy a front jött utánunk, mi is rokontól rokonig egyre nyugatabbra vándoroltunk. Kápolnásnyék, Rum, Sopronkövesd voltak az állomások. Utóbbi helyre tavasszal értünk, és ez már a határon volt, Ausztria, akkor még a hitleri Reich határa. Itt is megközelített a front, itt sem akartuk azt bevárni. Lehe-

tőség adódott, hogy a zsidóktól elrabolt értékeket szállító vonathoz (ez volt az egyik ún. aranyvonat) kapcsolt egyik marhavagonban helyet kapjon családunk. Mások is így menekültek. A vagon négy részre osztották, egy negyedet kaptunk. A vonattal átléptük a határt. Még most is megvan az útlevelként használt kártyám, rajta két aláírás és két címeres pecsét, magyar és német. A magyar címer a szélesített nyilaskeresztben elhelyezve, a német az ismert kiterjesztett szárnyú sas, amely karmai közt tartja a horogkeresztet. Nagypénteken léptük át a határt, anyámmal még elmentünk misére. „Boldogasszony anyánk, égi nagy pátrónánk ...” – énekeltük. Ezután egy jó fél évet töltöttünk a vagonban, ide-oda vontattak minket Ausztria területén. Még egy kaland: nehezen sikerült megmenteni az értékeket a fenyegető SS-ektől. Közben vége lett a világháborúnak (1945. május 8.), vonatunk Salzburg közelében volt ekkor. Ezt a területet Ausztria amerikai zónájához sorolták, megérkeztek a magas rangú tiszték. A vonat értékeit át kellett adni a győzteseknek (további története elég zavaros lett). A vonat irányítója elismerést kapott – később itthon is – a vagon megmentéséért.

1945. május 30. Mint kisgyerek izgalmas kalandnak éltem meg a velünk történeteket, de azért nem mindenben kívánatosnak. A közelben lévő kilőtt tankokon mászkáltam a többi gyerekekkel, bemerészkedtünk az osztrák falvakba, anyám még egy állatokat bemutató kis könyvecskét is vett nekem. Az egyik reggel korán ébredtem fel, kimentem a vagonból. Az átadott vagonokat még nem vitték el, amerikai katonák őrizték. Az egyik magához intett, és adott egy tábla csokoládét. Ezt a mozzanatot egész életemben a történeteket összefoglaló, szimbolikus aktusként őriztem emlékezetemben: egy magyar kisfiú a Német Birodalomhoz kapcsolt Ausztriában a háborúban az óceán másik oldaláról győztesként ide érkező amerikai katonától csokoládét kap.

1946. március 10. 1945 novemberében Ausztriából hazajöttünk Budapestre, a Ferenc körúton egy rokonunk átmenetileg befogadott. Közel nyolcéves voltam, és még nem jártam iskolába, a Bakács téri iskolában kapcsolódtam az első osztályosokhoz. Kérelmeztük, hogy az első osztály anyagából vizsgát tegyek három hónap tanulás után, hogy behozzam a továbbiakban a két év lemaradást. Ennek a napja volt március 10. a Bakács téri iskolában. Közben Budán, a Budafoki úton sikerült egyszobás albérletet szereznünk. Átjutni Budáról Pestre ekkor nem volt egyszerű dolog: az összes hidat még a németek felrobbantották, a két pontonhidat a nagy kora tavaszi áradás elvitte. Tehát csak az maradt, hogy anyámmal csónakkal keljünk át a Dunán Budáról Pestre. Kettős izgalom volt bennem: a vizsgadrukk és a körülbelül húszszemélyes csónak imbolgása a vízen. Hál' Istennek a vizsga jól sikerült, tiszta egyes lett (akkor még ez volt a jeles).

1947. augusztus 31. Országos választások Magyarországon. Talán az utolsó alkalom arra, hogy nyugati típusú ország legyünk. Tizedik életévemben voltam, mégis nagyon érdekelt az eredmény. Úgy látszik, hogy a sok esemény, ami velünk megesett, koravénné tett. A szovjet hadsereg megszállva tartotta az országot, a kommunista párt egyeduralomra tört, és tudtuk, hogy ehhez csaláshoz is folyamodik (ez volt az ún. kékcédulás választás, ahogy később megtudtuk). Tíz párt indult, a négy koalíciós párt mellett hat ellenzéki. Ezek közül a kereszténydemokrata Barankovics-féle párt volt a legerősebb. Sikerült a győztes kommunista párt 22 százalékos eredménye mellett 15 százalékot elérnie, így a második lett, és a Pfeifferpárt is megszerzett több mint tízet. A választás utáni napon néztem a részeredményeket, például Budapest XI. és XII. kerületében Pfeifferék kapták a legtöbb szavazatot. A kisgazda párt meg volt félemlítve, nem vállalta velük a koalíciót, így a kommunista párt három másik baloldali párttal került hatalomra, 1948-ra kiépítette a teljes diktatúrát. Barankovicsnak és Pfeiffernek el kellett menekülnie az országból. A kommunista hatalom felmorzsolta az összes pártot.

1948. március 28, húsvéthétfő. Éreztük, láttuk a rendszer alakulását, mi, gyerekek is. Viagázni kellett, hogy milyen véleményt mondok bármiről. Az iskolai oktatást szabályaiban és

tartalmában is a rendszerhez igazították. Például csak akkor kerülhettem be az étkezést is biztosító napközi otthonos ellátásba, ha maradt hely a munkás-származásúak után. Nekem több hónap várakozás után sikerült. A fogalmazások végén mindig szerepelnie kellett a párt vagy Rákosi „apánk” éljenző köszöntésének. Mindeközben néhány társammal baráti viszonyba kerültem. Minden korszakban megmarad az emberek közti személyes érzelmi kapcsolatok világa. Húsvéthétfőn egyik osztálytársam két lánytestvérét mentem megloccsolni. Igen kedvesen fogadtak. Apjuk egy Szent István ezüst ötpengőst adott. Ezzel indult az én numizmatikai érdeklődésem és gyűjtésem.

1949. augusztus 14. A Szovjetunió által támogatott Demokratikus Ifjúsági Világszervezet 1947-től Világifjúsági Találkozókat szervezett, a második 1949. augusztus 14. és 28. között Budapesten volt. A világ minden részéből, 82 országból jöttek ide a fiatalok. A nyugati országok kommunista és baloldali szervezetei is küldtek csoportokat. A kommunista kormány kihasználta az eseményt saját legitimitációjának alátámasztására. Én nem vettem részt semmiféle hivatalos eseményen, de élveztem a Budapest utcáin sétáló, különböző nyelvet beszélő fiatalokat, érdekes volt az egzotikus országokból érkezők sajátos ruházata. Mi már nem utazhattunk külföldre, így legalább találkozhattunk a világgal. Egy eseményre emlékszem: egy új-zélandi fiatalember megszólított az utcán, idevalósival akart beszélni. Elég nehezen tudtam valamit elmondani neki gyenge nyelvtudásom miatt, ő viszont megajándékozott egy kis füzetecskével, amely tele volt különböző országokból származók aláírásával. Ma is őrzöm.

1950. április 20. K. Géza osztálytársam, akit akkor barátomnak tartottam, sokat sejtető arccal az egyik iskolai szünetben félrehívott, és szinte suttogva kérdezte: ráérnék-e aznap kora délután, hogy meglátogassam őket. Igent mondtam, és kérdeztem, miről lenne szó. Azt mondta: majd meglátom. Három óra körül elmentem hozzájuk, egyedül volt otthon, ekkor is sejtelmes volt az arca, bevezetett a konyha melletti kis szobába, ezt nevezték korábban cseleldsobának. Úgy tűnt, szinte elbújtunk, leültetett. Aztán behozott egy félliteres lezárt üveget, kinyitotta, és töltött mindkettőnknek egy decit. Ránéztem az üveg feliratára: Coca-Cola. Egy pillanat alatt megértettem mindent. Itt, az úgynevezett szocialista országokban a Coca-Colát a nyugati imperializmus szimbólumának, a nyugati világ ópiumának, mákonyának tartották. Éppen ekkor jelent meg a Szabad Nép újságban egy cikk, amelyben a javasaszonyok mámorító főzeteihez hasonlították. A fél liter italt egy óra alatt kortyokban fogyasztottuk el, és akárhogy is, de büntudatunk volt. Az ital íze viszont csalódást okozott, jobbnak, karakteresebbnek képzeltük el. Géza édesanyja kereskedelmi küldöttségben járt Nyugat-Európában, így tudta becsempészni. Komoly baja lett volna, ha megtalálják nála. Géza megesketett, hogy senkinek nem árulom el.

1951. június 24. Óbudai lakásunktól nem volt messze a Duna-part, a Tímár utca végében az Árpád fejedelem út és a HÉV-sínek választottak el a parti ligettől, vagy inkább parknak nevezhető az a fás-bokros terület, ahova mi, gyerekek gyakran lementünk játszani, labdázni. Még meg is mártóztunk a Duna szélében. Hangszórók is fel voltak szerelve ebben a parkban, amelyek főleg politikai jellegű dalokat közvetítettek, például ilyen: „Szódd a selymet, elvtárs...”, néha táncdalokat. 1951 nyarán viszont még közvetlenebb politikai szerepet kaptak: a Grósz kalocsai érsek elleni per bírósági tárgyalását sugározták. Ez tulajdonképpen egy második Mindszenty-per volt. Széles társadalmi mozgósítással zajlott. A vád államrend megdöntését célzó összeesküvés volt. Grósz érseket tizenöt év börtönre ítélték (1956-ban szabadult), a mellékperekben több halálos ítélet is született. Emlékszem, félelmet érezve, magamat összehúзва mentem át a parkon az egyik közvetítési napon.

1952. július 25. Örömet okozó nap volt, bár személyemet illetően nem voltam előnyös helyzetben, ugyanis vesebetegség gyanúja miatt kórházba utaltak kivizsgálásra. A Rókus kórházban kellett töltenem tíz napot. Azokban a hetekben zajlott a helsinki olimpia. A kórház udvarán felszerelt hangszóró folyamatosan közvetítette az eredményeket, sőt, közvetlen

helyszíni közvetítések is voltak. Július 25-én volt az öttusaverseny utolsó napja, a három magyar versenyző (Szondi, Benedek, Kovácsi) csapatban győzelemre állt. Mint mindig, a futás volt az utolsó napon, a 4000 méter távot Hämenlinna városában (Sibelius zeneszerző szülővárosa) egy tó körül kellett lefutniuk a résztvevőknek. Kiültem a kórház udvarára, és hallgattam a közvetítést. A magyar fiúk kitűnő eredménnyel, olimpiai bajnokokként zárták a versenyt. Nagy siker volt, addig mindig a svédek vitték el a pálmát. Másnap az egyik újság ilyen címmel jelent meg: „A magyarok megtörték a svéd hegemoniát”. Ekkor hallottam először ezt a szót, és értettem meg, hogy mit jelent.

1953. március 9. A kettéosztott világ, a hidegháború és a kommunista diktatúra nehéz éveit éltük. És ekkor robbant bele a feszült légkörbe a mindent megbolygató hír: március 5-én agyvérzésben meghalt az orosz szovjethatalom és a keleti kommunista világ szinte istenként számon tartott vezére, Joszif Visszarionovics Sztálin. Az emberek nagyobb fele a világon örömmel fogadta a hírt: azt remélték, hogy megszűnik a keleten uralkodó diktatúrák rendszere és a háború fenyegetése. A rendszer emberei és a megtévesztettek siratták, volt, aki őszintén. A kommunista világ nagy pompával gyászolta Magyarországon a temetés napját, március 9-ét országos gyásznappá nyilvánították, a temetés időpontjában minden közösségi tevékenységnek meg kellett állnia: a vonatok, buszok, villamosok megálltak, az utcán közlekedő emberek is, sőt, a gyári gépek is leálltak. Nekünk, tanulóknak a gimnáziumban a temetés kezdetének időpontjától (délelőtt 10 óra) félórát vigyázzban kellett állnunk az osztályteremben, a padok mellett. A fiúk az első perceket igyekeztek komoly arccal kibírni, de aztán voltak, akik finom grimaszokat vágtak; akik észrevették, azoknak nevetnékje támadt, alig tudták mosolyukat elnyomni. Ahogy telt az idő, alig volt, akinek ne kellett volna az arcizmaival foglalkoznia. Ez nem lett probléma, mert tudtuk, csupán két gyerek családja kommunista érzelmű. Egyébkénti úgy vélem, ez a komolytalanság nem is az eseménynek szólt, hanem a szituációnak: tizenöt éves kamaszok reakciója az elrendelt fenséges viselkedésre. A katedránál osztályfőnökünk állt, ő a háború előtti polgári világ mentalitását képviselte. Látva a fiúk arcjátékát, ő is alig tudta megőrizni arca nyugalmit. Eközben Moszkvában Sztálin holttestének koporsóját közeli munkatársai bevitték Lenin mauzóleumába, és elhelyezték mellette (pár év múlva, amikor bűnűnek egy része ismert lett, kivitték, és a Kreml falánál helyezték el, mint a szovjet elit többi tagját).

1954. július 1. Nyári diákmunka elvégzésére jelentkezem Sztálinvárosban a Sztálin Vasmű Szállítási és Raktározási Vállalatának munkaügyi osztályán. Ennek az eseménynek megértéséhez vissza kell mennünk pár évet az időben. Apámat 1951-ben nyugdíjazták. Ez jogszerű volt abból a szempontból, hogy 63 éves volt, és így nyugdíjkorú, de a jogtalanságot egy év múlva ott követték el, hogy az egyik hónapban hivatalos értesítést kapott arról, hogy a következő hónaptól kezdve egy forint nyugdíjat sem fog kapni. Az államkincstár nehézségeit említő rendeletre hivatkoztak. Tudtuk, hogy más az ok, mivel csak a Horthy-rendszerben szolgálatot teljesítő katonatisztek és bírák kaptak ilyen végzést. Érthetetlen volt már abból a szempontból is, hogy ő polgári bíró volt, családügyi perekkel foglalkozott, egyetlen napra sem ítél el senkit. Anyám eddig nem dolgozott, ekkor felújította lánykori gép- és gyorsíró tudását, és így keresett állást. Budapesten hosszas keresés után sem kapott, feltételezhetően férjére való tekintettel. És ekkor talált rá, hogy a Sztálin Vasmű és Sztálinváros akkor kezdődő építésénél nagy számban keresnek dolgozókat a legkülönbözőbb munkakörökre. Anyám jelentkezett, és felvették. Hétfőn hajnalban utazott le minden héten, és szombat késő délután ért haza, ekkor és vasárnap tette a háztartást rendbe, és főzött több napra. Munkahelyén mindenki dicsérte precíz munkáját, mint osztályidegen megkapta a Sztálin Vasmű Érdemrend ezüst és arany fokozatát. 1954 nyarán hozzá mentem, négy hetet dolgoztam vállalatánál mint iratkézbetűző. Örömteli heteket éltünk meg együtt. Távozáskor a vállalatától igazolást kaptam: „Igazoljuk, hogy részt vett a Nagy Mű építésében.” Közben

apám is keresett állást: protekcióval sikerült egy rendelőintézetben liftes-ruhatáros állást kapnia. O tempora, o mores!

1955. augusztus 25. Életemben először utazom repülőgéppel. Ma olyan egyszerűen hangzik ez a mondat, de akkor és különösen az én sajátos élményemként összetettebb volt ez az esemény. Anyám húga Erdélyben élt, Kolozsváron. Leveleiben többször hívott hozzájuk. 1955-ben már komolyan kérték szüleimet, hogy most már 17 éves vagyok, engedjenek el egyedül. Ők végül hozzájárultak, megvolt a meghívó levél. Ekkor ez még szocialista országok között is szükséges volt. Szóval megkaptam az útlevelet, és elutaztam vonattal Kolozsvárra a szünidőm vége felé. És ekkor jön a repülő a történetbe... Apai oldalról unokatestvérem Marosvásárhelyen volt szülészorvos. Amikor meghallotta, hogy Kolozsváron vagyok, ragaszkodott hozzá, hogy őt is meglátogassam, és javasolta, hogy repülőgéppel menjek, egy óra az egész út. Romániában a belső térben, a hazai városok között volt légi közlekedés. Ehhez is meg kellett szerezni szüleim hozzájárulását, nem könnyen, de végül beleegyeztek. Egy kis géppel – akkortájt kávédarálónak hívtuk – átutaztam Vásárhelyre. Ez volt életem első légi útja. Élveztem a magasból a szép erdélyi tájat.

1956. október 23. Tudtam, hogy 1956 mindenképpen életem sorsdöntő esztendeje kell, hogy legyen, ugyanis ebben az évben érettségizem, és eldől, hogy felvesznek-e az egyetemre. Középiskolai éveim alatt a kémia és a biológia mozgatták meg legjobban érdeklődésemet, biokémikus akartam lenni. Ehhez leginkább az orvosegyetem elvégzése nyitja meg az utat, javasolták többen, tehát kutatóorvossá válni – ez lett a célom. A felvételi vizsgám maximális pontszámmal végződött, mégis azt a döntést kaptam kézhez, hogy helyhiány miatt nem nyertem el a felvételt. A rektorhoz fellebbeztem, de tőle szóról szóra ugyanezt a választ kaptam. Egyértelműen tudtam, hogy apám múltja miatt lett ez a döntés. Még lehetett a miniszterhez fellebbezni. 1956 nyara volt, elkeseredéssel éltem meg a múltó heteket, viszont az uralkodó kommunista párt Központi Bizottsága is kezdte érezni az általános elégedetlenséget, főleg az értelmiség részéről, így a gyermekeik egyetemi felvételének kérdése is napirendre került. Ennek köszönhetően a miniszter nagyobb számban engedélyezhette az elutasítottak felvételét, nekem is sikerült bejutnom ebbe a keretbe. Augusztus 31-én kaptam meg postai úton az új döntést, egy hét múlva már mint egyetemi polgár vettem részt az évnytón.

Október 23-ra, a későbbi nevezetes napra demonstrációt szerveztek a lengyel mozgalom támogatására, amit az egyetemen is hirdettek. Én nem akartam semmilyen politikai eseményen részt venni, így az aznapi órák után az Üllői út közelében lakó nagymamát látogattam meg, tőle 4-5 óra körül indultam haza, óbudai lakásunkra. Amikor a 6-os villamos a Margit híd pesti hídfőjéhez érkezett, láthatóvá vált, hogy nem tudunk továbbmenni, mert a hídon zárt tömegben jöttek emberek Pest felé, itt befordultak, a Parlament irányába folytatva útjukat. Leszálltunk – persze – a villamosról, egy ideig ott állodogáltam, a hangzavarból kihallatszott a még nem túl hangos „Vesszen Rákosi!” kiáltás, sőt néha még a „Vesszen Gerő!” (ekkor ő volt a Párt első titkára) is, erre még néhány „pszt!” is elhangzott. Az ablakokból már kilógatták a kivágott címer helyén lyukas nemzeti zászlót. Én latolgatás után úgy döntöttem, hogy megyek a tömeggel a Parlament előtti térre, amely más irányból is érkező emberek társulását is magába foglalva hamarosan teljesen megtelt. A tömeg kiabálva követelte Nagy Imre megjelenését, legalább szavait, ő volt a kommunista vezetők között Rákosinak ellenálló, emberi szocializmust hirdető államférfi. Hangosbmondón közölték, hogy elmentek érte a lakására. Közben a nép felváltva és folyamatosan énekelte a *Himnusz*t és a *Szózatot*, majd nemzeti verseket szavaltak. A tömegben katonatisztek is voltak, természetesen a *Himnusz* alatt tisztelegtek. Az idő előrehaladt, besötétedett. A villanyvilágítás felkapcsolt, de hamarosan leoltották a lámpákat, sötétbe borult a tér, így akarták az embereket hazatérésre készíteni, és ekkor gyönyörű látvány alakult ki: a délután folyamán a Szabad Nép újság különkiadását árulták, amely Gerő és Titó aznapi találkozójáról számolt be,

amit sokan megvásároltak, és ekkor a téren meggyújtották. Olyan volt, mint egy lángtenger, még a Kossuth-szoborra is felmásztak az égő újsággal, úgy nézett ki, mint egy óriás fáklya (érdekes, hogy az ezt a napot bemutató játékfilmekben a szobron nem volt lángok fénye, gondolom, a szobor védelmében). Nagy Imre meglehetősen sokára érkezett meg, első szavaival nyugalomra intett. Sokaknak nem tetszett, amit mondott. Többen elindultak haza, én is ezt tettem, szüleim nem tudhatták, mi van velem. Másnap reggel tudtuk meg a forradalom további alakulását. Én otthon maradtam a következő napokban, újságokból, rádióból értesültünk a harcokról. Október 29-én mentem be a városba, amikor átmenetileg kivonultak a fővárosból a szovjet csapatok. A körúton Molotov-koktéltól kiégett tankok, a Kilián-laktanya leomlott fala, szovjet katonák holtteste a járdán, magyar elesettek sírjai a Bakács téri templom előtt, köztük tizenhat éves gyereke is. November 4., hajnal, Budapest megtámadása minden irányból. Nagy Imre szavai a világhoz... Hamarosan Kádár János a szovjet hadsereg segítségével átvette a hatalmat.

1957. június 15. Az egyetemeken az oktatás csak márciusban folytatódott. Féltek hamarabb összehívni az egyetemistákat, hiszen ők alkották a forradalom egyik fő harcos csoportját. A tantárgyak éves anyagát júniusig el kellett végezni. Érdekes a változásokat nyomon követni az egyetemi indexben: az első két lapján országunknak három, egymás után érvényes címere szerepelt az oldalakra ütött pecséteken. Mikor beiratkoztam, a Rákosi-féle, a dékán aláírásakor az átmenetileg hivatalos Kossuth-címer, majd az év lezárásánál az új Kádár-címer került a lapokra. Közben a diktatórikus rend próbált működőképes államot vezetni, hamis békés képet mutatni, emögött azonban – ahogy később, a rendszerváltás idején megtudtuk – zajlott a véres leszámolás. Az egyetemisták számára figyelmet elterelő kulturális programot is szerveztek. Ilyen volt például a mi egyetemünkön egy kirándulás a budai hegyekben. Ezen én is részt vettem, és ekkor ismertem meg V. Julikát, aki életem első szerelme lett. Hiába, mindannyiunkban mindenfajta történelmi, politikai helyzetben lelki világunk is követeli a maga jussát.

1958. szeptember 15. Csaknem két év eltelt a forradalom óta. Június 16-án konstruált és titkosan lefolytatott per után Nagy Imrét és néhány társát halálra ítélték és kivégezték. A tényt az Igazságügy Minisztérium másnap tette közzé. A nem hivatalos közvélemény és a külföld nagy felháborodással fogadta a hírt. A hazai társadalom összehúzta magát a félelem éveiben a túlélés céljából. Gykeztem én is egyedül a tanulásra koncentrálni. Bent vagyok az egyetemen, most már nem tehetnek ki származásom miatt, csendben végeztem a dolgom. Ekkor is volt politikai háttérű egyetemi esemény: Haynal Imre kiváló belgyógyász az '56-os forradalommal kapcsolatos véleménye miatt nem lehetett klinikát igazgató professzor. Az ifjúság körében toboroztak a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) számára. Engem is számon kértek, hogy miért nem lépek be, de finoman elutasítottam, nem tehettem meg, hogy ennek a rendszernek támogatói közé álljak be.

Szóval csak a tanulással foglalkoztam, megkezdtem a harmadik tanévet. Ekkor, a tanév elején indultak a klinikai tárgyak: belgyógyászat, sebészet. Először léptem kórterembe, egy beteg ágya mellé álltunk, a tanársegéd megmutatta, hogyan kell a beteget fizikálisan megvizsgálni. A bal kezet kinyújtott tenyérrel a beteg hátára tenni, a középső ujjat ráfeszíteni, és jobb kéz középső ujjával mint egy kalapáccsal ráütni, és hallgatni a képződött hangot, amely tüdőbetegségnél változik a normálhoz képest. Ezután hallgatóval (fonendoszkóp) a szív meghallgatása következett, majd a has áttapintása egy, utána két kézzel. Kicsit megszepepentem, amikor a tanársegéd felszólított, hogy ismételjem meg a vizsgálatot. A beteg egy hatvan év körüli férfi volt, aki mosolygós arccal biztatott, látva elfogódottságomat. Elmondhatatlan érzés volt egy embert mint leendő orvos teljes testi mivoltában megérinteni, megvizsgálni, észlelni szervei elhelyezkedését, működését és érezni a beteg odafordulását, bizalmát. Ekkor fordult át bennem az eredeti elhatározás: nem kutató, hanem gyógyító orvos leszek.

Sok minden történt velem életem első húsz évében, a történelem megtépző körülményei között, de úgy éreztem a végén, hogy talán eljutottam egy kedvezőbb út elejére, hátha 1958 nemcsak az első húsz nehéz év utolsójának, hanem egy szebb második húsz év felé vezető remény esztendejének bizonyul.

1959. július 1. Mint orvostanhallgatónak kórházi, klinikai gyakorlatokon kellett részt vennem, így a 3. év után sebészetem. A budapesti János kórházat választottam. Nagy élmény volt egy kórházi osztály életének belülről a tanújának, sőt bizonyos mértékig résztvevőjének lenni. Szakmailag ez azt jelentette, hogy részt venni viziteken, ügyeletben, sőt bemosakodva műtétben is másodasszisztensként. Különösen emlékezetes volt számomra egy mellrák eltávolítását végző műtét. Fontos volt beletekinteni a gyakorlat tankönyvben leírhatatlan kis fogásaiba, másrészt az interperszonális kapcsolatok rendszerébe: látni, hogyan nyilvánul meg a személyiség a gyógyítótevékenység folyamán.

1960. július 25. A 4. tanév után belgyógyászatot kellett kórházi gyakorlati képzésen részt venni. Az ilyen gyakorlatok közül az egyiket vidéki kórházban kellett letölteni. Én a belgyógyászatra a szombathelyi, kiváló hírű kórházat választottam. Ebben a döntésben az is szerepet játszott, hogy Szombathely az úgynevezett határzónához tartozott, ahová csak igazolt céllal, engedéllyel lehetett utazni. Meg akartam ismerni az országnak ezt a szép tájkát, nem beszélve a nyugati típusú városairól. Így az egyik ottani hétvégén kollégáimmal átutaztunk Kőszegre. Ide külön engedélyt kellett szerezni, a szombathelyi nem volt elég. A vasút sínpárja a két város között egy szakaszon egészen közel futott az osztrák határhoz. Ahogy kanyarodott a pálya, láthatóvá vált, hogy az akkori vagonok mindegyik szabadba futó lépcsőjén egy zöld parolis ÁVH-s katona állt, egyik karjával a vasfogodzóba kapaszkodott, a másik kezében lövésre kész állapotban gépfegyverét tartotta. Egyértelmű volt, hogy ha valaki leugrana a vonatról, hogy Ausztriába átmeneküljön, azt lelőnék, ahogy történt ez a berlini falnál. Ez még az '56 utáni nehéz évek egyike volt, a terrort még nem teljesen takarták.

1961. szeptember 30. A szigorló orvosnak az utolsó évében négy hónapot kellett töltenie a fő tárgyak kórházi osztályain. Így a szülészeti is kötelező, bármilyen szakorvos is szándékozik lenni a delikvens. Én a székesfehérvári kórházban tudtam le ezt a feladatot. Bár csakis a belgyógyászat, a legjobban teljességet megvalósító szakterület vonzott, ebben a négy hónapban beleszerettem a szülészeti: ott lenni, segíteni, hogy egy új ember megjelenjen egyediségében ebben a világban. A kollégák és a bábák engedték, hogy sima születeket levezessek. Ügyeletben is részt vettem szakorvos mellett. Egy eset kiemelkedik emlékeimben. Ügyeletben ketten vagyunk az adjunktussal. Úgy adódik, hogy az esti órákban császármetszést kell végezni az egyik szülő nőn, én is bemosakszom. A műtét alighogy elkezdődik, a szülőszobás mádám lihegve szalad az ajtóba, és szól: „Adjunktus úr, szül a faros!”, azaz a gyermekét farfekvésben, farral a külvilág felé fordulva, tehát nem a szokványos módon viselős asszony megkezdte szülését, amelynél végig jelen kell lennie az orvosnak. Így meglehetősen kritikus helyzet alakult ki, természetesen a szakorvos nem hagyhatta ott a megnyitott hasat, két ember élete forog kockán. Ekkor hozzám szól az adjunktus: „Menj a szülőszobára, tartsd a helyzetet, igyekszem, jövök.” Összerándult a gyomrom, de sietve elmentünk a szülőszobára. Közben végiggondoltam a fogási eljárásokat, amelyeket alkalmazni kell, ha elakad a kitolás a testrészek szorulása miatt. Hála az ügyes szülészónak és az együttműködő kismamának, kevés feladatom volt, viszonylag hamar megszületett az ép, egészséges újszülött. Amikor megérkezett az adjunktus, már csak jelenteni kellett.

Tarka színpadok

Bozók Ferenc beszélgetése Véghelyi Balázssal a pesti kabaré egykori történetének egy szeletéről

▼ **Hogyan került érdeklődésed középpontjába a pesti kabaré története, és hogyan vezetett út egészen eddig a nagy ívű monográfia, a *Tarka színpadok – Irodalom és közélet a pesti kabaréban* című könyv megírásáig?**

✔ 2017-ben jelent meg *Zene nélkül* című könyvem, alcíme szerint: *Fejezetek a magyar dalszövegírás történetéből*. Ebben arra kerestem a választ, hogy korszakonként hogyan hatottak a dalszövegek a társadalomra – a népdalok világától a magyar nótákon, sanzonokon, tánccadlokon, a beat- és rockzenén, rapen át egészen a közelmúlt alternatív zenéjéig. A kutatómunka során került látóterembe a korai pesti kabaré és az abban elhangzott sanzonok, kuplék. Érdekeltek továbbá a századforduló Budapestjének társadalmi és kulturális viszonyai, illetve az a tény is, hogy a korszak legjelentősebb magyar írói, költői miért és miként kötődtek ehhez a különleges színpadi jelenséghez. Gondolkodtam még Csoóri Sándor és Zelk Zoltán életművének átfogó újraértelmezésén is, de végül ezt a témát jelöltem meg, amikor felvételiztem a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájába, és ebből írtam és védtem meg disszertációm is. A századfordulótól az első világháborúig dolgoztam fel részletesen, és elemeztem több szempontból is a magyar kabaré alakulástörténetét, a későbbi fejleményeket csak vázlatosan tekintettem át. A könyv ezen a munkán alapul.

▼ **Milyen forrásokat használtál?**

✔ Elsősorban korabeli újságcikkekre, illetve a kabaré résztvevőinek vallomásaira tudtam alapozni, bár elég sok ellentmondással találkoztam bennük. Ezek feloldása különösen izgalmas feladat volt. A kabaréban bemutatott művek jelentős részét szerzői kötetek, kották, antológiák, folyóiratok őrzik. A témáról korábban megjelent néhány ismeretterjesztő munka. Ezek, valamint Alpár Ágnes kabarétörténeti repertóriumja jó kiindulópontok voltak a kutatásaimhoz. Kép- és hangfelvétel nem maradt fenn ebből az időszakból, így tehát csak írásos beszámolók, illetve a kabaréban elhangzott művek ismeretében tudjuk rekonstruálni az előadások struktúráját és fogadtatását.

▼ **Mire utal a címválasztás?**

✔ Egyrészt ez volt az első pesti kabaré elnevezése: 1901. november 16-án debütált a Fővárosi Orfeum keretein belül a Tarka Színpad társulata. Egy német nyelvű, könnyedebb és kötetlenebb szórakozást kínáló közegben a magyar nyelvű irodalmi kabaré, amelyben a kor neves írói, zenészei és színészei az igényes magyar szórakoztatóipar megteremtésére tettek kísérletet. A tarkaság nyitottságot is jelzett: az előadásokban megfért egymás mellett Dankó Pista és Gárdonyi Géza nótája Huszka Jenő és Heltai Jenő kupléjával, Herczeg Ferenc tréfája Molnár Ferenc mesejátékával... Szó sem volt tehát még népi–urbánus vagy jobb- és baloldali osztódásról. A tarkaság tehát nyitottságot is jelentett. Ez a nyitottság és sokszínűség a későbbi pesti kabarészínpadoknak is meghatározó sajátossága maradt. Így tehát a könyvcímbe nyugodtan tehettem többes számba, tulajdonnévből jelzős szerkezetté alakítva az első pesti kabarétársulat elnevezését.

▼ **Mi különbözteti meg a pesti kabarét más nemzetek, városok kabaréitól? Mi ad egyedi ízt a pesti kabarénak? Vagy úgy is kérdezhetném: mitől pesti a pesti kabaré?**

✔ Kezdjük talán ott, hogy mi is a kabaré. Több lexikondefiníciót, színház- és irodalomtörténeti meghatározást megvizsgáltam, és arra a következtetésre jutottam, hogy „a törvény szövedéke

mindig fölfeslik valahol". Ez a kabaré összetettségéből, koronként és országonként eltérő sajátosságaiából adódik, hiszen minden közösségnek más és más élményei, tapasztalatai, hagyományai vannak. Más az, ami foglalkoztatja, más utalásokra rezonál, és a humornak is helyi színezetei vannak. Én csupán a 20. század első két évtizedének magyar kabaréjára vonatkoztatva fogalmaztam meg a saját meghatározásomat: „A kabaré olyan vegyes műfajú, jellemzően énekesek és színészek által bemutatott színpadi antológia, amely a művészet eszköztárával alapvetően szórakoztató jellegű, lokálisan aktuális tartalmú előadás formájában valósul meg. Az önálló műsorszámokat konferálás választja el és köti össze. A kabaré közege a nagyváros, elsődleges közönsége a városi polgárság, textusai nemzeti nyelven hangzanak el.” *A jellemzően, az alapvetően és az elsődleges* kitételek a gyakori kivételekre, szabálytalanságokra utalnak. A párizsi kabaré lényegében nyilvános önképzőkörként jött létre: a Chat Noir estjein a képzőművészek közül részt vett Manet, Pissarro vagy Toulouse-Lautrec, az írókat – mások mellett – Alexandre Dumas, Victor Hugo és Émile Zola képviselte, a zenét pedig Claude Debussy szolgáltatta. A produkciók mellett művészeti eszmecseréknek, értelmiségi vitáknak is helye volt a kabaréesteken. A berlini kabaré már jóval kötöttebb volt. A Bunte Theater estjein – kávéházi asztalok helyett – színházi széksorok fogadták a közönséget. Az érdeklődők rövidebb-hosszabb szórakoztató színdarabokat nézhettek meg. Lényegi különbségeket láthatunk tehát a francia és a német kabaré között, de a bécsi és a prágai kabaré is alapjaiban különbözött a többitől. Akárcsak a budapesti. Ennek lényegét Kosztolányi Dezső a satirikus szemléletben vélte fölfedezni. „Az a cukrozott epe, hitetlenség és finom rosszmájúság öltött benne testet, amely minden pesti emberben bennlakozik, az az okosság teremtette meg, mely ennek a városnak egyik fontos jellemvonása. Költészete is van. Valami törékeny, nemes, fáradt líra” – írta egyik cikkében. Meglátásom szerint a kabaré három fő hatóeleme a humor, az aktualitás és a művészet. A humor a szórakoztatás eszköze és feltétele, az aktualitással a közönség közvetlen érintettségére, ezáltal fokozott figyelmére tehetek szert a kabarészínházak, a művészi eszköztár pedig az intézmény presztízsét növelte, bevonva az igényes, kultúrafogyasztó nézőket. A kabaré tehát, ahogy a könyvben megfogalmaztam: a pillanat szórakoztató művészeteként hatott a századelő közönségére.

► Milyen közvetlen, hazai előzmények után született meg a pesti kabaré?

✓ Egyik a műsoros kávéház, másik az orfeum. A kávéházaknak, tudjuk, nagy divatja volt a századelő Magyarországon. Formális és informális beszélgetések, művészeti viták helyszínéül szolgáltak, de lehetőséget biztosítottak a magányos újságolvasásra és az alkotómunkára is. Akadtak köztük olyanok, amelyek színpadi műsorokat is bemutattak – főleg német nyelvű kuplék és paródiák, valamint táncos produkciók kerültek műsorra. Ezek a helyek voltaképpen mulatóként működtek. A hangsúly azonban nem az előadáson, hanem az étel-ital fogyasztáson és a társasági együttléten volt. Az orfeumban már fontosabb lett a produkció, de alapvetően ez is mulatónak tekinthető – gazdagabb, nívósabb műsorról, mint ami a kávéházakat jellemezte.

► Mik voltak a pesti kabaré fő helyszínei a századelőn?

✓ A már említett Tarka Színpad mindössze hat bemutatót ért meg. A pesti elit részéről ekkor még nem volt piaci igény magyar nyelvű, magas színvonalú szórakoztatásra. 1902 nyaratól 1907. március 1-jéig nem is működött önálló kabarétársulat Magyarországon. Ekkor fektette be apai örökségét Kondor Ernő színész és nótaszerző a Fővárosi Cabaret „Bonbonniere” elindításába. Itt mutatkozott be Nagy Endre konferansziéként, később művészeti igazgatóvá nevezte ki a tulajdonos. Ez az intézmény már sikeres volt, el tudta tartani magát. Nem is kellett sokáig várni a konkurenciára: 1907 szeptemberében debütált a Modern Színház Cabaret. A művészeti vezetők, Heltai Jenő és Molnár Ferenc hívására átszerződött ide Nagy Endre is, aki egy évvel később már tulajdonosként és igazgatóként működött tovább a kabarét, Modern Színpad Nagy Endre Kabaréja néven. Az 1908 és 1913 közötti időszak a magyar kabarétörténet legszínvonalasabb korszaka volt. A társulat remek színészekkel működött, ott volt köztük például Huszár Károly, vagy művésznevéen Huszár Pufi, aki később Charles Puffy néven 56 amerikai némafilm-

ben kapott szerepet. Vagy Medgyaszay Vilma, aki a sanzonéneklést pódiumművészetté tudta emelni. A legnagyobb költők, Ady Endrétől Szép Ernőig, neki szánták kabarédalaikat, de – a kabarén túl – Bartók és Kodály korai dalait is az ő hangján ismerhette meg a közönség. 1913 őszén ő vette át a Modern Színpad irányítását – Medgyaszay Kabaré néven. Az említettekén kívül voltak még kisebb kabarészínházak is, amelyek egy-két előadást értek meg, kevésbé nívós műsorral. De ezek is hozzájárultak ahhoz, hogy Budapesten végleg meghonosodjon és külföldi előzményeitől markánsan különböző arculatot öltson a kabaré műfaja.

▼ **Kik azok a jeles, immár klasszikus magyar írók, költők, akikről sokan talán nem is tudják, hogy kabarészerzők is voltak?**

✓ Néhány nevet már említettem, hiszen már az első kabaré-előadás szerzői között is akadtak – a mából nézve – halhatatlan klasszikusok. Közülük Heltai Jenő és Molnár Ferenc később is rendszeres szerzője maradt a budapesti kabarészínpadoknak. Heltai különösen aktív és jelentős kabarészerző: dalszövegeket és párbeszédese jeleneteket egyaránt írt, és az ő leleményeként terjedt el a magyar köznyelvben a *mozi szó*. *Dal a moziról* című kupléjában rövidítette így a mozgóképszínházat: „Így van ez, ha, így van ez, ha egy liba / Sokat jár a mozi-mozi-mozi-moziba!” Nagy Endre vonzotta be kabaréjába a Nyugat nagy nemzedékét. Megzenésítve hangzottak el Babits Mihály és Kosztolányi Dezső versei, Móricz Zsigmond jeleneteket írt, állandó szerző lett Karinthy Frigyes és Somlyó Zoltán. És persze Ady Endre... Az ő szerepe különösen érdekes. Nagy Endre visszaemlékezése szerint Ady kedvelte a kabarét, becsülte politikai szókimondását, és vágyott arra, hogy ő maga is szórakoztassa a közönséget. Több verséről tudjuk, hogy eredendően dalszövegnek, kabaré-előadásra szánta. Ilyen például *A Zozó levele* vagy a *Kató a misén*. Ady versei rendszeresen elhangzottak a kabaréban, mindegyiket Reinitz Béla zenésítette meg. Fogadtatásuk vegyes volt, de tagadhatatlan, hogy új híveket is szereztek ezek az estek a költőnek. Ez volt egyébként a többiek motivációja is – a kabaré kiemelkedő fizetése mellett. Szép Ernő írta emlékezésében, hogy a Nyugat szokásos honoráriumának ötszörösét kapta a kabaréban elhangzott szövegeiért. De nemcsak a szerzőknek érte meg a kabaréban szerepelni, hanem a kabarének is komoly presztízst jelentett a fent említett írók részvétele. A költők és a kabaré viszonyáról szólva, a lényeg szerintem Szép Ernő sommás megállapításában rejlik: „A költő gyönyörködtetni szeretné az emberiséget. De nincs emberiség, hanem közönség van. És a közönség többet kíván a gyönyörködtetésnél: jól akar mulatni.”

▼ **Könyved alcímében az irodalom mellett a közéletet emeled ki. Hogyan jelent meg a közéletiség a korabeli kabaréban?**

✓ Közéletiség alatt beszélhetünk egyrészt aktuálpolitikáról, de a hétköznapi közérdeklődést kiváltó, sokakat érintő jelenségeiről is. Magyarország ezekben az években egy dualista reálunió részeként működött. A fejlődés látványos volt, elsősorban Budapesten, amelynek népessége meredeken nőtt, kulturális és közösségi élete folyamatosan gazdagodott. A század első évtizedében távolba vészett már „a trombita hangja, az ágyúdőre” – és az átlagpolgár aligha gondolt bele: nemcsak az ország, hanem egész Európa egy nagy háború felé tart. Az utólag „boldog békeidőknek” címkézett századelőn mégis intenzíven foglalkoztatta a közvéleményt a politika – azon belül is különösen a politikusok viselt dolgai. Erre az érdeklődésre épített Nagy Endre kabaréja is, ahol konferanszokban, jelenetekben, paródiákban tették nevetségessé a kormánypártok és az ellenzék prominenseit: Apponyi Albertet, Kossuth Ferencet, Tisza Istvánt és másokat. De ennél fontosabb, hogy olyan témákról is szó esik, amelyek közvetlenül érintették a nézőtérre ülőket, a ritkán járó villamosok zsúfoltságától az orvosi műhibákon át a hamisított árucikkeig. Utóbbi a *Ballada a három patkányról* című kupléban jelenik meg leghatásosabban. Heltai Jenő szövege három ferencvárosi patkány tragédiájáról ad hírt: az első hamisított sajtótól pusztult el, a második végzetét rossz minőségű ananász okozta, a harmadik pedig bánatában patkánymérget evett. És itt jön a csattanó: „Ez a patkány ma is él még / Hogyha meg nem holt, / Mert a patkányméreg is csak / Hamisítva volt!” A korabeli beszámolók alapján a közéleti humor volt a kabarének az a sajátossága, amely leginkább vonzotta a közönséget – és egyre szélesebb közönséget. Nagy Endre

emlékei szerint a közéleti tematika „nemcsak a szmokingokat, hanem a polgári zakókat, agrár-csizmákat, sőt munkászubonyokat is megmozgatta”. Gábor Andor tömören úgy definiálja a kabarét, hogy az „újságírás a színpadon”. És Ady is azért becsülte Nagy Endre kabaréját, mert azt a helyet látta benne, ahol „a komiszágokat valóban komiszágoknak merik látni és bélyegezni, egy kis színpadi fórum, mely fölér egy ál-parlamenttel”.

➤ **Ha időutazók lennénk, mit láthatnánk? Milyen volt egy korabeli kabaré épülete és műsor-struktúrája, felépítése?**

➤ Látnánk például a mai Budapesti Operettszínházat vagy éppen a Budapest Bábszínházat korábbi funkciójukban működni. (Előbbi helyén a Tarka Színpad, utóbbián a Modern Színház Cabaret várta nézőit.) Látnánk, ahogy a dohányfüstös, pezsgős vacsoraasztalok helyét színházi széksorok veszik át. Látnánk Ady Endrét vagy Móricz Zsigmondot valamelyik páholyban ülni és műveik hatását várni. Mértéktartó eleganciát látnánk a kisebb-nagyobb terekben. Többnyire jómódú polgárok vennének körül minket, de alkalmanként a munkásság és az arisztokrácia képviselőivel is találkozánk. A műsorban dalokat hallanánk, rövidebb-hosszabb jeleneteket nézhetnénk, és valószínűleg a konferálások sem lennének közömbösek számunkra: saját hétköznapi élményeink visszhangjára ismerhetnénk rá. Nagyjából ugyanolyan hosszú produkcióért ugyanannyit kellene fizetnünk, mint egy hagyományos színházi előadás esetében, a kabaréban ugyanakkor felszabadultabban fejezhetjük ki tetszésünket, nemtetszésünket, a színpadi tartalommal kapcsolatos gondolatainkat.

➤ **A könyvedben is hangsúlyozod, hogy bár a kabaré alapeleme volt a humor, de azért voltak komolyabb, sőt komorabb műsorszámok is. Beszéljünk ezekről is!**

➤ Jó néhány ilyen szöveggel találkozhatunk. Voltak ugyanis olyan társadalmi jelenségek, amelyek nem lehet humorral feldolgozni. Ezek rendszerint nehéz sorsú társadalmi csoportokhoz kapcsolódnak. Heltai Jenő *Szerelmes utcák* című kupléja térben is érzékelteti a helyzetüket: „Vannak Budapesten utcák, oly sötétek, / Amelyekben némák a házak, / Kapuik aljában rosszképzű cselédek, / Kifestett leányok tanyáznak.” A cselédek helyzete különösen nagy hangsúlyt kapott a kabaréban. Gábor Andor *Altatódala* például egy leányanyává tett, ezáltal a városi munkára alkalmatlanná, falujában pedig kirekesztetté vált cseléd altató-ringató monológja újszülött gyermekéhez. De itt is említhetném Ady Endre *Kató a misén* című alkotását, amely egy cselédlány karácsonyi tragédiáját jeleníti meg. Külön figyelmet érdemel Heltai Jenőtől *A vén kocsis dala* is. A kocsis, aki a város szociális életének nélkülözhetetlen, de jellemzően csak megfigyelői státuszban lévő szereplője, monológjával az öregedéssel járó veszteségekre és a város utcáin dolgozó személyszállító munkások gondjaira irányítja rá a hallgatók figyelmét. Szép Ernő *Imádsága* pedig a háborúba szédült országért és népéért való aggodalom megrendítően szép megnyilvánulása. Ennyi alapján is elmondhatjuk tehát, hogy a humor mellett – ritkán, de – része volt a kabarének a komolyság is.

➤ **Van-e még jelene vagy jövője a kabarének Magyarországon?**

➤ Annak a kabarének, amelyről a könyvemben írok, nem igazán van jelene – a jövőbe pedig nem látok. Nincsenek tehát olyan színvonalas, vegyes műfajú, humoros, de társadalmi kérdéseket is feszegető előadások, mint Nagy Endre, Békeffi László vagy Kellér Dezső idejében voltak. Más formában viszont él és virul a színpadi humor – gondoljunk például a stand up előadásokra, köztük jó néhány kiemelkedően elmés produkcióra. És van még Rádiókabaré is. A lényeg tehát nem veszett el, csak átalakult. Ahogy a világ is körülöttünk. Ez az optimista válaszom. Mert azt is látom, hogy a széles társadalomból manapság hiányzik a fogadókészség az intellektuális humorra. A finom szarkazmust egyre inkább kiszorítja a nyers gorombaság, ahogy a valóságot a látszat, a kiforrott gondolatokat az instant bölcsességek, az igényességet a sznobizmus. Szép Ernő a háborús évekből visszatekintve azt írta: „Kabaré csak akkor volt, mikor élet volt, mikor kedély és jó íz volt az emberekből, mint a gyümölcsösben, és mosoly volt rajtuk, mint ahogy napsütés van a gyümölcsön.” Mit tehetnék ehhez hozzá? Legyen jobb kedélyünk, szélesebb mosolyunk, fölöttünk pedig több napsütés.

NOVOTNY TIHAMÉR

Párbeszéd a láthatatlannal

Búcsú Aknay János festőművésztől

„angyalszárnyak – óvják / (...) örök – röptét / szépséges – zenék – kísérik”
(Bíró József: TÁVOZVÁN KÖZÜLÜNK)¹

„Maradtál örök kisfiúnak, / tatár szemű népmese hősnek, / világokat újraálmodó, /
angyalok között ismerősnek, / ki bújócskázott a halállal, / ki már majdnem nyeresre állt: /
– egy lépés csak, a legutolsó – / de nem ő írta a főszabályt.” (Aknay Tibor: *Egy lépés csak*)²

„A művészet számomra egyfajta ima, folyamatos párbeszéd a láthatatlannal” (Aknay János)³

Az ember azt hiszi, úgy érzi, hogy valamiféle lágy, hártyaszerűen áttetsző, észrevehetetlen könnyburkot, érzéketlenség-álarcot növesztve maga köré egészen tűrhetően háríthatja el magától életkörnyezete fájdalmas kihívásait, mígnem jön valaki, s csak egy ártatlan jó szóval, mondattal éles pengeként hasítja fel azt a biztosnak tűnő mimikri-héjat, melyből hirtelen ömleni kezd az emberi érzelem minden sara, sava, víze, vére, igazsága, panasza és szépsége. Például jön veled szemben Aknay János temetésén egy kedves ismerős, aki kezét nyújtva, mélyen a szemedbe nézve mondja: „Nagyszerű volt, amit Jánosról írtál! Más ezt így nem tudta volna szavakba önteni.” Te meg magabízón azt válaszolva, hogy: „De azt nézd meg majd, amit a Kortársba szánok! Oda egy olyan képanyagot válogattam, hogy...” – és akaratod ellenére váratlanul elcsuklik, megbicsaklik a hangod. A közös barát pedig, mert most meg már ő nem akar érzelmi csapdába esni, védekezően saját mimikrijébe burkolózva gyorsan elköszön.

Végül is a sok fej, a sok száz fő, megkockáztatom, a mintegy összesereglett ezer érző és gondolkodó árva agy szinte az egész Kárpát-medencéből, olyan „nooszférát”, olyan szellemi teret, olyan szellemi felhőt teremtett Szentendrén a Sztaravodai úti köztemető várakozó csendjében, amely méltó volt e nagyformátumú, mindig tenni, használni akaró, jószívű, másokkal sohasem erőszakos, vasakarátú, céljaiban semmikor sem megalkuvó, az alkotást nemcsak magán-, de szent közügynek is tekintő festőművész egyszerre tradicionalista és ultramodern életművéhez. Érzelmi életének, titkos kapcsolatainak, hibás döntéseinek hullámverései ugyan megviselték, olykor megzavarták közvetlen környezetét, ezek ellenére emberi gyarlóságai inkább emelik, mint megsemmisítik munkái értékét.

„Lehámlanak lassan arcaim. / Akárki voltam is, az vagyok, / kinek elárvult álmait / tovább élnek az angyalok” – írta róla Aknay Tibor egyik versében János halála után néhány nappal.⁴

„Nem lehet véletlen az sem, hogy épp Bálint napján kísértétek el utolsó útjára Jánost, hiszen Ő a szerelem és a szeretet Angyala volt és maradt, mindörökkön örökké” – jegyezte meg róla Németh Péter Mikola költő, esszéíró, performer, szerkesztő-rendező,⁵ aki egy nekem küldött e-mailes levelében három haikuban foglalta össze érzéseit Jánossal kapcsolatban: „(1) Sózott tollpihék / kerengője a fényben. / Súlyos jelenlét. (2) Pillangó-léted / lélek-lepedőjén a / zebegényi nyár. (3) Elíziumi / mezők! Miért vágyódik / oda a lélek?”⁶

Bevallom, tudat alatt mindig is szorongtam, rettegtem ettől a naptól. János régóta tartó betegsége nemcsak őt fárasztotta ki fizikailag és lelkileg, de mindazokat, akik közel álltak hozzá, így engem is. A testi leromlás és felépülés – jobban mondva orvosi felépítés – hullámvasútnak egyre csökkenő amplitúdójú és hullámvonalú szinuszgörbéje 2026. január 26-ra végleg kiegyenesedett, nyugvópontra jutott, megállt: a lélek elszállt, a test maradt. Gyarlón önmagunkat is becsapva bármennyire is próbáltuk megtéveszteni tudatunkat ebben a halálos játszmában, az életvonal egy gyors hét leforgása alatt összehúzódott és egy határozott ponttá zsugorodott

az öröklét ígézetében. Ám ez a pont, nekünk – maradóknak – felkiáltójel! Nemcsak azért, mert ismerjük a paradox mondást – „mindig a másik ember hal meg, nem mi” –, hanem azért is, mert bizonyára innentől kezdve színes és súlyos életművéből fakadni, bontakozni fog valami új: életműve átszivárog az ismeretlen jövőbe.

A szomorú reggeli hírral szinte órák alatt megtelt a közösségi háló: „életének hetvenhetedik évében elhunyt Aknay János, a kortárs magyar festészet egyik legmeghatározóbb alakja, a Nemzet Művésze, Kossuth-díjas alkotó...” Kulturális intézmények, múzeumok, szervezetek, egyesületek, galériák, gyűjtők, gyűjtemények, lapok, hírportálok, barátok, kollégák és magán-személyek egymás után tették fel és osztották meg gondolataikat, megemlékezéseiket, értékeléseiket, az alkotóval kapcsolatos szubjektív érzéseiket, emlékeiket, élményeiket. S estére már gyertyák sokasága virrasztva égett János műterme előtt a Szentendrei Régi Művésztelepen. A hirtelen keletkező információs mozaik – vagy inkább valóságos hírcunamit kellene említenem – reális aktualitással rajzolta ki az elhunyt művész helyét a hazai és a határokon túli művészeti szcénában. Magyarán: minden valamire való internetes felület szöveges és képes üzenettel vagy videós, filmes melléklettel számolt be a szomorú eseményről Szentendrétől Bukarestig, Budapesttől Marosvásárhelyig, Érdtől Dunaszerdahelyig, Szigetszentmiklóstól Somorjáig, Szegedtől Debrecenig...

Magam a szokatlanul korai, s ezért bennem rossz érzést ébresztő telefonhívás mellbevágó üzenete után majdhogynem megnémultam, egyszerűen elhagytak a szavak, s csak János utolsó festményével céloztam a visszafordíthatatlan eseményre Facebook-oldalomon. A megrendítő kép címe: *Egyedül*. Egy ferdén metszett guillotine-élű vörös-kék mezőben hosszú nyakkal, ég felé tartott, félig felénk forduló fájdalmas arccal, oldalnézetben tartott fél testtel, magára vett krisztusi tartásban áll a Megváltó határozott fekete-fehér ecsetvonásokkal, egyben érzékeny és lehetetlen gesztusokkal megrajzolt esendően szenvedő éteri alakja.

Amióta megszerkesztettük a 2009-es életműalbumát, majd az aknay-janos.hommage.hu weboldalát, közös megállapodásunk szerint én tartom nyilván (regisztrálom, sorszámozom) munkáit. Ezért állítom, hogy valószínűleg ez lehetett az utolsó műve, amelyet nagyobbik fia, Csaba fotózott le és küldött át nekem. Még beszéltem a festményről Jánossal a halála előtti héten, amelyről nem is annyira visszatartott, inkább tárgyilagos, szókimondó, bár szaggatott őszinteséggel megvallotta: „Én vagyok az.” „Tudom én azt nagyon jól, János!” – válaszoltam neki elérzékenyülten a mobilomba. Mert akárhány *krisztusos* és/vagy *megváltós* portréját láttam életében, az mind ő volt valamiképpen, még akkor is, ha olykor-olykor egyikben-másikban a korán elhunyt lélektestvér és művészbarát, Matyófalvi (Matyó) Gábor (1947–1998) arca is felsejlett a magáéval együtt. Ám János szenvedéstörténeti azonosulásaiban sohasem volt semmiféle blaszfémia! Ez a kísértés ab ovo hiányzott belőle. Tehát ennek az *Egyedül* című képnek a kinyomtatott változata még január 26-án este felkerült a szentendrei Vajda Lajos Stúdió Péter Pál utcai Pinceműhelyének külső falára (is) egy szöveg kíséretében: „Aknay János 1972-ben a Vajda Lajos Stúdió egyik alapító tagja volt. Hosszú évekig töltött be elnöki tisztséget. Tartása és a művészet iránti töretlen elkötelezettsége erőt sugárzott és követendő példaként szolgált mindannyiunk számára. [...] Ha arra jársz, gyújts egy gyertyát!”⁷

Együttműködésünk a nyolcvanas évek második felétől máig igen szoros és termékeny volt. Termékeny még akkor is, amikor némiképp meglazult a kapcsolatunk, de a barátságunkat soha nem adtuk fel. Sok róla szőtt elemző és/vagy lírai írásom a tanúja ennek.

„Vajon meddig tart az út a földtől az égig? Hány lépésben, hány létrafokban, hány ecsetvonásban, hány képben s mennyi időben mérhető? Vajon hányszor és hányszor kell az embernek, a festőnek talajától elrugaskodnia ahhoz, hogy függőleges emelkedésében, vertikális rugózásában – a mindig újra és újra átélt, megismételt élményen túl – egyszer végleg abban a megfoghatatlanban, abban a fénylő örökben ragadjon s ragyogjon?

Vajon hány és hány megfestett ház, hány és hány fehérben izzó lak és katedrális, hány és hány színpompás templom *emlékéből* épül fel az az Egyetlen labirintus, amelynek eszmény-

képe a *Mennyei Jeruzsálem* felénk közelítő, aláereszkedő paradicsomi víziójából testesül a lélek állandó lakhelyévé, otthonává, kristálypalotájává, amelyben bolyongani s amelyben tartózkodni jó?

»Vajon hány angyal fér el egy tű fokán«, amikor elképzelni sem tudjuk e lények anyagát, súlyát, tömegét, térfogatát, lévén azok szellemi (testű) lények? Vajon hány és miféle angyal képét kell megjelenítenie a festőnek ahhoz, hogy soha, de soha ne vesszen el, soha, de soha ne szűnjön meg benne a feltörekvés, a fenntartózkodás, az átlényegülés érzése és képessége? – tettem fel költői kérdéseimet egyik régebbi írásomban János működésével kapcsolatban.⁸

Mert amikor Aknay János visszatérő égi lényekkel népesítette be városkulisszáit: az angyalos geometria hívévé szegődött. Amikor az Égi Jeruzsálem képével érvelt: az angyali geometria építőjeként lépett fel. Amikor magyar vonatkozású szenteket, Krisztus-arcokat, korpusztöredékeket és evangéliumi történeteket festett: a Biblia értelmezőjévé vált. Amikor védő-, őrző- és festőangyalokat alkotott, az égi szférák húrjain játszott. Mert „amint a mennyben, úgy a földön is” – mondták az örökérvényűséget felmutatni képes *pillanatképei*.

Munkáiból s a képmelléklet szigorú válogatásából is egyértelműen látszik, hogy az ő egy-szeri és egyedi fátumszemélyisége már igen korán, a *Szent Iván* című önarcképén, 1964-ben felmutatott, s tartott az egészen egyedi és meglepő képújításain keresztül egyfonalúan haláláig. Ezen a festményén még Szentendre nélkül, de együtt állt már végzetének (művészsorsának) minden látható és láthatatlan, külső és belső alapeleme: a rovásírással felrótt ortodox *Szent Iván*, azaz a katolikusoknál a szárnyakkal elképzelt angyali (Keresztelő) Szent János mint a magára vett névszugesztió „épületes” predesztinációja, aki nem mellesleg Szent Ivánként a korán elhunyt gyermekek pártfogója is egyben; vagyis a rovás, az ikon és a síkkonstrukció. Később a festők és az ortodox ikonok városába történő költözése csak felerősítette, majd fraktálszerű világfává növelte benne a szívében, lelkében és agyában megfogant, korán bimbózásnak indult szakrális hajlamot és hangulatot. Így az életszentség nevében és hevében angyal- és emberbáb-lényei köré, mellé és mögé szerveződtek, gyűltek, sereglettek és szerkesztődtek a Duna-parti település sok száz éves kulisszatitkai. Majd kislánya váratlan eltávozása absztrakt enigmákká, valóságos angyaljárássá változtatta festményein a kisváros ablakszárnyaira rótt rovásjeleit. Kaleidoszkópszerű „szentháromsága” tehát ettől az időtől kezdve él, alakul, virul és rezeg. Egyrészt az „ő Szentendréjének” álmokban járó, égi fényekben fürdő és túllontúli árnyakba, emlékekbe, kapcsolatokba mártózó síkintarziás, szerkezetes építménydíszletei; másrészt éteri angyal- és emberikonjai, ikonféleségei; harmadrészt „Krisztusai” és szentjei által oszcillálódik egy végtelenül gazdag, egyszerre ultramodern és ókonzervatív formavilágú, bennünket delejező szakrális egésszé. Kép-univerzuma tehát, akár egy tökéletes animáció: áttelekesült állóképek néma mozijaként ma is előttünk pereg és sziporkázik.

A jó festő mindig és mindenkor az örökkévalóság, vagyis az örökös készenlét, az éberség nézőpontjából alkotja meg műveit. Így Aknay minden egyes műve lebegés: elhívás az alászállásra és az emelkedésre. Érzékiségének egyedüli célja: egy magasabb rendű szellemi állapot elérése és kifejezése. Úgy is mondhatnánk, hogy a jó művész az örökkévalósággal érintkező lelkét keveri festékszíneibe, absztrakt-emblematikus és/vagy szubjektív képformaiba, kompozícióiba. És Aknay János jó művész volt, mert képeinek kegyelmi íve a földtől az égig ér.

Íme, a sikeres festő, aki szinte mindent megkapott az élettől, amire vágyott, bár lelkileg és fizikailag is sokat szenvedett. Emberútjának delén új életet lehelt belé a Jóisten, kapott még egy esélyt, amellyel igen jól sáfárkodott. Végző lejtmenetében orvosai többször visszahozták a klinikai halálból, de közösségei, hívei, képzőművészbartárai és ismerősei határon innen és túl, akikért sohasem restellett kiállni, s akiket sohasem szűnt meg képviselni, támogatni, pártolni és szeretni, nem utolsósorban pedig a benne működő kifogyhatatlan készletű erők mindig talpra állították őt. Mindig, a legvégső, az utolsó, az égberugaszkozó nagy ugrásig...⁹

Íme, a művész, aki képeiben osztotta szét magát, akinek műveiből lélekben is táplálkozhatunk.

JEGYZETEK

¹ http://www.naputonline.hu/2026/01/28/aknay-janos-1949-2026/?fbclid=IwY2xjawPoCrlheHRuA2FlbQlXMQBicmlkETBTN29StnRYaU5uTmdYTU9Oc3J0YwZhcHBfaWQQMjlyMDM5MTc4ODIwMDg5MgABHuJMaUQN6l8gPGVDyAtXmCjfbPrIXD96u1SqYhUKjGPTH886FuvTB-NnEQLy_aem_hupdRQsB-pmw1sldu3YBaw

² AKNAY Tibor fotóművész, költő, író, a báty reagálása Aknay János festőművész, az öcs halálára Facebook-oldalán, 2026. január 27-én.

³ A Szentendrei Régi Művésztelep Facebook-bejegyzéséből idézve: <https://www.facebook.com/alkotomuveszet.hu/posts/pfbid028ip4Pqo71w1f28Wys5V1Umd8qrJynFi87umVvx7KaPesUuqcR3NEnFYQe7VCsW7l>

⁴ *Akárki voltam is*, 2026.02.10.

⁵ Hozzászólás a Facebook-oldalmon, 2026.02.15.

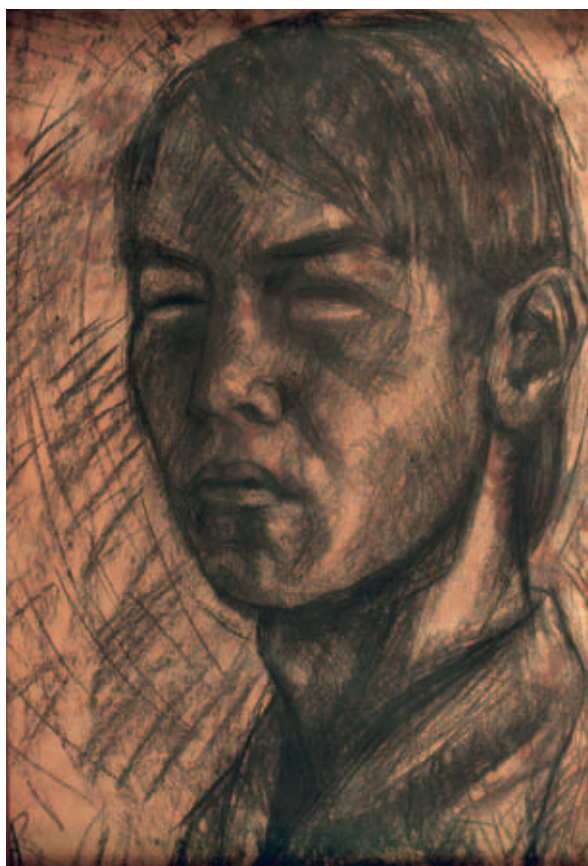
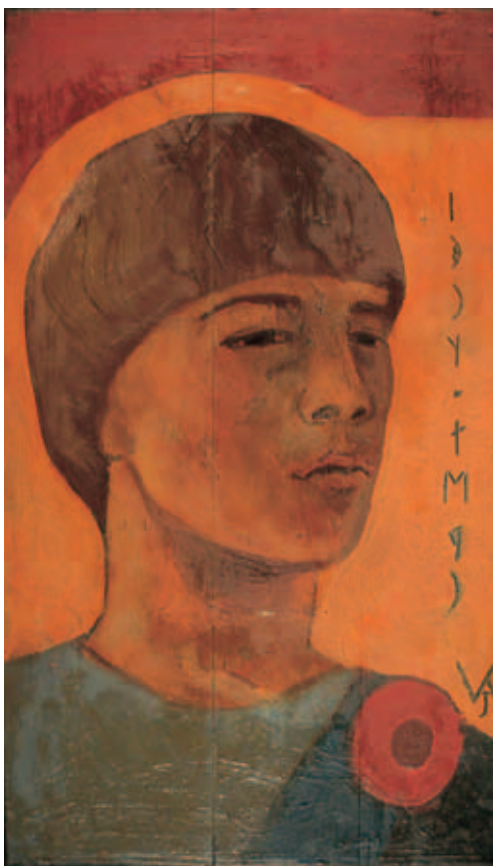
⁶ *ANGELOSZ (Aknay Jánoshoz odaáttra / transzcendens derűvel)*, 2026.02.04.

⁷ A Vajda Lajos Stúdió Facebook-bejegyzése, 2026.01.26. Többek között Aknay Jánosnak ez az *Egyedül* című képe is szerepel azon a *KÖZTES TEREK* című tárlaton, amelynek megnyitóján már nem vehetett részt. (Aknay János, Baksai József, Bereznai Péter, Kalmár János, Sárkány Győző, Szabó Tamás kiállítása, Ferenczy Múzeumi Centrum – MűvészetMalom, Szentendre, 2026.02.08–04.05.)

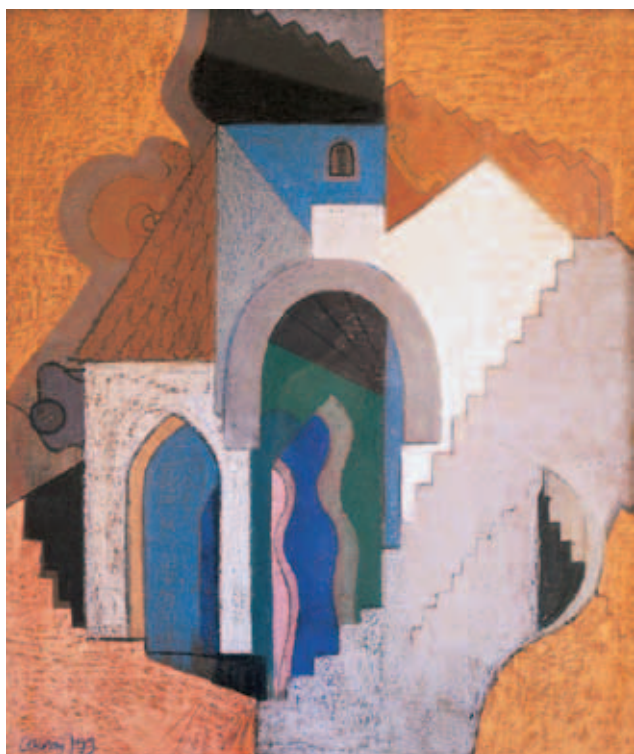
⁸ *Földtől az égig – Aknay János kiállítása*, mappa-katalógus, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium, Kákonyi Asztrik Galéria, Esztergom, 2017.

⁹ **Kis magyar appendix a tisztelet jegyében:** Aknay János a szentendrei Vajda Lajos Stúdió (VLS) alapító tagja volt, amely 2002-ben ünnepelhette működésének harmincéves jubileumát a budapesti Múcsarnokban. Akkor még csak négy halottja volt a Stúdióknak. Időrendben sorolom a távozókat:

Az első halott *Matyófalvi (Matyó) Gábor* szobrászművész volt, aki 1947. április 19-én született Budapesten, és 1998. június 2-án hunyt el egy budapesti kórházban, majd június 29-én este 8 órakor rokonai, barátai és ismerősei jelenlétében egy világi szertartás keretében (a művész óhaja és végrendelete szerint) hamvait Szentendrén a Dunába szórták. Azaz földi maradványait fia, Matyófalvi Áron egy kenuból a Fekete tengerbe igyekvő folyam főáramába vegyítette – „a legfáradtabb folyó is eléri valahol a tengert” [Jerzy Andrzejewski: *Jó, hegyeken szökellve*]. Élt 51 évet. • A második *Joláthy Attila* festőművész: született Budapesten, 1927. december 15-én – 1998. június 30-án a Tokaji Művésztabornak munka közben ráesett a szitagépre; a diagnózis: szívhálál. Élt 71 évet. • A harmadik *Agócs Attila* szobrászművész: született Nagykanizsán, 1941. február 15-én – 2000. november 13-án meghalt egy budapesti kórházban. Élt 59 évet. • A negyedik *K. Kovács Imre* festőművész: született Debrecenben, 1944. február 2-án – 2002. április 23-án hajléktalanként hunyt el egy budapesti kórházban. Élt 58 évet. • Az ötödik *Csajka Gábor Cyprian* költő és képzőművész: született Budapesten, 1954. november 8-án – 2005. augusztus 26-án hazafelé utaztatásban összeesett a Nyugati pályaudvaron. Élt 51 évet. • A hatodik *Gubis Mihály* képzőművész: született Békéscsabán, 1948. április 4-én – meghalt 2006. május 17-én, délután negyed hat körül. Ahogy a különféle hírügynökségek nagyjából megegyező módon jelentették, a dél-németországi Mundelsheimben, a *Neckarkunst II.* művésztelep műteremnek használt egykori ipari csarnokában halálos balesetet szenvedett: rádólt egy kőszobor. Élt 58 évet. • S a nem is olyan távoli közelmúltban ért el bennünket az újabb szomorú hír: *Imreh Tibor* képzőművész, a csillagködök, az UFO-k, a keleti írásjelek, a festett corpus-cruok, a meditáció és a tengerallattjárók alanyi filozófusa, Misima Jukió rituális hasfelmeteszt végrehajtó japán író átvitt értelmű szoba-alteregója, született Budapesten, 1952. április 10-én – 2010. június 20-án a hetedikként a sorban halt meg: nikotintól mérgezett tüdeje leállt egy budapesti kórházban. Élt 58 évet. • Majd két év sem telt el, s nyolcadikként a sorban 2012. január 13-án kéthónapos betegség után elhunyt *Bernáth(y) Sándor* képzőművész, zenész, performer, a kritikai fotórealizmus csavaros eszű „feltalálója”, a magyar techno egyik őstáya, Bukta Imre korai alkotótársa, aki 1949. április 7-én született Szihalmón. Élt 63 évet. • Kilencedikként *Mosonyi Kiss Gusztáv* következett, aki a „kisképzőben” padtársa volt Aknay Jánosnak, s Szentendrén szintén alapítója a VLS-nek. Őrzök is róla egy ceruzaportrét János alkotásaként és ajándékként. Ő Kisújszálláson született 1948. április 25-én, és Budapesten halt meg gégerákban, 2016. szeptember 24-én. Hamvait épp János közreműködése nyomán a Sztaravodai úti köztemető fogadta be. • Tizedikként egy újabb nagy egyéniség, *Gosztola Gábor (GOS)* képzőművész, költő hunyt el tüdőgyulladásban, bár Parkinson-kórban szenvedett. Ő Pápán született 1945. február 9-én, és egész életében a háborúban eltűnt pilóta apja után vágyódva végül Kiskovácsiban zárta le szemét 2018. április 16-án. Sírja szintén a szentendrei köztemetőben található. „Biozmosz”-szerű [saját kifejezése] rendhagyó, különleges életművét a felesége gondozza. • Tizenegyedik áldozatként *Sz. Varga Ágnes Kabó* következett, aki önkézével vetett véget életének. Szentendrén született 1959. december 7-én, és Pomázon távozott az élők sorából 2019. április 14-e Virágvasárnapján. Ő is Szentendrén talált örök nyugalomra. • *Almási Gertrúd* kedves lény – hosszú éveken keresztül felugossy László felesége és szellemi társa, s csak később a női művészet igen eredeti személyisége – tizenkettedikként hullt ki a sorból. Ő Pusztaföldváron látta meg a napvilágot 1951. december 25-én, és Szentendrén, 2021. március 2-án ereszkedett át álmában a másvilágra. • A senki máséval össze nem téveszthető életművet teremtő, újító szellemű *Holdas György* szobrászművész tizenharmadikként szinte észrevétlenül távozott az élők sorából. Ő Szentendrén született 1944. június 9-én, és itt is halt meg 2024. november 30-án. Felesége otthon őrzi az urnáját. • Aztán tizennegyedikként a vajdaságok közül *Aknay János* festőművészt is magához szólította az Úr, aki 1949-ben született Nyíregyházán, és 2026. február 28-án tölthette volna be 77. életévét... • Rajtuk kívül azonban a VLS-hez lazábban vagy áttételesen, illetve nem kizárólag a képzőművészet vonalán keresztül kapcsolódó elhunyt alkotók közül is meg kell, hogy említsünk még néhány nevet. Példának okáért: *Guba István* (1952–1998) excentrikus fotóst, amatőr színészt, performert; *Iványi Norbert* (1953–2001) underground képzőművészt, dobost; *Bada Tibor [Bada Dada]* (1963–2006) képzőművészt, költőt, performert; *Szulovszky István Joni* (1951–2006) zenészt, a hajdani BIZOTTSÁG együttes tagját, „a Dunakanyar legjobb gitárosát”; *Antal István Jusuf* (1951–2009) filmművészt, író, esztétát, tanárt, többek között a *Rend a lelke mindennek* című játékfilm készítőjét; *Dr. Hann Ferenc* (1944–2010) művészettörténészt, a vajdaságok egyik mentorát, támogatóját.

AKNAY JÁNOS, Szent Iván (Önarckép), 1964, olaj, fa, 51x29 cm; Önarckép, 1966, szén, papír, 50x36 cm; Önarckép, 1966, olaj, karton, 44x31 cm; Önarckép, 1965, olaj, fa, 52x33 cm

AKNAY JÁNOS, Szentendre, 1973, olaj, pasztell, farost, 76x65 cm; Városvédő angyal, 1975, olaj, pasztell, farost, 76x65 cm; Angyali üdvözet (Triptichon), 1972, olaj, pasztell, farost, 75x158 cm

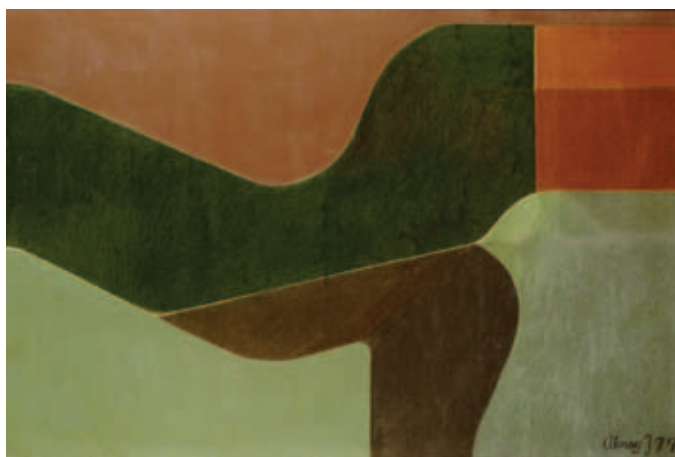
AKNAY JÁNOS, Őrangyal, 1976. olaj, pasztell, farost, 70x110 cm; Szentendre, 1976. olaj, pasztell, farost, 70x110 cm

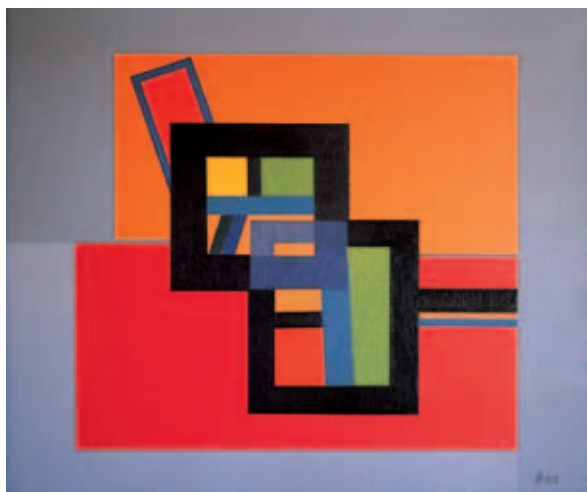
AKNAY JÁNOS, Kálvária-angyal, 1974, olaj, pasztell, farost, 130x70 cm

AKNAY JÁNOS, Murális terv, 1978, dryvit-quarcputz, hungarocell, 110x140cm; Murális terv sgraffióra (Szentendre, Bükkös-part) 1978, tempera, papír, 40x60 cm; Murális kép, 1977, anyagában színezett poliészter, fa, 120x150 cm

AKNAY JÁNOS, Város I., 1977, olaj, pasztell, fa, 64x93 cm; Tanulmány III., 1977, olaj, pasztell, fa, 62x92 cm; Motívumok IV., 1979, olaj, pasztell, fa, 74x74 cm; Tanulmány, 1979, olaj, pasztell, fa, 79x72 cm; Murális tanulmány II., IV., (2x) 1979, akril, pasztell, rétegelt lemez, 74x73 cm

AKNAY JÁNOS, Kitörés, 1983, akril, vászon, 60x70 cm; Ablakikon, 1982, akril, vászon, 50x65 cm; Elmozdult ablak, 1981, akril, vászon, 80x70 cm; Kitörés, 1982, akril, vászon, 100x90 cm

AKNAY JÁNOS, Tamga, 1983, akril, vászon, 40x40 cm; Jel (Jelzés), 1983, akril, vászon, 40x40 cm; Rovásikon, 1984, akril, vászon, 40x40 cm; Széttört rovás, 1984, akril, vászon, 60x55 cm; Jeleim, 1985, akril, vászon, 70x70 cm; Kapcsolat I., 1985, akril, vászon, 60x60 cm ▶

AKNAY JÁNOS, Ballada, 1986, akril, vászon, 70x60 cm; In memoriam I., 1986, akril, vászon, 153x120 cm; Kislányom emlékére (Triptichon), 1986, akril, vászon, (3x) 150x150 cm

AKNAY JÁNOS, Holdleány, 1986, akril, vászon, 177x110 cm ►

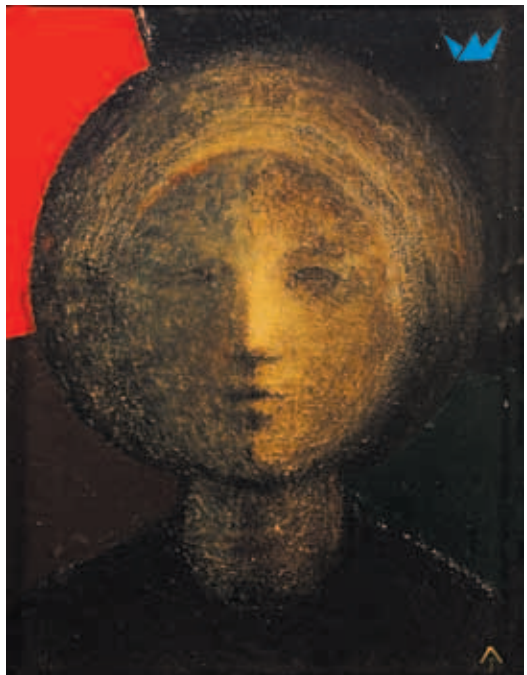
AKNAY JÁNOS, Angyali üdvözet, 1987, akril, vászon, 180x180 cm; Kitörés, 1987, akril, vászon, 130x125 cm; Nagy utazás, 1987, akril, vászon, 64x54 cm; A nagy utazás (Fecske), 1987, akril, vászon, 100x95 cm

**AKNAY JÁNOS, Angyal születik (Triptichon), 1990, akril, vászon, 140x290 cm;
Diptychon, 1992, akril, vászon, (2x) 150x150 cm**

AKNAY JÁNOS, Kis magyar órangyal (Diptichon), 2000, akril, vászon, (2x) 200x100 cm; Agresszió (Diptychon), 2006, akril, vászon, (2x) 150x100 cm

AKNAY JÁNOS, Angyalikon, 1997, akril, fa, vas, 50x40 cm; Angyal, 1998, akril, fa, vas, 37x30 cm; Laptop kép (Órangyal), 2013, akril, objekt-festmény, kb. (2x) 23x36 cm; Órangyal, 2007, akril, fa, óraszerkezet, 24x31 cm; Hommage à Vajda Lajos, 2007, akril, vászon, 40x30 cm; Sáríka, 2002, akril, vászon, farost, 31x24 cm

AKNAY JÁNOS, Találkozó angyalok (Triptichon), 2004, akril, vászon, (3x) 80x60 cm; Triptichon (Kálvária, Egy kis Szentendre, Hajnal), 2003, akril, vászon, (3x) 60x40 cm; Emlék, 2023, akril, vászon, 40x90 cm

AKNAY JÁNOS, Kapcsolat I–IV., (4x) 2025, akril, vászon, 100x100 cm

JUHÁSZ TIBOR

Megosztott összegzés

Interjú Lapis Józseffel

Túl a fedélen. Tanulmányok és kritikák a gyerekirodalomról címmel jelent meg Lapis József legújabb kötete a Prae Kiadó gondozásában, 2025-ben. Ez a nagy volumenű, szemrevaló könyv a legjavát gyűjti egybe azoknak a szövegeknek, amelyeket a szerkesztőként, kritikusként és költőként is tevékenykedő szerző az elmúlt két év-tizedben a gyerekirodalomra érintő munkája során írt. A megjelenés alkalmat adott arra, hogy egy interjú keretein belül a tudományos érdeklődésének alakulástörténetéről, a gyerekirodalommal kapcsolatos előfeltevései változásáról és egyáltalán az irodalmiság mibenlétéről gondolkodjunk el Lapis Józseffel közösen.

▀ A kötet előszavában arról is írsz, hogy felsőoktatási vállalásaidnak köszönhetően kezdtél gyerekirodalommal foglalkozni. Azért érdekes ez az összefüggés, mert a gyerekirodalomhoz, amennyire én látom, nagyobb súllyal rendel a közgondolkodás olyan elvárásokat, amelyek nevelői célzatú előfeltevésekről árulkodnak (a kötetben utalsz például Varró Dániel és Tóth Krisztina egyes szövegeinek viharos fogadtatására, amelyekben ez a hozzáállás is megmutatkozik). Te milyen szemlélettel láttál munkához óraadóként 2008 őszén, a Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Karán? Voltak-e olyan előfeltevéseid, amelyeket felül kellett vizsgálnod? Hogyan változott a szemléleted?

▣ Számomra a gyerekirodalom tulajdonképpen *terra incognita* volt tudományos értelemben. Amikor megkaptam a feladatot Hajdúböszörményben, akkor elkezdtem beleolvasni magam a szakirodalomba, és azt éreztem, hogy az időszak irodalom- és kultúratudományának minőségéhez, elméleti igényességéhez, mélységéhez és nyitottságához képest a gyerekirodalom hozzáférhető másodlagos irodalmának jelentős része bizony meglehetősen poros szemléletmódokat és nyelvhasználatot mutat, tisztelet a már akkor is létező műhelyek kivételes munkáinak. A Helikon Kiadó *Gyermekirodalom* (szerk. KOMÁROMI Gabriella, 1999, 2001) című kézikönyve például ugyan a segítségemre tudott lenni, főként a történeti vázlatolás tekintetében, de egyértelmű volt, hogy a diszciplína tudományos igényű jelenét és jövőjét ez nem mozdítja előre – elkezdtem hát figyelni például azokra a szakemberekre, akiktől kritikát kapott a könyv. Ekkor gondolkodtam el igazán afelől, hogy a gyerekirodalom-tudomány miként tarthat lépést az újabb irodalomértelmezői fejleményekkel. Sebestyén Attila barátomnak, aki egyébként nem volt és később sem lett a tárgykör kutatója, van egy számomra nagyon fontosá vált recenziója Kovács András Ferenc *Vásárhelyi vásár* című gyerekverskötetéről az Alföldben, ahol számot vet ezzel a jelenséggel is, és rávilágít, hogy több gyerekverskorpusz bizony hatékonyan és megvilágító módon vizsgálható azokkal a módszertanokkal, amelyekkel az ún. felnőtt irodalom is – akár épp az általam említett edukatív vagy érték közvetítő szempontú, elsősorban tartalmi (s nem poétikai) összetevőkre figyelő megközelítésekkel szemben. Magyarán nekem akkor nem kellett mást tennem a gyerekirodalom történetének megismeré-

sén túl, mint hogy a művek poétikáját helyezzem a figyelem középpontjába – itt beszélhetünk szorosán vett lírapoétikáról, de olyan kulturális poétikai szempontokról is, mint például az idegenség megképződése Csukás István Süsü-meséiben vagy Fekete István *Vukjában*, Lázár Ervin *Négyszögletű Kerek Erdőjében* vagy Janikovszky Évánál, összefüggésben olyan narratológiai alapkérdésekkel, mint a nézőpontok megképződése. Messze nem tartottam ott pedagógiailag abban az évben, hogy az óráimon ezeket a belátásokat hatékonyan tudjam közvetíteni a diákok számára, ugyanakkor az órai jegyzeteimben már ott vannak azok a reflexiók, észrevételek, amelyeket később hasznosítottam az újraolvasások során. Hozzá kell tennem, hogy Böszörményben már akkor is egy színvonalas mesekutató közösség működött Bálint Péter vezetésével, erőteljes kultúranropológiai szemléletmóddal, és az ottani kollégáktól, kiadványokból és konferenciákból sokat tanultam. A böszörményi munka folyamánként írtam meg elsőként a Weöres Sándor *Rongyszőnyeg*-ciklusát értelmező dolgozatot, amelyben azzal az irodalomtudományos módszertannal közelítettem a művekhez, amellyel tulajdonképpen a disszertációmon is dolgoztam (ebben a két világháború közötti lírát vizsgáltam a halál esztétikai tapasztalata felől: *Az elmúlás poétikája. A haláltapasztalat esztétikai közvetítettsége a két világháború közötti magyar költészetben*, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2014). A kortárs költészetéről szóló, *Líra 2.0* című 2014-es JAK-füzetemben önálló fejezetet is kapott a gyereklíra, amelyben már ott vannak azok a hagyományvonalak, amelyeket észleltem: a weöresi, játékos-zenei-érzéki irány mellett a svéd típusú, gyerekhangra írott versek, illetve a nonszensz költészeti tradíció. Ez egy alapvetően poétikai típusú megközelítés: a költészet érzéki, hangzóssági aspektusait a szójátékossággal, a tropológiával összefüggésben vizsgálom, illetve a hang- és arcképzés eljárásait olvasom, a felforgató, szubverzív megoldásokat szem előtt tartva. Természetesen ezekből kiindulva a művek példaértékét is igyekeztem megragadni, amely gyakran a magunkra és világra tekintés alternatív lehetőségeivel függött össze. Az első gyerekirodalmi kritikám ugyanakkor még 2007-es (a *Tiszatájban* jelent meg), és bár alapvetően keveset tesz hozzá a mostani kötetemhez, hiszen olyan szemléletmódokkal küzd, amelyeket mára szerencsére evidenciáknak tekintünk, fontosnak éreztem beválogatni, mert tulajdonképpen ez a korai recenzió volt az, amelynek épp a kérdésedben említett probléma volt a gyújtópontja: hogy a morális-didaktikus szempontok helyett a versek zeneiségére, szenzualitására figyelve tekintsem át a Falcsik Mari által szerkesztett *Világ lepkeszárnyon* című antológiát, gyermekeknek szánt versolvasókönyvet. Ami még az általad említett „nevelői célszót” illeti: lehetséges és hasznos vizsgálni a gyerekirodalmi művek példaértékét, de lényeges, hogy ne egyszerűsített didaktikai szerkezetekben gondolkodjunk, ne abban, hogy egy mű jó vagy rossz hatással van a gyermekre, hiszen a hatás sokkal összetettebb és dinamikusabb módon történik, mint az egyszerű „eltanulás”. Ne felejtsük el azt sem, hogy a gyermek jó esetben nincs magára hagyva a befogadásban: jellemzően ez közös olvasás közben, párbeszédhelyzetekben történik, azaz a művek jelentésalakulása egy többszörös interakcióban zajlik, a szöveg és olvasó viszonya bonyolultabb, mint a magányos olvasás során.

► A Kádár-korszak és a gyerekirodalom vonatkozásában gyakran találkozni azzal a vélekedéssel, hogy jeles íróink kényszerből, jobb lehetőség híján kezdtek gyermekeknek szóló szövegeket alkotni, mert ez egy olyan módot kínált az alkotásra és a megélhetésre, amely a diktatúra keretei között is vállalható volt. Te mit gondolsz erről? Van alapja annak az elképzelésnek, miszerint a magyar gye-

rekirodalom története kényszerpályára sodródott nagy művészek szövegeivel is formálódott?

✓ Nem vagyok a téma szakértője, amit erről tudok, azt főleg Hermann Zoltán és Pataky Adrienn kutatásaiból ismerem, de ez egyszerűen szólva: tény. Az, hogy a legkiválóbb íróink, az újholdasok és mások a Rákosi-, majd a korai Kádár-korszakban milyen szellemi, anyagi és méltóságbeli nélkülözést kellett megszenvedjenek, hogy tulajdonképpen elvesztettek több mint egy évtizedet a nyilvánosságból és életművük organikus fejlődéséből azáltal, hogy „felnőtt” műveiket jórészt az asztalfióknak és szűk körben egymásnak írhatták, az sajnós, de kétségtelenül hasznára vált a fordítási irodalomnak, valamint a gyerek- és ifjúsági irodalomnak. A legtöbb szerzőnek, mint az egészen kiváló Nemes Nagy Ágnesnek ez máig meghatározza a kánoni helyét, illetve közismertségét, minden „helyreállító” és újraolvasási törekvés ellenére. Elképesztő mennyiségű propagandisztikus jellegű és pusztán nevelő szándékú kiadványt (lapokat, antológiákat stb.) is kitermelt a korszak, ami hatással volt nemzedékek kultúrafogyasztására esztétikai, antropológiai és szociológiai értelemben egyaránt. Olyan alacsony volt ezeknek a munkáknak a színvonala, hogy a döntéshozók azért is engedtek zöld utat a legjobb íróknak a gyerekirodalom felé (ez egyébként Pataky Adrienn tanulmánya szerint nem minden országban volt így a keleti blokkban), mert a fiatalok ellátása igényes irodalommal mégiscsak megjelent szempontként. Több nagyszerű szerző élt ezzel a lehetőséggel, de például Ottlik Géza nem (ő inkább fordított). Ám az, hogy a 20. század egyik messze legzseniálisabb költőjéről, Weöres Sándorról a legtöbb embernek a *Bóbita* jut az eszébe, az ennek a cenzúrának és politikai elnyomásnak köszönhető. Természetesen, mint a legtöbb negatív előjelű folyamat, ez is kiizzadta a maga gyöngyeit, hiszen lehetetlen minőségibb gyerekversen szocializálódni, mint a Weöres-féle költészeten. Nemes Nagy Ágnes, más lehetőség híján, anyagi okok miatt kezdett gyerekversekkel foglalkozni vagy hovatovább rövid ideig a közoktatásban dolgozni, és ez utóbbi miatt lehetett például Tandori Dezső magyartanára. Ez a helyzet mindenképpen formálta a magyar gyerekirodalmat, hiszen a magukat nem gyerekiróként azonosító szerzők számára – a műfordítás mellett – ez a terület volt az egyik menedék, és kérdéses, hogy ha nincs a kényszer, milyen mértékben merültek volna el benne. Weöresről ugyan tudjuk, hogy több olyan műve, amely a gyerekverskötetébe belekerült, eredetileg ritmusgyakorlatként, felnőtt kötetek részeként már megjelent, ő tulajdonképpen becsatornáztatta a ritmikai-poétikai érdeklődését ebbe az irányba, de alapvetően a gyerekvers műfaja mint olyan kevésbé foglalkoztatta. Nemes Nagy esetében viszont az látszik, hogy ez a kényszer szülte menedék idővel műfaji reflexiókra és gondolkodásra készítette, ő valóban problémaként kezdte el szemlélni a gyerekirodalmat, és fontos meglátásai vannak a kérdésben. Szabó Magdáról kiderült, hogy az ő írásművészetéhez egyébként kifejezetten passzol az ifjúsági tónus, Mészöly Miklós meséi viszont épp amiatt lehetnek annyira egyediek, mert nem tudott klasszikus mesét írni. Tehát alkotóként változó, hogy miként viszonyultak a gyerek- és ifjúsági irodalmi tevékenységükhöz, milyen módon vonódtak bele. Mindezzel együtt azt gondolom, hogy több szerző műve épp azért hat termékenyen a gyerekirodalom fejlődésére, mert másként tekintettek a műfajra, és igyekeztek minél többet belecsempészni egy olyan esztétikai kvalitásból, amelyet kevésbé határozott meg a gyerekközönség mint célcsoport vélt elvárásrendszere. Weöres úgy lehetett paradigmatiszta képviselője és mércéje egy irányvonalnak, hogy esze ágában sem volt kifejezetten gyerekirónak lenni. És a mércé kérdése is

fontos: ezek a művek nem pusztán új megszólalási módokat hoztak a gyerek- és ifjúsági irodalomba, de olyan irodalmi minőséget is jelentettek, amelyhez később nem lehetett nem viszonyulni, és amely mércét bizony nem nagyon sokan tudják megugrani.

➤ **Ami a gyerekirodalom és az alkotói egzisztenciák összefüggéseit illeti, az előző kérdésben megszólaltatott vélekedés, azt hiszem, ma is tartja magát, hiszen ha egy író vagy költő elkezd gyermekeknek írni, akkor általában a gyermekáldás eseményét feltételezzük a háttérben, vagy arra gyanakszunk, hogy az illető a pénzkérés kényszere miatt döntött így. Anélkül, hogy egyik vagy másik feltételezéssel egyetértenék, azt én is látni vélem, hogy az írói, költői ambíciókat dédelgetők közül kevesen készülnek gyerekkönyves pályára, és jellemzően később, a debütálásuk után kezdenek ebbe az irányba tapogatózni. Te mit gondolsz erről?**

➤ A szándékokat, inspirációt illetően én sem szeretnék találgatásokba bocsátkozni, azt hiszem, ez nem is annyira lényeges. A 20. század második felében szükséges kiemelni háttérként a kényszer erejét, viszont kortárs közegünkben elsősorban a hatásról van értelme gondolkodni. E tekintetben pedig tényleg fedezhetünk fel párhuzamosságokat: amikor a kétezres évek elejétől komoly szépírók elkezdtek gyerekkönyveket is írni, az szintén hozott egy minőségi és szemléletmódbéli, esztétikai többletet. Ki gondolta volna, hogy a nagyon komoly és sűrű versek költője, Szijj Ferenc egy olyan humoros és fantáziadús meseregényt tesz le az asztalra, mint a *Szurokember királyfi*? Kukorelly Endre *Samunadrág* című verseskönyvében a saját írásművészetére jellemző önreflexiók és töredezettséggel, kihagyásalakzatokkal élő poétikát újszerű módon oltotta be a gyerekhangú megszólalásba. Darvasi László *Trapitije* szerethető és humoros mese, de közben vaskos társadalmi satíra is. Varró Dániel teljes (meta)poétikai eszközhasználatát tűzijátékszerűen kamatoztatja a *Túl a Maszat-hegyen* című művében és a kisgyerekeknek márkázott verseskönyveiben, Kovács András Ferenc költői tudása és eleganciája pedig újra és újra varázslatot teremtett. Tóth Krisztina az egyszerűbb és könnyedebb versformáktól eljut egy elhagyott, majd örökbe fogadott gyermek felforgató meséjéig (*A lány, aki nem beszélt*). Innestől kezdve ízlés kérdése is, hogy mit veszünk ki ebből a gazdag kortárs szcénából, de kétségtelen, hogy ezek a kísérletezések erőteljesen formálják a gyerekirodalmat. A szépíróként induló, rendkívül izgalmas Harcos Bálint gyerekkönyvkorpusza mennyiségben már meghaladja felnőtt irodalmi munkásságát, *Szinbád* című legutóbbi kötet kifejezetten figyelemreméltó. Bartók Imre néhány könyve – mint a *Dlőf alkonya* – a kiadói márkázás ellenére erősen feszegeti az ifjúsági irodalom kategóriáját, említett műve zseniális zsánerparódia is egyben, a parodisztikusság olyan értelmében, hogy komolyan játszik a műfaji hagyományokkal és előszövegekkel. Kollár Árpád *Milyen madár* című könyve részint azért is annyira egyedi, mert – hasonlóan Weöreshöz – kevésbé van tekintettel a közönségére, és széles hagyományrétegből merít. Azt lehet mondani, és ez, azt hiszem, egyaránt igaz a 20. századi és a kortárs helyzetre is, hogy bármilyen szándék vagy „tolóerő” van is a háttérben, sokszor a szépírói indíttatás és írásmód az, ami a bátorság és kísérletezés impulzusait hozza a gyerekirodalomba. Ez nem jelenti, hogy a kifejezetten gyerekkönyves szerzők ne bírnának ilyen potenciállal. Dániel András munkásságában az egyszerre szöveges és vizuális innováció meggyőződésem szerint világszínvonalú produktumot ért el, de például Lakatos István és Elekes Dóra is borzasztóan izgalmasak és egyediek. És persze a gyerekirodalomban is beszél-

hetünk népszerű, illetve rétegolvasmányokról, amelyektől mást és mást várhatunk el: nem egy homogén környezetről van szó.

► **Rendkívül rokonszenves, hogy a kislányod többször is feltűnik a könyvben (neki is ajánlod a kötetet), ráadásul olyan énként lépteted elő, aki a születésével, az együtt töltött idővel és a közös olvasással átformálta a könyvekhez történő odafordulásodat. Ezt a változási folyamatot a szövegek tanúsága szerint egyfajta kihangosításként, kiterjesztésként is lehet érteni: a szövegek, sőt a képek befogadása nem némán, hanem hanggal, beszélgetve, egymással megosztva történik. Meséj erről! A nem gyerekirodalmi szövegeket is máshogy olvasod azóta? A kislányod hogyan változtatta meg például a kritikusi praxisod?**

✓ Mindenekelőtt egy erőteljesebb jelenlétet, ott-létet, interakciót hozott magával a közös befogadás, s ez egy másféle élményszerűséget ad, mint a néma, pásztázó olvasás – még akkor is, ha utóbbi kellően elidőző tud lenni, nálam leginkább verseskönyvek vagy bizonyos sűrű, érzéki prózák esetében. De azzal, hogy a felolvasáskor szükségképp megszólaltatom hanggal a néma szöveget, jobban előtérbe kerül a művek hangtete, ritmikája, hangzóssága, próza esetében egyszerűen az érthetősége. Ez utóbbi különösen hangozhat, de azt hiszem, könnyebben észreveszem hangosan felolvasva, hogy egy mese szövegformálása egyszerűen nehézkes, körülményes, túlírt. Ezek sokszor elsődleges észleletek, amelyeken aztán el lehet gondolkodni, például egy kritikai praxisban. Hogy miért van az, hogy botladozik a ritmus, ha olvasom a verset, hol kell szinte szóban átírnom; hogy miért van és mit jelent az, hogy Lázár Ervin, vagy fordításban is az *Oz, a nagy varázsló* remekül eltalált és attraktív szöveg, míg bizonyos kortárs művek görcsösek (mások persze nem). A választ nem mindig találom, de a befogadási tapasztalatokra reflektálhatok valamiképp. A másik pedig az interakció, a kérdések, válaszok, amelyek a közös olvasás során nemcsak köztem és a mű között jönnek létre, hanem egy harmadik fél aktív bevonódásával is. Szeretném elkerülni azt a félreértést, mely szerint bármikor is abszolutizálnám a kislányom befogadását, „tetszését” úgy, mint általánosítható gyermekmércét vagy kontrolleszközt – erről szó sincs; ugyanakkor az ő megnyilatkozásai segítik a gondolkodásomat, megnyitnak utakat, felvillantanak távlatokat, közvetlenül behozzák a nem-ént az olvasásba – ráadásul egy egyedi gyermeki perspektívából, amely érthető módon szülőként mindennél jobban foglalkoztat, hogy kicsoda ő, és elolvadok közben. Hogy mindebből az írásokban mi szűrődik le és hogyan, az változó, és jelenleg is folyamatban van a vele történő kísérletezés. Ugyanakkor azt is hozzáteszem, hogy amikor neki olvasok, abban már önmagában van egy duplikáció, mintha már eleve kétféle olvasó lennék – most a szakmai szempontokon túl ez egy különös intimitást és olvasási élményt jelent; ez nem egyedi tapasztalat, sőt nincs benne radikalitás sem, pusztán a hétköznapi tapasztalatok beépüléséről beszélünk. Azt hiszem, hogy emiatt például szülőként többször sírjuk el magunkat egy-egy könyvön, akár belül, akár ténylegesen, vagy többször nevetünk fel egy-egy helyzeten, illusztráción, és persze többször bosszankodunk egy-egy megoldáson, mintha magányosan, a szemünkkel rónánk végig a sorokat-képeket.

► **Néhány évvel ezelőtt páros interjút készítettem Biró Krisztián költővel és veled, Krisztián *Eldorádó ostroma* című első verseskötetének szerkesztőjével (Az *egyensúlyra nincs recept*, Kortárs Online, 2020. október 7.). A beszélgetés során azzal az érdekes gondolattal is eljátszottál, hogy milyen értelmezési lehetőségeket ajánl fel az, ha a költői hangot az emberi beszédhang analógiájára gondoljuk el. Új könyvedben viszont nem gyermeki hangról, hanem inkább másságról,**

más érzékelés- és gondolkodásmódról beszélsz a gyermekség vonatkozásában, utalva arra, hogy a gyermeki megnevezésen inkább tapasztalásformákat értesz. Gyerekirodalmi gondolkodásodban hogyan viszonyul egymáshoz a hang és a szemlélet fogalma?

✓ Ez egy bonyolult kérdés. Induljunk ki abból, hogy a „gyermeki” az mindenképpen konstrukció lesz a gyerek- és ifjúsági irodalmi szövegekben is – ebben nincs különbség a „felnőtt” művekhez képest. Számos irodalmi mű megteremti a gyermeket, gyermekiséget, illetve létrehoz gyermek(i) figurákat – gondoljunk Kosztolányi, Móricz, Ottlik, Kertész Imre, Nádás Péter stb. könyveire. Ezek a konstrukciók különböző irodalom- és kultúratudományos távlatokból gondolhatók végig. Nincs ez másként a gyerek- és ifjúsági irodalom esetében sem, tehát föltehető mindig a kérdés, hogy az adott szöveges és képi világ miként viszonyul a gyermekihez, miként teremti meg úgy is, mint gyermeki világot, nem csak mint figurát. A gyerekirodalom középpontjában a legtöbb esetben a gyermeki áll, viszont meggyőződésem szerint nemcsak mint tematika – bár arról is lehet gondolkodni –, hanem mint forma is, mint a nyelvben és vizualításban közvetített és létrehozott világérzékelési mód. Ha most csak költői művekről beszélünk, akkor ott az a kérdés, hogy az előttünk álló nyelv miként gondolkodik a gyermekiről. Minden választás, a „gügyögő” rímektől a különös, érzéki képalkotásig és a metagesztusokig gondol valamit erről a kérdésről, és egyben megteremti a maga gyermeki mintatolvasóját. Bizonyos költői művek pedig konkrét kísérletet tesznek a gyermekiként tétélezhető hang megalkotására – akár úgy is, hogy ténylegesen létrehoznak egy gyermekiként azonosított figurát, megalkotják a gyermek beszélő alakját: ez egyszerre hang és nézőpont. Ilyenkor egyebek mellett ezzel a gyermekalakkal lépünk párbeszédbe olvasóként – korosztálytól függetlenül. Művenként változó, hogy ebben a találkozásban mi történik: tud idegenségként tétéleződni, felforgató tapasztalatként, revelációként, egzotikumként, otthonosságként, ráismerésként, nosztalgiaként – és így tovább. A gyermeki megszólaláson keresztül más és másképp mondható ki, mint a felnőttin – nem a gyerekirodalom köréből keresve a példát, jellemző esete ennek Kertész Imre *Sorstalansága*, amely mű jelentésáramlásának egyediségéhez, a holokausz-tapasztalat meglepetésszerű elbeszéléséhez nagyban hozzájárul a megteremtett gyermekbeszéd különössége. Több ifjúsági regény is használja a gyermek nézőpontját és megélését a holokausz elbeszélésében, ami érthető módon erőteljes hatást képes gyakorolni az érzékeny olvasókra. Kertész ugyanakkor egy összetett beszédmódot munkált ki Köves Gyuri gyermeki alakjához, amelynek épp a hagyományosan nem gyermeki szerkezetű megszólalás beépítése is része (leginkább az idézetszerűsége gondolhatunk itt), azaz részint a nem gyermekiből alkotja meg a gyermekbeszélőt: ezzel a módszerrel él például Kiss Ottó gyereklírása is. Az is vélelmezhető, hogy ami nekem idegenségtapasztalatként mutatkozik meg, és ekként lép be a világértésembe, ekként kényszerít a gondolkodásom és viszonyulásaim formálódására, az egy más háttérű és akár korú olvasónak épp a valamiként magára ismerő, azonosuló találkozást képes megteremteni. Amikor a gyerekirodalmi alkotások példaértékén és világmegértési potenciálján gondolkodom, akkor az a felforgató, másszerű hatóerő lesz érdekes, ami hangból, nézőpontból, modalitásból, szóképekből, hagyományválasztásból (stb.) áll össze egyedi módon, és amelynek ez esetben elsősorban a gyermeki a vezető metaforája.

✓ **Amikor a gyermeki világérzékelés másságáról, a gyerekirodalommal történő foglalkozás során megnyíló tapasztalati horizontról írsz, gyakran úgy érezni,**

hogy nem is a gyerekirodalomról beszélsz, inkább az irodalom iránti csodálatodat fejezed ki. Hiszen a kötet 20. oldalán megfogalmazottak valójában minden jól sikerült műalkotás velejárói lehetnek: „a konvencióktól, sablonoktól eltérő értelemhez juttat, sajátos tapasztalatokban részesíthet másokat is”. Jól látom, hogy a gyerekirodalom esszenciálisabban mutatta fel a számodra, hogy mitől is jók igazán az irodalmi szövegek?

✓ Jól látod, és egyébként a felnőtt irodalmi értelmezéseimben, kritikáimban is erről igyekszem gondolkodni, írni. Tulajdonképpen ezt keresem az irodalomban, és sokszor valóban hajlamos vagyok ezt a megközelítést mérceként állítani a jó irodalom elé (időnként nem szükségképp igazságos módon). A gyerekirodalom ennek egy speciális területe, speciális eszközkészlettel, lehetőségekkel, a gyermeki közönségre történő speciális figyelemmel. Egy jó sci-fiben a felforgató potenciál és perspektíva a más – ismeretlen vagy mesterséges – életformák idegenségének érzékeltetéséből származhat, az utópiák és disztópiák esetében egy-egy különös társadalmi berendezkedés megmutatásából. Bizonyos költői és prózai szövegek a természeti és állati idegenség megteremtésére törekuszenek, egy jó szociográfia jellemzően egy társadalmi csoport életébe és megélésébe nyújt bepillantást olyan módon, hogy világszerűen jelenvalóvá teszi azt, túlmutatva a sztereotípiákon. Egyes regények hétköznapi tapasztalatok egyedi megérzékítésén keresztül nyitnak új ablakokat a világra, egy izgalmas költemény a még nem látott-hallott nyelvi együttállások révén teremt meg valamilyen elementáris tapasztalatot – a sor nagyon sokáig folytatható. A gyerekirodalom esetében azért használom gyakran a „gyermeki” metaforát, mert ezek a művek a legtöbb esetben mégiscsak ennek létrehozásán ügyködnek, s jelentésszerkezetük valamilyen kapcsolatban áll a gyermekiséggel. Ám természetesen az ide sorolható művek teljesítménye sem merül ki ebben, sokféleképpen lehet beszélni a gyerekirodalomról, de hozzám, úgy tűnik, ez a közelítés áll legalkaljabban a legközelebb.

➤ A kötet „két évtizedes kutatás és kritikusi munka dokumentuma, illetve eredményeinek összegzése”. Ha nem tévedek, itt az összegzés szerkesztési elv is, hiszen ez a több mint 350 oldalas kiadvány részben szintén megosztva, az L. Varga Péter szerkesztővel történő közös munka révén állt össze. Az áttekintés, az összegzés, a visszatekintés milyen tapasztalatokkal járt a számodra a tudományos és kritikusi pályád vonatkozásában? Voltak-e olyan élményeid, amelyek magaddal kapcsolatban meglepőek voltak?

✓ Érdekes dolog az összegzés fogalma, ha valamilyen hosszan tartó szakmai munkáról, kutatómunkáról van szó – és nem az életről vagy annak egy szakaszáról, mint a *Boldog, szomorú dal*, a *Kész a leltár* vagy Oravecz Imre *Összegzés* című verse esetén, mely tulajdonképpen egy felsorolás egy záró félmondatával: „ennyi volt az élet”. Nálunk, bölcsészeknél az eredmények nagyrészt írásos dokumentumokban mutathatóak föl, még előadások, konferenciaszereplések esetében is – az olyan tevékenységek, mint a gondolkodás vagy a megértés, nehezebben tehetőek láthatóvá, még ha a tanításban, témavezetésekben, beszélgetésekben háttérként és eredményként talán adott esetben távlatosabban és szerteágazóbban érdekesülnek. Összegzés lehet egy olyan írásmű, amely valamilyen aktuális pozícióból számot vet egy adott időszak említett tevékenységeivel, és megpróbál leszűrni valamit belőlük, azt, hogy „jaj, valaha mit akartam”. De lehet olyan is, mint ez a kötet, hogy tulajdonképpen összerendezi, egymás mellé rakja, kontextualizálja, szelektálja az adott időszak részösszegéseit és dokumentumait, készít egy leltárt, és hozzáteszi: ez ennyi volt. Ilyenkor részint azért az olvasó ösz-

szegszeg, amennyiben ez az egymás mellé rendelés értelmezésre szorul mint összszegzés, és az olvasó vonja le a tanulságokat is. Nekem ebben az utólagos leltárkészítésben mindig nagyon sokat segítettek a könyveimről született kritikák, bírálatok. De természetesen a szerző, kutató maga is szembesül valamivel, amikor újraolvassa a szerkesztői munka során a korábbi dolgozatait, és rácsodálkozik mint valami magához tartozó másságra. Nem tudom megfogalmazni az összes tanulságom, részint mert sok apróság van, részint mert folyamatszerűségről beszélünk (*processing*). De bizonyítan tanulságos volt, hogy amikről az előző kérdésekben is szó volt, a gyermeki világerzékelés felforgató tapasztalatának és egyediségének kérdezése, azt rendre visszaköszönni láttam az írásokban, akár új- és másszerű nekirugaszkodásként, akár ismétlő jelleggel. Ez az egyik oldalról azt mutatja meg, hogy mi foglalkoztatott legjobban, másfelől pedig azt, hogy amit fontosnak érzek, azt szinte mantraszerűen igyekeztem közvetíteni, újra és újra elmondani. Észleltem azt is, hogy esszéimben, kritikáimban és még a szaktudományos szövegekben is sokat bízok a nyelvre, hogy beszéljen helyettem. Időnként sikerül egzakt módon is fogalmaznom, máskor viszont mintha inkább a szemléletesség, példaszzerűség, sőt a metaforikusság és a személyesség alakzatai kerülnének előtérbe. Ennek értékelésétől most eltekintenek, de a korábbi köteteim kritikái e tekintetben is adtak fogódzókat, hogy mikor milyen fénytörésben látszik ez, járható-e egy olyan út, amikor az irodalmi alakzatok bevonása még nem homályosítja el a közvetíthetőséget és használhatóságot, hanem segíti a befogadást és találkozást. Bizonyosan a tudományos prózában és az esszéikben, kritikákban más-más aránnyal lehet ezt hatékonyan művelni – amennyire száraznak tűnhet a gyerekírói irányzatok tömörebb bemutatása, annyira működhet érzékletesebben például a gyerekkönyv-kritikáról írott esszé vagy néhány kritika. Kísérletezni szeretnék a továbbiakban is azzal, hogy a közös olvasások tapasztalatát reflektáltan bevonjam valamiképpen bizonyos írásfolyamatokba. Termékenynek látszik az is, hogy nemzetközi kontextusban próbáljak gondolkodni a magyar gyerekirodalomról, és egyáltalán a gyermeki befogadásról – ennek is vannak nyomai a kötetben, de ezt erősíteni volna érdemes, régóta tervezek például egy olyan összehasonlító dolgot, amelyben egy adott időszak magyar és (egyelőre) angolszász gyerekverskötetéről gondolkodnék, megfelelő szelekcióval természetesen. Továbbá az eddig általam alkalmazott szempontrendszerek is jócskán bővíthetőek még, ebben is érdemes a nemzetközi diskurzusokhoz fordulni, akár a kognitív tudományok, akár bizonyos kultúratudományos megközelítések felé tekintgetve (bár azt hiszem, hogy a szövegközeli olvasás és a klasszikus hermeneutikai kérdészmód számomra mindig is alapvetés lesz). Szívesen vonnám szorosabbra a szálakat az irodalmi és teológiai érdeklődésem között is, de ez (nem kis) részben kimutat a gyerekirodalmi korpuszból – mindenesetre Kollár Árpád *En apum* című versének kötetbéli értelmezését az Úr imája – a *Miatyánk* – felől kedvvel olvastam újra, és ez inspirál arra, hogy ezen az ösvényen is haladjak tovább. De hogy mindebből mi valósul meg, megvalósul-e bármi, az megjósolhatatlan. Írtam – és ebbe más is behalt már.

MÁRKUS BÉLA

„csak azért sem szárnyaszegettek”

Jankovics Marcell kiadatlan emlékirata (1938–1945)

1. rész

(*Lexikonok*) Szócikkek lexikonokból: az Akadémiai Kiadónál megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon* (főszerk. BENEDEK Marcell, Budapest, 1963) mindjárt az életrajzi adatoknál, a születési hely és idő – Gárdospuszta, Somogy megye, 1874. november 3. – közlését követő kötő- és kérdőjellel elárulja: nem tudja, hogy Jankovics Marcell író 1949. november 12-én Budapesten elhunyt. Tanulmányairól és országgyűlési képviselői munkájáról hézagosak, kiegészítésre szorulnak az adatok, mint az is, hogy a Kossuth Lajoshoz fűződő rokoni köteleknek köszönhetően Turinban élt „egy ideig”. Kötetei közül a két évszázadot felölelő nemzedékregényt (*Egy század legendái*) emeli ki, s mintegy mellékesen megemlíti, hogy az „emlékeit” *Húsz esztendő Pozsonyban* címmel adta ki. Ugyanakkor méltatja, hogy lírai szépségű útirajzai (*Úttalan utakon, Sasfészek, Alpések*) „a szakkönyvek értékével” vetekednek, s hogy 1921-től csaknem két évtizeden át Dobai Jánossal az Új Auróra című almanachban jelentették meg a csehszlovákiai magyar írók alkotásait. Megemlíti, hogy a Petőfi Társaság tagja, illetve a pozsonyi Toldy Kör elnöke volt. A bibliográfia mindössze két kritikát jelöl.

Az *Új magyar irodalmi lexikon* (főszerk. PÉTER László, Akadémiai, Budapest, 1994) alig különbözik a korábitól. Közli ugyan az író halálozási adatait, s azt is, hogy mikor s hol volt országgyűlési képviselő (1905 és 1910 közt a füleki kerületben), továbbá, hogy két évben (1892 és 1893) a „nyarat Torinóban töltötte”. A Toldy Kör elnöki szerepét is dátumokhoz köti (1925–1939), hozzátéve, hogy ugyanakkor a Szlovéniai Magyar Közművelődési Egyesület elnöke is volt. Az Új Auróra is szóba kerül, akárcsak - tévesen - az *Egy évszázad legendái. A Húsz esztendő Pozsonyban* mint emlékirat elismerésben részesül: „főként dokumentumértéke jelentős”. Az útirajzok – ugyanaz a három, mint előbb – dicséretére az válik, hogy valóságos élmény áll mögöttük, s a bemutatás objektivitása éppúgy jellemzi őket, mint a lírai szubjektivitás. Itt sem és másutt sem egészül ki a közlés azzal, amit majd az unoka, Jankovics Marcell tudat (ld. *Lékiratok*, Helikon, Budapest, 2014, 59–60.), hogy a nagypapa a 19. század három legjelesebb hegymászója közé tartozott báró Eötvös Loránd és Zsigmond Emil mellett, s hogy a Magyar Turisták Egyesületének választmányi tagja volt két cikluson át, a Magyar Hegymászók Egyesületének pedig első elnöke 1927-ig, továbbá a Magyar Turista Szövetség társelnöke 1914 és 1920 között. Bibliográfia: nincs hivatkozás semmire.

A *cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004* (főszerk. FÓNOD Zoltán, Madách-Posonium, h. n., 2004) állításai sem tényyszerűbbek, adatokra alig támaszkodik. Az író turini látogatásait, a nyári szünet bő egy hónapját úgy fogja fel, mint aki „rövid ideig” Kossuth mellett élt. Művei közül „figyelemre méltók” a választékos stílusú és adatgazdag útirajzok, valamint „az első csehszlovákiai húsz évről írt emlékirat”. Új elemnek számítanak a közéleti szerepvállalásra utaló megjegyzések, miszerint a kisebbségi politikai életben az ellenzéki pártok keresztényszocialista szárnyának exponense volt, és hogy „a balra forduló Sarlót élesen támadta”. A kurta bibliográfia mintegy ennek igazolására hivatott, amikor Szalatnai Rezső 1928-ban szerzett *Destruktív magyar porszemek* és Győry Dezső 1934-es *Nyílt vallomás az ellenfélnek* című cikkére hivatkozik, vagy Egri Viktoréra.

Porszem, amely ráadásul destruktív: e megsemmisítő vélemény arra a főként csehszlovákiai magyar irodalomtörténészek által szinte mindmáig hangoztatott felfogásra alapozódik, amely szerint irodalmuk kezdetei, az 1919 és 1924 közé eső idők a „műkedvelő irodalom évei”

voltak. Még Trianon előtt – ahogy Fónod Zoltán is összegezte – „az új helyzet” „a mindenre elszánt és mindenáron érvényesülni akaró dilettánsokat szabadította a kisebbségi irodalomra”. Első „irodalmi kezdeményezésként” a pozsonyi Toldy Kör által indított Új Auróra évkönyvet jelöli meg mint „az irodalmi igénytelenség példáját”, írógárdájához sorolva Jankovics Marcellt (FÓNOD Zoltán, *A csehszlovákiai magyar irodalom két évtizedes fejlődési, korszakai és jellemzői = Tegnapi önismeret*, Madách, Bratislava, 1986, 59–61.). Turczel Lajos „szükségszerűen kialakult és aggasztó mértékben elburjánzott dilettantizmust” emleget, amivel szemben a tanácsköztársaság bukása után az oda érkező magyarországi politikai emigránsok léptek fel. A jobboldali ellenzéki pártok irodalompolitikáját hibáztatja, merthogy „nemzetmentő érvekkel – kezdetből menlevelet adott a nemzeti és keresztény szellemű dilettánsoknak”. Jankovicsot nem említi, hozzáteszi azonban, hogy „később” a szocialista és polgári baloldali irodalompolitika is „szemet hunyt a saját dilettantizmusa felett” (TURCZEL Lajos, *A csehszlovákiai magyar irodalom hat évtizede*, Kortárs, 1983/4, 643.).

Egybevágott ezekkel a vélekedésekkel *A magyar irodalom története VI.* kötetének (szerk. SZABOLCSI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1966, 868.) Cs. S., azaz Csanda Sándor írta áttekintése. Az irodalmi élet megindulását a vidéki irodalmi társaságok élén álló „konzervatív öregurakhoz” köti, nyomatékositva, hogy „működésük gyakran csak akadályozta a progresszív kulturális fejlődés kibontakozását”. Személyek, így Jankovics nevét is említetlenül hagyva ide sorolta a Toldy Kört, a komáromi Jókai Egyesületet, a lévőai Casinót s részben a kassai Kazinczy Társaságot. Ítéletét azzal toldotta meg, hogy a „nagy részben dilettáns jellegű” tevékenységüket tükrözte a Pozsonyban 1919-ben induló Tavasz, az első magyar irodalmi lap, továbbá az Új Auróra. Ha az almanach nem is, a csoportosulások néhány esetben már enyhébb bírálatban részesülnek, legalábbis Fónod Zoltán tanulmányában (ld. *i. m.*, 61–64.). A Toldy Kör túl azon, hogy irodalmi esteket rendezett és pályázatokat írt ki, igen sikeres ünnepségek szervezőjeként jön szóba; Petőfi, Gárdonyi, Madách, Csokonai, Rákóczi, Arany, Liszt Ferenc évfordulós köszöntése a „múlt hagyományainak” ápolását, „nemzeti kultúránk gyöngyszemeinek” jobb megismerését szolgálta. De azt sem lehet a „regresszív” fejlődés – ha lenne értelme e kifejezésnek, a hanyatlás vagy a megfeneklés, stagnálás helyett – jeleként feltüntetni, hogy 1926-ban a Bartók–Kodály-matiné alkalmából Bartók Béla, 1927-ben pedig Móricz Zsigmond volt a Kör vendége. Továbbá, hogy az „igénytelenség” évkönyve rendezte s szervezte Budapesten a Zeneakadémia nagytermében az első szlovákiai magyar irodalmi estet 1930. február közepén, ahol – Fónod ugyan ezt elhallgatja, ám a napilapok hírt adtak róla (ld. V. M., *A szlovenszkói Új Auróra estje*, Budapesti Hírlap, 1930. febr. 18.) – megjelent egy államtitkár és az MTA elnöke, Berzeviczy Albert is, és ahol Mécs László volt a főszereplő, szavatai s versei „lenyűgöző hatást” váltva ki. Mellette felléptek még az ismertebbek közül a Fónod felsorolta Sziklay Ferenc, Ölvédi László, Darkó István, Tamás Lajos– és Jankovics Marcell. Akit épp ekkortájt Alapy Gyulával együtt a Nyugat szemlélője úgy méltatott, mint akik íróként is „a nemzeti élet konzervatív érdekeinek a védelme és ápolása körül” szereztek érdemeket (SIMÁNDY Pál, *A szlovenszkói magyar irodalom*, 1930/1, 36.). *A magyar legújabb kor lexikona* (szerk. RÁTKY Zoltán, STRAZIMIR Oszkár, Budapest, 1932) szócikke is ezt a szerepvállalást hangsúlyozta, miután tévesen közölte, hogy a középiskoláit és a jogi tanulmányait is Pozsonyban végezte, holott jogi doktorátust a Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán szerzett 1897-ben, majd rá három évre tette le az ügyvédi vizsgát, s ezt követően Pozsonyban praktizált. A város közéletében évtizedeken át részt vett – 1923 óta, állítja a szócikk, közel háromnegyed-száz (azaz hetvenöt?) beszédet tartott Csehszlovákiában a magyar nemzeti vonatkozású ünnepélyeken.

(*Monográfiák, kritikák*) Amikor ez a több mint ezeroldalas lexikon – amely tanulmányokat is tartalmazott – megjelent, dr. Jankovics Marcell már épp egy tucat könyv szerzőjének tudhatta magát, versek, útleírások, elbeszélések alkotójának. És elérkezett az idő, hogy az irodalmi közvélekedés sem személyesen az ő, sem a „dilettáns” társai irodalmi, írói ténykedését ne tekint-

se romboló, bomlasztó, pusztító, azaz „destruktív” hatásúnak. Szvatkó Pál, a „minőségelvű” esszéíró egyenesen azt állította, hogy „a jellegzetesen szlovenszkói magyar irodalom nem születhetett volna meg az emigránsok szociális és a dilettánsok regionális törekvései nélkül”, az előbbieket a „proletárt” kapcsolták be a nemzeti(ségi) életbe, az utóbbiak a „népet”, a helyi zamatot, a sajátos problémákat vegyítve bele „a nagy világnézeti kérdésekbe”. Az előbbieket – „csupa jó szándékú tiszta ember, aki nagy szolgálatot tett a magyar nyelvnek” –, köztük Jankovics Marcell (Szvatkó Pál, *Szlovenszkói magyar irodalom = Szlovenszkói magyar elbeszélők*, Franklin-Társulat, Budapest, 1935, 8–9.). Az előszó kitért az új nemzedékre, a fiatal epikusok sorában Darkó Istvánra, Tamás Mihályra, Sándor Imrére, Szenes Piroskára, tehetségüket s művészi tendenciáikat, szerepüket összevetve a nyugatosoknak „az erdélyi irodalom kiépítésénél” játszott szerepével. Szvatkó szerint Jarnó József, Sebesi Ernő s „a régi iskolát képviselő Sziklay Ferenc, Jankovics Marcell és Rácz Pál, a szlovenszkói magyar népeletet mikszáthos erővel megragadó Szombathy Viktor, a kiváló nyelvművészettel rendelkező Egri Viktor, a német íróból ismét magyarrá vált Neubauer Pál és sok más író végeredményben olyan gárdát alkot, amely méltán sorakozik az erdélyi mellé” (uo., 20.). Mintegy ennek bizonyosságául szerepelt a válogatásban mindegyik elbeszélő – egy kivétellel: Jankovics Marcell. Kimaradása önkéntes lehetett: a kötet annak a Toldy Körnek a megbízásából jelent meg, amelynek ő volt az elnöke. S netán feshélyezhette, hogy pár évvel korábban az egyetlen kisebbségi verskötetét (*Hulló levelek*) a Kör adta ki – ahogy erre majd Kemény Gábor monográfiája, az *Így tűnt el egy gondolat* (MEFHOSZ, Budapest, 1940, 75.) utal.

A monográfus szerint Jankovics a „lírával indult mozgalmas közéleti pályájára”, „a jelen sívársága előtt” álmokba temetkezve. Úgy látja, „sajátos faji költészet” a Jankovicsé, „drámai tisztaság” él benne, s „mélységes nacionalizmusa mellett a magyar európaer közvetlenségéről is tanúságot tesz”. Rímkészsége, finom szóképei és hasonlatai dicséretesek ugyan, ám nem mindenkor fedik az alkotói szándékot „a régi nemzedék legjellemzőbb nemzeti lírikusa” esetében. Mint prózaíróként szintén emiatt méltatja: novelláiban a „külföldet járt ember tudatos európaisága és a nemzetéért aggódó író forró hazafiassága szólal meg”, ide véve *Az udvari bolond* „kis történeteit” éppúgy, mint a *Magyar porszemeket*. Az utóbbit, ugye, kritikájában a „destruktív” jelzővel illette Szalatnai Rezső – hogy évtizedekkel később, a halottól búcsúzva bocsánatkérően idézze fel utolsó, budai találkozásukat: szerette volna ott látni „szétszóródott barátaimat, a sarlósokat mind, a harcos társakat, s megmondani nekik: »Íme, látjátok, azt hittük, maradi volt és visszatartó. Holott csak hűséges volt.« Van-e nép, mely élhet hűség nélkül?” (idézi JANKOVICS Marcell, *Lékiratok*, Helikon, Budapest, 2014, 60.).

Kemény Gábor a felvidéki kultúrpolitika „old great man”-jének, „polihisztornak, mélyen érző művészléleknek tartja, akkori utolsó két kötete, az „úti emlékek csiszolt gyűjteménye”, a *Hangok a távolból* (1935) és a *Húsz év Pozsonyban* (1939) kisebbségi „sorsbeszámoló” alapján jellemzi prózai műveit mind világ- és életszemléleti, mind esztétikai, poétikai vonatkozásban. Egyetértően hivatkozik – a forrás megjelölése nélkül – Benedek Marcell véleményére, aki szerint Jankovics a felvidéki próza legjobb elbeszélője. „Valóban vérbeli elbeszélő – erősíti meg eme vélekedést, kissé furcsán fogalmazott érveléssel folytatva –, a maga szemével látott esztétikai világ formaművésze.” Hogy ez a művek teremtett világa valóságos és képzelet szülte, realitás és fikció dikció elemeinek elegyét, az „imaginárius szféra” létrejöttét jelentené, feltételezhető. Így válhat értelmezhetővé és jelentéssé az az egyszerre eszmei-politikai s lelki, írói karakterbeli sajátosság, amelyet az író „jól gördülő stílusának” s „tapasztalati bölcsességének” elismerése mellett inkább fogyatékoságnak vagy egyoldalúságnak tüntet föl. Az elemzés hiányát hozza szóba, „nem néz az új sorsban született áramlatok mélyére – állítja –, hanem a gentry-ideológia szemszögéből érzelmi gesztussal, megjegyzés nélkül hagyja a kisebbségi életforma fejlődését”.

Azok után, hogy előbb még mind a lírikus, mind a prózaíró esetében a tudatos európaiságot, a magyar európaer közvetlenségét hangoztatta, több mint meglepőek az állításai. Amiatt

is, ahogy a monográfia címének metaforáját – *Így tűnt el egy gondolat* – a kötet fülszövege magyarázza: a gondolat „akkor hagyta cserben az európai embert, amikor az számvetést ajánlott az európai gondolattal”. A monográfus a cserbenhagyás tételével Fábry Zoltánnak főként a *Hazánk: Európa és a Szlovenszkói küldetés: 1938* okfejtéseire alapozott panaszát visszhangozta. Hogy a „fasizmus ígézetére” megtorpant a küldetésstudatuk, amelynek programját így foglalta össze: „Mi nem élhetünk csak magyar életet, posztunkról világot figyelünk, és ez a világtkép bennünk és általunk vetíthet sugarakat a magyar egészre, és bennünk és általunk teljesedik ki a noszogató korparancs: változni, változtatni.” Magyar anomáliákat – azaz visszasságokat, a szabályszerűtől való eltéréseket, hibákat – említ, okuk, okozójuk felfedése nélkül, figyelmeztetve, ezeken úgy kell „változtatni”, hogy az „ne legyen öncélú, egygyökerű és így egyerejű kollektív változtatás”. Felvilágosít, mit ért az előbbieken. Kiemeli: „Magyarán: a magyar per nem különülhet el a világszabadság perétől” (FÁBRY Zoltán, *Szlovenszkói küldetés: 1938 = Hazánk, Európa*, Szépirodalmi, 1967, 59.). A (proletár) nemzetköziség eme eszméje mellett áll ki a *Hazánk: Európa is (i. m., 467)*, egyetértően idézve (Aristide) Briand politikust, aki, mellesleg, Nobel-békedíjas volt, és Franciaország miniszterelnöke, amikor a francia parlament jóváhagyta a trianoni békeszerződést, az ő, ellenérzései ellenére leadott voksával is. „Választani kell a nemzeti érzés és a népek internacionáléja közt. És én választottam” – nyilatkozta. A nemzeti érzés elfojtása az első pontja lehet a nemzetközivé lesz-legyen a világ proletár programjának. Amikor tehát Kemény Gábor felrója Jankovicsnak „az új sorsban született áramlatok” figyelmen kívül hagyását, akkor erre célozhatott, írói-politikai vonatkozásban a Jankovics által varázs-szavaknak tartott „új arcú magyarság”, a „vox humana”, a „valóságirodalom”, az „aktivizmus” áramlataira. Mintegy visszavonva vagy feledésre szánva az előbb méltányoltakat, forró hazafi-asságát, mélységes nacionalizmusát. A *Húsz esztendő Pozsonyban* írója persze nem fogadhatta el Fábry közvetített gondolatát, miszerint „Magyarországból kihullva” a szlovenszkói magyaroknak Európa a hazája. Sőt, csak nekik lehetett az, mert „sem a Vajdaság, sem Erdély nem provokálhatta volna ki ezt ennyire”, mivelhogy „Masaryk köztársasága Európa felé nyitott ablakot: európai változásainknak – tradíció híján – semmi sem állhatott útjába” (*Hazánk: Európa, i. m., 469.*). Dr. Jankovics a magyar kulturális egylet munkásaként épp a magyar nemzeti tradícióknak – ha nem lehetett az erősítésén – legalább a megtartásán, ápolásán ténykedett, s nem hihetett abban, amit Fábry még az első bécsi döntést követően is mint beteljesítendő álmukat jelenített meg. A csehszlovákiai magyar irodalmat olyan arkhimédészi pontnak nevezte, amely kiforgatja a sarkaiból a tespedt, konok, elmeszesedett beteg magyar – értsd: magyarországi – életet (FÁBRY Zoltán, *Felvidéki szellem*, Korunk, 1939. febr., 148.).

(*Húsz esztendő Pozsonyban*) És Kemény Gábor itt hozza meg a nemzeti hagyományokhoz, kulturális örökséghez is kapcsolódóan azt a legsúlyosabb ítéletet, amely a gentry-ideológia hirdetőjeként és képviselőjeként tünteti fel az író, az ellenzéki politikust, feltehetően az Országos Keresztényszocialista, illetve az Egyesült Magyar Pártban vállalt tagsága miatt. Mint aki művészetében – és életében – olyan nézeteket vallott, eszméket követett, amelyek egy lecsúszott társadalmi réteg maradiságának, élőködő, urizáló életformájának tanúsítói és méltatói. Mint aki Kossuth híveként nem mély érzelmekkel kötődött volna hazájához, s igaz patriótaként nem a magyar közösség összetartozását, értékeinek megőrzését, gyarapítását segítette volna elő. S ami a legigaztalanabb, mert arra vall, hogy a monográfus legfeljebb ha átfutotta az emlékiratot (*Húsz esztendő Pozsonyban*), amelynek az alaptónusát mégis csak jellemzi, kicsit tévesztve a címét is, évet írva esztendő helyett – nos, elfogadhatatlan s igazolhatatlan az állítása a kisebbségi életforma „fejlődésének” megjegyzés nélkül való hagyása dolgában. A kötet kritikussai épp ellenkezőleg vélekedtek, a Trianon után kisebbségbe kényszerült magyarság életformájában a fejlődés helyett a hanyatlás, a javulás helyett a romlás nyomasztó nyomaint látva.

A Századok recenzense „két szomorú évtized” személyes élményeinek „színes, eleven tollal és lebilincselő stíluskézséggel megrajzolt képei” mellett a megbízható, hiteles forrásokból

vett adatok, „szimptomatikus jelentőségű” részletek és epizódok, pompás jellemképek méltatója. A könyv reflexióit – azaz a Kemény hiányolta „megjegyzéseket” – gondolaterjesztőknek, „sokszor történetbölcseleti színvonalúaknak” tartja. Dicséri, hogy stílusa szenvedélymentes, „szinte erővel tompított hangú”, tárgyilagos, az előadás – nyomatékosítja – „gyökeres lelki vonásai közé” tartozik. A „magyar ügynek” „számos tettel, nagy szolgálatokat tett” író így eleveníti meg azt a „nyomasztó levegőt”, amely „még ma sem kevesbedő súllyal nehezedik a pozsonyi magyarság szívére” (MADZSAR Imre, *Jankovics Marcell: Húsz esztendő Pozsonyban, Századok*, 1940/1–3, 128.). A Budapesti Szemle Jankovics Marcell kötetén túl két másikat is szemlél, Cseh Béla önéletírását (*Daróctól a talárig 1919–1939*) és Szmrecsányi Gézának a Sáros megyei őslakókról, cipszerekről, ruténekről szóló regéit, meséit, valós történeteit (*A skvar-ka*). A hármas kritika mérlegeli, a húsz esztendő krónikásai közül melyikük hangja „keményebb és szókimondóbb” – nem a pozsonyi szerzőé. Aki épp amiatt is elismerésben részesül, mert „nagy önuralommal, úri mértéktartással és ízléssel ír még a legfölháborítóbb esetekről is; nemes emberisége inkább fájjalja, mint megbélyegzi az embertelenség túlkapásait is”. Hangja „előkelően választékos”, világszemlélete „a nagyon művelt emberé” – szól a jellemzés (KÉKY Lajos, *A Felvidék borús és derűs képe*, Budapesti Szemle, 258. kötet, 754. sz. 241.).

A kritikus, ahogy a bevezető írja, a nyugati világ által mintaállam gyanánt reklámozott és dédelgetett Csehszlovákiában a kisebbségi magyarok ellen elkövetett fölháborító esetek közül csak néhányat ragad ki. Pozsony megszállását, az impériumváltást követő zűrzavaros fejtelenséget, az 1919. februári „pozsonyi vecsernye” vérengzését, a Fadrusz-szobor elpusztítását, a földreformmal elkövetett visszaéléseket, a köztartozások, adók lelketlen kisajtolását, a rekvirálásokat, a szlovák „hősök” kényszerünneplését, s ami még fájdalmasabb, „az iskolák, tankönyvek és könyvek útján elkövetett sok visszaélés” eseteit. Ezeket nem ecseteli, az író se mindig. Amikor mégis (ld. JANKOVICS Marcell, *Húsz esztendő Pozsonyban*, II. kötet, Franklin Társulat, Budapest, 1939), például: 1919–1920-ban sok magyar kisembert, köztük postásokat, vasutasokat utasítottak ki az országból, akik vagy vagonokban találtak menedéket, vagy a határszélen – kellett a lakások a cseh és morva hivatalnokoknak, katonáknak (163.). Az állampolgárság adományozása vagy elvonása „valóságos állami üzletté vált” (174.). Az ügyintézők a „gyarmatosító előrs” kíméletlenségével, a „nagy hatalom mámorával minden magyart, akikkel még nyelvi nehézségeik is támadtak, bennszülötteknek néztek” (191.). Az iskolák könyvtáraiból a legtöbb „tűrt vagy megengedett magyar könyvet is”, mint a Jókai- vagy Mikszáth-sorozatokat, lapáttal hányták a kemencék, kohók „lángpoklába” (171.). Történelmi könyv, benne: „Árpád soha nem élt. A magyarok az árpa szóból faragták mesterségesen...” – zárójelben az árpa szó szlovákul is (203.). „A magyar állam eredeti területe a régi sík Pannónia, amely északon a Dunaig, keleten körülbelül a Tiszáig, délen a Drávaig terjedt” (210.). Irodalomtankönyv: Petőfi ismeretlen (209.).

A több nyelven beszélő Jankovics doktort gyakran hívják hivatalosan is tolmácsolni, s gyakran keresik fel külföldi közéleti emberek, diplomaták, újságírók. Az utóbbiak sorából fogad egy angolt, Mr. Berleign-t. Aki szerint „mégiscsak lehetetlenség, hogy itt Európa közepén teljesíthetetlen reményekkel hitesse önmagát pár százezer magyar, és ezzel örökös nyugtalanságot okozhasson”, aztán: „a magyar intelligencia az ő nagy kultúrmúltjával nem olvad be? Miért ne?! Hogyha a magyarok közé beolvadtak más népek fiai, kikből nagynevű magyarok lettek, miért ne olvadnának be önök, magyarok, más nemzetbe – mondjuk, okosságából, hogy annak keretében, nyelvében és jellegében alkossanak és műveljenek maradandót?” (280–281.). A fejtegetésekből tudta, a brit publicista kivel beszélhetett előtte „a másik táborból” – közli, indulat nélkül.

Könyvét költői képpel zárja: bevési élete Pozsonyban maradt „életfájába: itt voltam!” – elmegy, és hallgat jelenről, jövőről egyaránt, mert az átélt sok eseményről és amelyekbe belelát, „nem szabad még nyíltan szólnom”. Tudatja, az 1938 ősze óta bekövetkezett „történelmi eseményekkel” sem foglalkozik, hisz a célja „nem történetírás”. Mégsem tudja megállni, hogy

megjegyzéseket ne fűzzön például a Duce, azaz Mussolini lord Runciman brit politikusnak írt nyílt leveléhez, amelyről „tisztá, világos, okos” szavai miatt úgy vélekedett, „A legvilágosabb szó és tett évtizedek óta”. Tudósít arról, hogy 1939. március 13-án fel akarták robbantani a pozsonyi városházát, és közelebb-távolabb egymást érik a pokolgépes robbanások. Öt nap múlva azt rögzíti, hogy Masaryk G. Tamás falakba illesztett mellképét, emléktábláját négy munkás vésővel, kalapáccsal szedi le, veri szét. „Sic transit gloria mundi...” – emlékeztet, épp ezzel a nappal, március 18-ával zárva feljegyzéseit az „egészen átöltözött”, „csupa idegenséggé” lett Pozsonyról, a tényekről: „Csehszlovákország nincs többé. Van független Szlovákország.” Az emlékirat verssel végződik. Címe: *56 év után...*, zárójeles alcíme: *(Búcsú a pozsonyi állomáson, 1939. márc. 29-én éjjel)*. Beszélője „epés-keserű” szájjal egzisztenciálfilozófiai távlatba helyezi a nemzetársaival együtt ráosztott sorsát. „Az otthonodban száműzöttnek lenni – / És száműzöttnek újra hazamenni... // Magyarok mindez ősi férfi-végzet”.

A *Húsz esztendő Pozsonyban* baljóslata hamar beteljesült. Mindjárt másnap éjjel, a szenci határon. Az élmény óriási lelki megrázkódtatást, hatalmas csalódást okozott – már nem a szlovákok miatt. Súlyos voltára vall, hogy Jankovics kétféleképpen is elbeszélte. Először az önéletrajzi ihletésű, a „semmit sem felejteni!” parancsát követő, köznapi epizódokat sorakoztató, beszédes című – *Évek tavasz nélkül* – regényében, a szerzői alakmásként is megjelenő dr. Eörs Endre esetét elbeszélve. Föllelkesülve, a Szent Dávid zsoltárait magyarra „átíró”, a Keplernél vendégeskedő Szenci Molnár Albertre gondolva üdvözli az „áldott magyar határt”, hogy a fiatal magyar határtiszt kérdésétől elszédüljön, forogni kezdjen vele „az egész világ”. „Mit keres Magyarországon?” – szölt a kérdés, s dadogós lett, könnycseppel kísért a válasz: „Hogy... hogy én... én... mit keresek?... Magyarországon?... Főhadnagy uram... hazajövök, mert itt az én hazám. Hazajövök... *haza!*” Az értetlenkedőnek érzelmetlenül magyarázná: meghalt benne az a perc, amelyre húsz esztendeig várt, mert „ünnepnek” képzelte, és „köznapi” lett belőle. Didergő lelke – az elbeszélő poétikus szavaival – szinte fagyos lesz, mikor kiderül, igazolási eljárás kell átesnie, s hogy fia visszahonosítása problémába ütközik. A hatalmi elv dönt: „minden magyar maradjon ott, ahol van”. „Gyönyörű elv – írja gyermekének –, mely akkor állhatna meg rendületlenül, ha minden magyar ember mesebeli fa árnyékában állana, mely fedezi őt minden bántás ellen.”

(*Száz perc*) A hazatérés traumatikus élményéről alanyi módon, első személyben számol be a hagyatékban maradt, kiadásra elkészített *Száz perc* című emlékirat fejezete, az *1939. A szenci határon*. Az esetek részletezésétől eltekint, hogy kifejthesse, mit jelentett s jelent számára a haza. A haza „a föld és a múlt, Rákóczi álma, Petőfi dala, vértanúk és halott honvédek vére, haza az aggodalmas jövő” – vallja, nyomatékosítva –, „egészen más, mint emberek tömege”. A határon lenézték az „idegen járomban töltött” húsz esztendejét, „ami szenvedés volt, azt majd bűnnek tartották” – panasolja, talán túlzóan, hogy életében először sajnálta önmagát. „Magyarul beszéltünk egymással, de nem értettük egymás nyelvét...” – fogta el az idegenség érzése, a száműzöttségé. Amivel tehát a *Húsz esztendő Pozsonyban* végződött, azzal kezdődött itt az 1938 őszt követő emlékezés. De nem maga a kiadatlan kézirat, amely – fejezetcím ez – *Az első perctől*, azaz az író születése pillanatától idézi fel a sokféle elágazó életút, pálya maga kijelölte állomásait. A mű előszavának szánt, Budapesten, 1945. november 3-án, vagyis a szerző hetvenegyedik születésnapján keltezett *100...* az emlékiratokkal és az önéletrajzokkal von párhuzamot, jellemzőnek tartva, hogy ezeknek az írói „szeretnek a legjobb tükör elé állni”, ő viszont gyermekkorában azt látta, „árva kis somogyi pusztánk ősemberei, szegény legények, pásztorok, a Maglaj felé induló huszárok beérték egy-egy eltörött tükörcseréppel. Fölemelték a földről és büszkén belenéztek.” Ahogy a kis cserepek mindegyike „híven mutatta nekik igazi ábrázatukat”, úgy tanúskodhat száz perc, „akár esemény vetülete, álmodott jövő délibábja vagy köznapi jelentéktelensége” a saját élete, sorsa fordulóiról. Száz perc, ismétli, másfél óra az életéből, amit följegyzett „másoknak”, a „többi kerek harmincnyolcmillió percet” pedig megtartja

magának. E számjátékhoz alighanem Bergson csinálhatott kedvet, *A tartam és egyidejűség* szerzője, aki az objektív, fizikailag mérhető idővel a szubjektív élményidőt, a tartama szerint, az intuíció révén megismerhető időt állította szembe, hangsúlyozva a tartam (la durée) egész-ként való megjelenését, pillanatainak szétválaszthatatlan voltát. Jelen esetben a percek számának játékos összevetése az élet elbeszélése ügyében azzal a lehetőséggel kecsegtet, hogy a szavak jelentését alapul véve a tartam, amely az egy huzamban végbemenő, lefolyó időt jelöli, egyúttal hordozza magával, magába foglalja mindazt, ami tartalom, a percek lényege, veleje, nem utolsósorban: érdekessége, izgalma. Az alanyi elbeszélő így a folyamatosságra figyelve, az évek, évei számát tekintve úgy halad előre, hogy egy-egy kiragadott perc tartalmát hosszú időt felölelő helyzetekbe, jelenetekbe sűríti. Az előadásmódot meghatározza az önéletrajzi elemek válogatása, kiemelése, s nem feltétlenül az idő rendjében, hanem ahogy a kiszámíthatatlan, önkéntelen emlékezés diktálja, akár megszakítva a folyamatosságot, alkalmanként vissza is térve, új nézőpontot követve egy-egy eseményhez, „fordulópont”hoz.

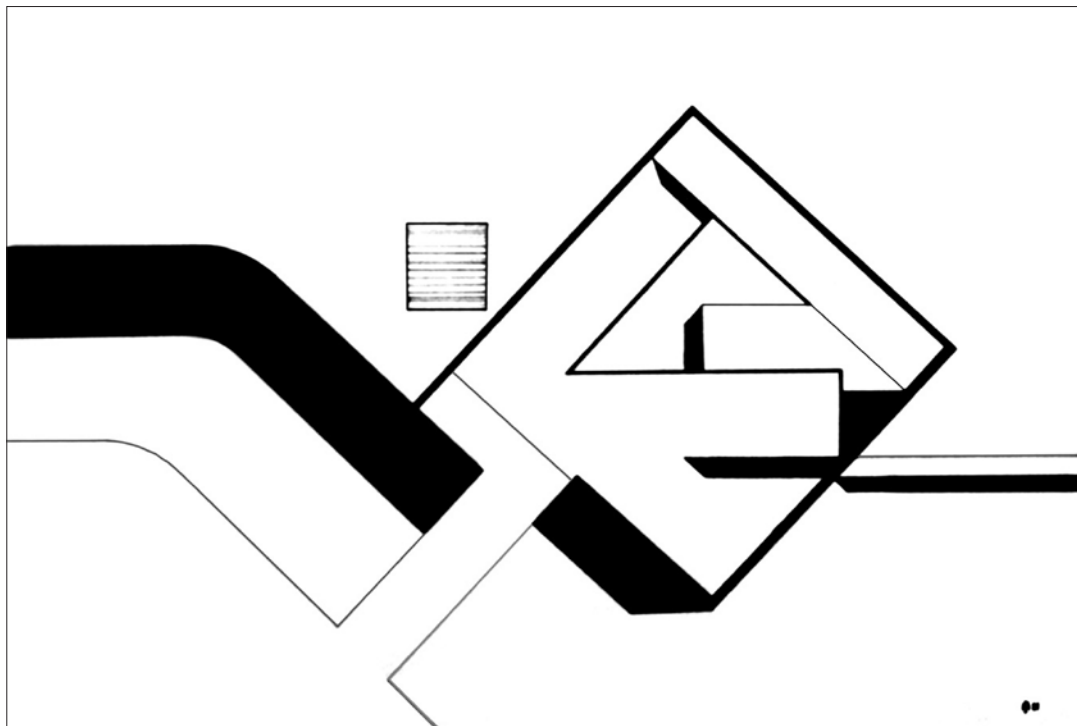
Vitathatatlanul ilyen fordulópont Jankovics Marcell életében 1938 ősze, s az a csehszlovákiai magyarság sorsát tekintve is, mindkettő szoros összefüggésben Szlovákia önálló állammá válásával (1938. október 7.), főként pedig a trianoni határokon változtató, Felvidék jelentős részét Magyarországnak „visszaadó” első bécsi döntéssel (1938. november 2.). A *Száz perc* feljegyzései ettől az időtől 1945. augusztus 17-éig tartanak, a szerzői elképzelés Bánffy Miklós memoárjainak formálásához hasonlíthat. Ahogy 1945-ben a *Huszonöt év* az 1932-ben kiadott *Emlékeimből* folytatása, úgy gazdagíthaták a pozsonyi két évtized emlékeit a hét év hozta, voltaképpen a világháborúhoz kötődő újabbak. A Trianonról szóló kötetek sorában az elsők között van a helye a Bánffyéi, valamint Mikó Imrée (*Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*), továbbá Ligeti Ernőé (*Súly alatt a pálma – Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*) mellett.

Jankovics Marcell két műve tudatos összekapcsolásáról árulkodhat a kéziratban maradt felépítése, keretes szerkezete. A nyitó és a záró jelenetnek ugyanaz a terepe, mégpedig a nemzeti emlékezet kitüntetett helye, a budai Vár, amely a spirituális emelkedés jelképeként költészetünk két ikonikus alkotását is megidézheti. Adytól az *Új törvényt*, Werbőczit, Áprily Lajostól a *Tetőn* című verset. Méghozzá egyszerre érzékeltetve a beszélő személyes helyzetét és a közösségét, az országét. „Még magasról nézvést, / Megvolna az ország. // Werbőczi-utódok / Toldozzák-foldozzák. / A föld nem tud futni, / Csak a Földek népe. / S ezer Kinizsi sem / térülhet elébe”: mintha a száműzött Jankovics szólalna meg, aki még a hazába való visszatérte előtt a Vár magasából nem a panorámát látja-lesí, hanem maga elé nézve érzi, „az idők megmarkolták a szívemet, hogy újra meg újra átvessék düledező új világnézetek világába” (1938. *Szeptember végén*). Ekkor a fia, 1945 nyarán az unokája kíséri, akivel együtt nézik a pesti part kiégett palotasorait és a „szomorú jelent”. Ám van okuk a csodálkozásra, az öröme is: a Vár ostromakor Szent István szobrának nem esett baja, s a várkert sarokoszlopán az ércsurul is sértetlen maradt, ott van, „és szárnyal, mintha a magasba akarna szállani”. Csodás jelkép, mondja a nagypapa, s magyarázza, mit jelent ez. „Azt, hogy nem maradunk csak azért sem szárnysegettek!” (1945. *Az élő szobrok*). A magaslat a lelki, szellemi emelkedés reményét éleszti – akárcsak Áprily költeménye, képi világával, a szárnyalás ígéretével. A vén hegy „időkbe látó”, tetején „tisztást vetett a bujdosó verőfény”, s noha lenn „sötét ködöt kavart a katlan”, fenn „Tekintetem szárnyat repesve bontott, / átöleltem a hullám-horizontot”.

A keretek közé szorított idő eseményeinek kiemelése s a hozzájuk fűzött megjegyzések-magyarázatok nyomon követhetővé teszik az elbeszélő világnézetének alakulását, változását. Már ha van változás, és ha az ideológia-politikai töltetű fogalom, a világnézet helyett nem a világszemlélet-e a helyénvalóbb szó. A düledező s lényegében állásfoglalásra kényszerítő világnézetek említését követően az első alkalommal mégis ugyanez a fogalom szerepel, ám más-tól, *Az udvari bolond* (1926) című kötetének r.r. jelzésű kritikájától idézve. A „sajátos varázsú” novellákból, szól a méltatás, „egy határozott világnézet sugárzik ki: egy erős, egészséges lel-

kü, tiszta erkölcsű optimistának nemes világnézete: hit a szép, jó és igaz uralmában”. Az élet nagy problémáin túl meglátja a magyarságét is, ám „türelmet és kitartást hirdet, és eléje varázsolja a biztató jövő képét” – novellái ezért „igazi magyar propaganda-iratok”, jelenti ki (1944. *Az én íróasztalom*), s ezt a jellemzést csak hitelesíti a „hullám-horizontot” átölelő, úgy húsz évvel idősebb életrajzi szerző. Aki csak később tudta meg, hogy az r.r. Császár Elemér egyetemi tanár nevét takarta, az irodalomtörténészét. Ő és az *Úttalan utakon* (1903) című kötetét lelkesen fogadó, őt „a leghivatottabb természetírók közé” emelő Bársony István „adott tollat” a kezébe, tőlük tudta meg, szabad tovább írnia – vallja.

Másutt, különböző memoárokról elmélkedve a háborúk kirobbanását az eszmék csatározása következményeként fogja fel. Saját bőrünkön érezzük e csatározást, „világnézetek föltörését és letörését” – állapítja meg, hozzátéve, „a háborúk még sohasem hozták meg a problémák megoldását, és ezért tartunk mi is ugyanazoknál a problémáknál, melyek megszámíthatatlan emberöltők előtt kínozták a nemzedékeket és hajszolták őket hadakozásokba”. A problémák nem újak és modernek, hanem „régiek és csak új köntösben térnek vissza”, a világ vágya pedig egyetlen kis mondatba foglalható össze – jelenti ki, gyermeki naivitással, pacifista hittel. Az emberek milliói talán „világnézetekben, osztályharcokon, utópiákon töprengenek”? – kérdi, s válasza szerint egyetlen kívánságuk van, volna: „nyugodalmas jóéjszakát!” (1944. *Nyugodalmas jóéjszakát*). A béke óhajtásáról egy egyházi ünnepi szertartás is elgondolkodtatja, együtt mennek rendőrök és cserkészek, zsolozsmát énekelnek, és közben a magyar *Himnuszt* is. A körmenet úgy jelenik meg előtte, mint „maga a történelem”. „Az emberiség elindult. Meghirdettek ezt és amazt, új boldogulást, a mérhetetlen pusztítás és vérontás után csodálatos megváltást az emberiségnek” – s mi történik? „Lassan, nehezen oda térünk vissza, ahonnan elindultunk” (1945. *A körmenet*). Lánya élete alakulását, jelleme formálódását követve beszél bécsi tanítatásáról, „az idealizmus makacs védelmével”. Torzképet rajzol „az elpárolgott császárságról”, amelynek utcáin „majd ez, majd amaz a világnézet sűvített végig, tömérdék tragikum fölött, lengedező lobogók alatt, miközben az emberiség a „soha többé háború” jelszavával „csalta egymást, önmagát”, a világot a „misztikus őrjöngése gőzzel, gázzal, porral, jajjal árasztotta el” (1945. *Arckép és önarckép*).

AKNAY JÁNOS, Kapcsolat, 1981, tollrajz, papír, 32x48 cm

PÉCSI GYÖRGYI

„csak az tudja aki élte”

Hervay Gizella: *Siratók és keservesek. Kiadatlan versek*

„Nemcsak az egyén, de a közösség – azon belül az irodalmi köztudat – emlékezte is feledékeny. Ki emlékszik ma már – szégyen az én arcomat is pírba borítja – Hervay Gizellára (1934–1982), az érzékeny, a női lélek titkait és saját sanyarú sorsát *férfimód-férfierővel* kibeszélő költőre?” – írja a kéziratgondozó egykori barát, Szokolczay Lajos Hervay Gizella kiadatlan verseinek utószavában.

Kíméletlen az utókor, folyamatosan rostál, méltán, meg méltatlanul. Még a legnépszerűbb, leginkább megbecsült író, költő halála után is visszaesik műveik iránt az érdeklődés, az élő, az aktuális, a belépő új vonja el, magára a figyelmet. Hervay Gizella költészetét és különösen kései költészetével tragikusan egybeforrott életét a maga idejében, a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején a határon túli magyar írókra, az erdélyi irodalomra figyelő hazai írók, irodalomkritikák és olvasók nagyon is számon tartották. Sorsa, jelenléte egyedül, szinte már önmagában is szimbóluma volt a kisebbségben élő erdélyi magyar sorsnak.

Hervay Gizella 1976-tól élt Magyarországon, hiperérzékeny, zaklatott idegrendszerrel, személyes, friss tragédiák emlékével. Második férje, akitől ugyan évek óta külön élt, de teljes jogú özvegynek tekintette magát, Szilágyi Domokos 1974-ben követett el öngyilkosságot. Hervay közös fiukat is szeretete volna áthozni, őt az áttelepülés ügyintézése idejére egy baráti családra bízta Bukarestben, fiát távollétében a befogadó családdal az 1977-es súlyos földrengés maga alá temette. Innentől szinte kizárólag a gyász, a siratás, a veszteség öngerjesztő fájdalom, parttalan gyöttrődése határozta meg mindennapi életét és költészetét. Kínkeserves golgotajárását sem barátai, sem orvosai nem tudták oldani. Lelki, idegi összeomlások kísérte sokadik sikertelen kísérlet után öngyilkossággal zárta le az életét.

Közel hatéves magyarországi élete alatt – hazajönni készült, de lélekben otthon- és hazátlan maradt – három kötete jelent meg Magyarországon: 1978-ban válogatott versei, *A mondat folytatása* és a gyász, a siratás jegyében két új verseskötet, a *Kettészelt madár* (1978) és a *Száműzött szívárvány* (1980). A harmadik gyászkiötet, a *Lódenkabát Keleteurópa szegén* (1983) megjelenését már nem élhette meg, posztumusz könyv lett. A korabeli magyarországi olvasó leginkább ez utóbbi három kötet verseiből ismerte a költőt, vagy még inkább, ekkortól figyelt föl rá a szakmai recepció, s ugyan az első Forrás-nemzedék tagjaként számon volt tartva (Láng Gusztáv szerint legalább annyira az előző nemzedékhez, Páskándiékhoz is sorolható), 1976 előtti életművét kitakarták jelesebb nemzedéktársai, Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, illetve a következő nemzedék ígéretes költői, Farkas Árpád, Király László vagy éppen a harmadik nemzedékkel látványosan induló Szöcs Géza lírája.

Az országváltással – ahogy a 1982-ben áttelepülő Csiki László esetében is – megtörik az életmű recepciója. A korabeli román kultúrpolitika gyakorlata szerint nemcsak a nálunk megjelent kötetek nem kerülhettek forgalomba Romániában, de recepciójuk is anatómia alá került. Romániában csak a rendszerváltás után, 1990-ben (majd javítva 2010-ben) jelenhetnek meg összegyűjtött versei Balázs

Imre József szerkesztésében, s ugyanő 2003-ban adja közre irodalomtörténeti kismonográfiáját a költőről. A '76 előtti és utáni pályaszakasz lényeges korszakhatárt képez az életműben, a befogadás időben és térben azonban eltolódott, így óhatatlanul is eltérő kép rajzolódott ki Hervay költészetéről a két ország irodalmi fogadtatásában.

Szakolczay büntudatról valló szavai abban a vonatkozásban helytállóak, hogy a magyarországiak részéről Hervay költészetének irodalomtörténeti értelmezése, elhelyezése a költő halála után – jóllehet a határok 1989-es leomlását követően már nem volt elvi és gyakorlati akadálya a határon túl íródott művek, életművek integrálásának a magyar irodalom(történet) egészébe – visszafogottan folytatódott. A higgadt mérleg elmaradásához hozzájárulhatott az a nyomasztó lelki teher is, amivel utolsó éveiben a költő személyes környezetének kapcsolatait megterhelte.

Szakolczay költői kérdése, hogy ugyan ki emlékszik ma már Hervay Gizellára, csak a magyarországi recepcióra (és olvasókra) helytálló, a románaira nem. A kolozsvári irodalmárok Balázs Imre József kezdeményezésével és szorgalmazásával néhány éve láthatóan és eredményesen fordulnak Hervay költésze felé. 2020-ban elindul a Hervay Könyvek sorozat, elsőként *Címtelen föld* címmel fiatal költők metamodern antológiája jelenik meg, majd fiatal költők egyedi verseskötetei, mások mellett Korpa Tamásé, Fancsali Kingáé, Fischer Botondé. A könyvsorozat támogatására is megalakult a Hervay Klub. (Nemrég a MŰPÁ-ban Szilágyi Domokos–Hervay-est volt, szép számú fiatal közönséggel.) Balázs Imre József vezetésével a BBTE Irodalomtudományi Intézetének műhelyében elkezdődött az erdélyi nőírók életművének újraértelmezése is. Első kutatásuk eredménye 2022-ben az *Erdélyi magyar nőírók* című kötetben megjelent meg, melyben Berda Mária, Ignác Rózsa, Adonyi Nagy Mária, Polcz Alaine művei mellett két dolgozat is foglalkozik Hervay költészetével (és további két tanulmánykötet várható kortárs erdélyi nőírókról).

Míg Szakolczay, illetve azon magyarországiak számára, akik az életmű alakulásával szinkron követték, ismerték Hervay költészetét a hetvenes–nyolcvanas években, a szenvedő asszony tragédiájából születő tragikus versek hagytak mélyebb lenyomatot, a Hervay Körhöz tartozó és kapcsolódó fiatal szerzők és olvasók egy másik Hervay Gizellát látnak és ismernek, a női költőt. Életkoruknál fogva személyesen nem találkozhattak vele, Hervay lírája számukra irodalomtörténet, líratörténet, a közelmúlt hagyománya, ő az újszemélyesség, újszenzibilitás költője, vagy éppen a megszenvedettség traumáját földolgozó világlíra erdélyi nőírója.

Kányádi Sándor szokta mondani: Mi jellemzi a verset? Az, hogy van szerzője, címe, hogy mikor írták, és az is nagyon jellemző, hogy mikor olvassák. Most, Hervay Gizella kiadatlan verseinek közreadása pillanatban jól érzékelhető az időhatár: a még élő emlékezet és az irodalomtörténetté válás határa. Az egyik generáció számára még életközeli élmény, a másoknak értelmezendő szellemi örökség, és elsősorban szöveg. A korabeli olvasatok változatlanul érvényesek, de a mai olvasó a mai szövegekörnyezetben másra érzékeny, mást emel ki, tart fontosnak. Természetes, hogy geopolitikai okok miatt az erdélyi és a magyarországi irodalmi műveknek is lehet más olvasata. Meg egyébként is elkerülhetetlen a művek újraértelmezése – újraértelmezés nélkül a művek sorsa valóban a feledés.

•

Az érzékeny, támogató barát, a határon túli irodalom lánglelkű ismerője, Szakolczay Lajos a most megjelent, kiadatlan versekhez előszót és utószót is közzétett. A bevezető írás 1984-ben készült, két évvel Hervay halála után, a Ceaușescu-rémálmom legdurvább időszakában. Megrendült, érzelmileg telített emlékezés: még közel a költőnek a barátok végtelen türelmét próbára tevő, elviselhetetlen szeretetétisége, szenvedése, összeroppanásainak sorozata. A sorok közt ott az örökre válasz nélkül maradó túlélő nyugtalanító büntudata is: megtettek-e mindent, lehetett-e volna többet tenni a sebzett idegű, lelkű, túlérzékeny asszonyért, aki személyes szenvedésében, golgotajárásában, női sebzettségében, megfosztott anyaságában valahol mélyen mégis a tragikus erdélyi magyar sorsot glóriázta fényesen. És a kötetzáró esszé sem távolodik el nagyon az akkor rögzült Hervay-képtől, víziótól, a szerkesztőt ma is felzaklatják a fájdalmas emlékek, alig-alig érzékelhető az érzelmi elfáradás, elcsitulás.

A 2008–2025-re datált utószó szerint Hervay a hetvenes évek közepén-végén ajándékozta meg Szakolczayt „azzal a kéziratos – részben sima, részben francia kockás papírból álló – »füzettel«, amely a »lódenkabát-sorsnál« is rémisztőbb költeményeket tartalmaz”. Emlékezete szerint Szepesi Attilával látogatták meg a kórházban, s akkor beszélt, mutathatta meg a költő terápiás céllal írt versszerű szövegeit. Szakolczay időközben megfeledkezett a füzetéről, s valamikor, feltehetően a kétezres évek elején-közepén kerülhetett újra a kezébe. Akkortájt néhány verset fölajánlott lapoknak közlésre, párat közöltek, de inkább mellőzték, egyébként okkal. A folyóiratokban megjelenteket az *Idő körei* összegyűjtött kötet javított kiadása már tartalmazza. (Hervay életében akár több is megjelenhetett volna, hiszen a közlésnek nem kizárólag esztétikai elfogadottsága, de emberi gesztusa is lehet.) S újabb hosszú évekbe telt, míg elszánta magát a füzet kiadására – bár nem írja, de számára is nyilvánvaló a dilemma: hol a személyi integritás védelmének a határa, s honnantól az „irodalomtörténet, az utókor közügye”.

Kérdés, minek tekintsük ezeket a versnek látszó lírai érzelmi futamokat. A szövegeket poétikailag Szakolczay maga is elegyes minőségűnek tartja, s valószínű, hogy a költő sem tekintette *igazi* verseknek azokat, bár azáltal, hogy nem megsemmisítette, hanem egy irodalmár barátira bízta, fönntartotta a megjelenés, megjelentetés, az „érvényesség” esélyét. Kínálkozna a *Siratók és keservesek* füzet darabjait József Attila *Szabad ötletek jegyzékéhez* rokonítani, ezt Szakolczay is fölhozza, de mindjárt el is veti: „Olyan kilengések – föltétlen betegségekre utaló jelek, a trágárságig lemeztelenített mozzanatok – nincsenek benne, mint József Attila pszichoanalitikus naplójában, ám a logikátlan logika többször is önmaga körül köröz. Vagyis a nemegyszer túllontúl nagy gondolatváltások – asszociáció szülte asszociációk – inkább rontanak, mint javítanak a »költeményszerűségen«.” Pszichológusok, pszichiáterek nyilván lélekgyógyászként részletesen is meg fogják vizsgálni a füzet anyagát, az irodalmi utókort pedig remélhetően Hervay költészetének árnyalásához, finomításához segítik.

A *Siratók és keservesek* kötet két nagyobb szövegegységet tartalmaz, magát a füzet verseit és egy kisebb szövegtömböt, a „Melléklet”-ként 17, vélhetően a füzet körüli időben írt, valahonnan előkerült darabot, továbbá az eredeti, kézzel írt füzetoldal néhány fakszimilije került közlésre. Ahogy az utolsó három verseskötetében, Hervay határozott kérésének megfelelően, úgy itt sincsenek verscímek, jelen kötet is az első sorokat használja címként. Meggyőző a kötet cím, ezek a szövegek műfajilag valóban siratók és keservesek, formailag dalok, dalfélék és szabadversek – és persze jellegzetesen hervays az érzelmi tónus és a nyelvi regiszter.

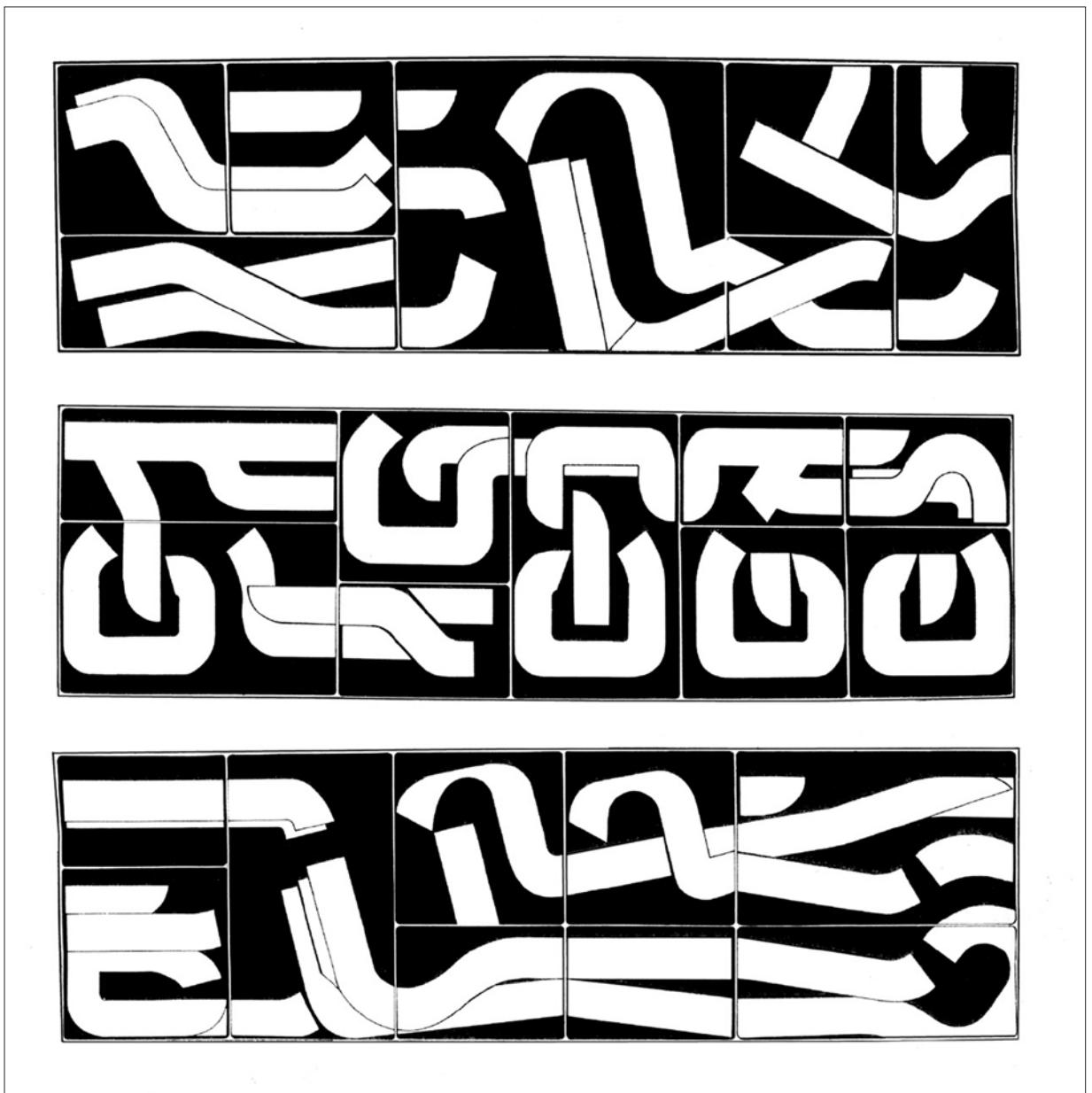
Valószínű, hogy Hervay – esetleg orvosa biztatására – terapeutikus céllal, feszültségoldó kibeszélésként is vetette papírra pillanatnyi lelki, érzelmi állapotát, de a lírai megszólalás alaptermészete volt. Költőként leírt szavakkal kapcsolódott a világhoz, leírt szavakkal tudta legpontosabban kifejezni magát, ezzel kommunikált, és ezzel próbált menekülni az elviselhetetlen lelki, idegi fájdalom elől is. Hogy versek-e, vagy mennyire jó versek a füzet darabjai, mérlegelhető, néha egyértelműen igen, de többnyire nem, megzökken a ritmus, elugrik az asszociációs kép, megbicsaklik a szerkezet, a szép részek ügyetlenül folytatódnak. Az azonban egyértelmű, hogy nem szimpla kórházversek vagy pszichiátriai termékek – még a legügyetlenebb, leginkább kibicsaklott szövegfutam mögött is költő áll, költő írja azokat. A megszenvedettség hiteles, és bármennyire is személyes a fájdalom, a siratás, a keserv, az átok, nincs közvetlen referenciális vonatkoztatás, a panasz, a kétségbeesés, a halál hívása vagy éppen a haláltól való menekülés mindig kulturális térben jelenik meg. Költői képekben, szimbólumokban, a folklór archetípusaiban, magas fokú stilizáltságban fogalmazza meg önmagát, illetve a világhoz való viszonyát.

Kiszolgáltatottságában, végzetes helyzetében az ember azon a (kulturális) nyelven szólal meg, amely a legmélyebben él benne. E szövegek tanúsága szerint (is) Hervay legerősebb kulturális kódja a régi magyar népdal, az archaikus folklór (siratók, átokmondások, keservek), a régi típusú népballadák (nagyon jól ismerte a népdalokat, balladákat, nemcsak ismerte, borzongató volt hallgatni harsány, zengő éneklését), a zsoltár, képileg a kicsi fiát dajkáló Mária, a vágyott harmonia archetípusaként a bibliai Szent Család.

Az élet és a létezés elviselhetetlen lelki, idegi fájdalma, a hazátlanság, a saját árvaság, az anyaságtól való megfosztottság, az örökre elveszett, semmibe hullott család és az utána való engesztelhetetlen sóvárgás nemcsak az értékvesztést, siratást szakítja föl, hanem a marcangoló büntudatot, az önhibáztatást is (fiát nem hozta magával, ezzel hozzájárult a halálához, megölte). Összerándul gyönyörű ballada (*Budai Ilona, Három árva, Júlia szép leány, Cantata profana*), népdal, átokmondás és keserves, zsoltár és énpanasz: „jaj fiam / jaj lányom / meneküljtek! / ártatlan kezekkel / meg ne öljelek”; „aki megölt legyen átkozott! / ha én öltelek meg legyenek átkozott! / reggeltől halálig szerettelek / halálnak halálával megöltelek!”; „jaj három árva / halálig a táncban / hajnaltól hajnalig / tűztáncban // abbahagyni nem lehet / menekülni nem lehet”; „szivárvány havasán / felnőtt rozmaringszál / el ne meneküljél / el ne bujdokoljál // adj uram istenem erőt a halálhoz / ha fiam megváltom / leányom megváltom”; „csak az tudja aki élte / milyen az árva élete / űzik erdőből-erdőbe / amíg összerogyik / amíg összerogyik // akkor sincsen nyugovása / felkelne de nincs ereje / nincs ereje lélegzete / belefut az iszapba”. De a paradox halálvágy mellett („meghalni hazajöttem / nem / nem / nem futok el”) rapszodikusán föltör az életszeretet, élni vágyás is: „bevalom minden bűnömet / vakságomat gyengeségemet / hitetlenségemet / ha még egyszer szabad lennék / soha többé nem vétkeznék / ítélkezzetek!”

A kötetben mindvégig ugyanazon gondolati, érzelmi körön belül kattognak végtelen szomorúsággal, göcsörtösen a fájdalommondások, ám olykor sikerül egyetlen szövegtestben, egyetlen sóhajtással, akár a táncszók ritmusában uralni a tragikus vonzást, mint itt: „arattam sarlóval / egy pohár kútvízért / egy vak öregasszony / gyászos énekéért // ketten egy párnán is / aludhattunk volna / tövisek között is / megélhettünk volna // ám [én] árva fejemnek / elég is lett volna / az én édes fiam / nem lett árva volna // szivárvány havasán / énekelünk volna!”

A versek, szeszélyesen indázó szövegek mögött mindegyre földereng Hervay Gizella tragédiával megjelölt arca, tekintetének nyugtalan izzása, mondjuk ki: örülete. „Az eddig szinte teljesen ismeretlen kézirat – unikum. Az irodalomtörténeti meglepetés, hiszen a portré új színekkel bővült, bizonyára az olvasót is magával fogja ragadni” – írja a szerkesztő, kéziratgondozó. Igen, így van, de így, félközelsből-féltávolságból a recenzensben mégis az sajog föl, hogy kagylók kínjából terem az igazgyöngy, de ezt a gyöngyöt inkább elengedtük volna. *(Kalota Művészeti Alapítvány–Napkút, 2025)*

AKNAY JÁNOS, Murális terv I–III., 1978–79, tus, papír, 60x80 cm

BONIVÁRT ÁGNES

Bengi László: Az elbeszélés törése

Ráció, 2023

Bengi László irodalomtörténeti munkásságát nehezen lehetne találójában összefoglalni annál, mint ahogy Lapis József fogalmazott néhány éve: „Bengi műveiben számunkra is példaértékűen mutatkozik meg, hogy a textológiai és filológiai precizitás, illetve keletkezéstörténeti vizsgálódás miként válik a mű befogadását megtermékenyítő, az olvasást elmélyítő tényezővé.” Erről tanúskodik a 2023-ban, a Ráció Kiadó gondozásában megjelent tanulmánykötete is, *Az elbeszélés törése*, amelynek középpontjában a századfordulós magyar novellák és azok mélyreható elemzései, értelmezései állnak. A tartalomjegyzék hamar felkelti az érdeklődést, mert Bengi nemcsak olyan szerzőknek szentel (újból) figyelmet, mint Mikszáth, Krúdy, Kosztolányi, Móricz vagy Karinthy, hanem olyan kevésbé elemzett alkotóknak is, mint Gozdsu Elek, Bródy Sándor, Petelei István vagy a Cholnoky testvérek. Ám az ígéretes tartalom után a könyv több, elmélyítést nehezítő tényezővel is kiegészül, amelynek hatására az elbeszélés törése nemcsak a címben, de az olvasóban is bekövetkezhet.

A kötet legnagyobb hiányossága, hogy előszó (esetleg utószó) nélkül maradt. A befogadó az elsősre bonyolultnak ható alcímek, fejezet-címek és a tárgyalt novellák címeinek megpillantása után mindenféle támpont nélkül máris Mikszáth és *A jó palócok* világában találja magát, a Bengire jellemző nyelvi precizitással karöltve. Hiányzik egy összefoglalás arról, hogy miért éppen a kiválasztott írások kerültek a kötetbe, milyen szerkesztési elv alapján, és hogy mi is tulajdonképpen a kötet célja azon kívül, hogy egy helyen jelenjen meg több, tárgyalt időszakban összetartozónak tűnő írás. Természetesen a rövid vagy akár hosszabb bevezető hiánya nem rettentheti el a befogadót attól, hogy saját maga fedezze fel a „szerkesztés elvét”, illetve hogy saját maga merüljön el az elemzésekben. Ehhez maga a szerző mégiscsak nyújt némi segítsé-

get, amikor Jean-Marie Schaeffert idézve a szépirodalmi művek befogadását kísérő frusztrációról ír, és arról, hogy „az irodalmi szöveg jelentékeny figyelemráfordítást vár el a befogadótól, egyszerűs mind az olvasás »természetellenes« lelassítását követeli meg”. Ez a lelassulás és összpontosítás tehát az, amire Bengi kötetének olvasása közben feltétlenül szüksége van a befogadónak – erre eszmélhetünk rá a könyv első negyedében, még éppen időben. (Bár az idézett mondat elsősorban szépirodalmi művek, illetve a késleltetést példázó Petelei István- és Bodor Ádám-novellák kapcsán jelenik meg a kötetben, vitathatatlanul elősegítheti az olvasó ráeszmélését is saját „frusztrációjára”).

Az elmélyült lelassulás – amely a gadameri „elidőzéshez” is hasonlatos – pedig nemcsak azért fontos, hogy a befogadás sikeres legyen, hanem azért is, mert egyre nehezebb elképzelni azt, hogy például Móricz Zsigmond *Tragédiájáról* maradt még bármilyen újdonságként ható mondanivaló – pláne mivel a novellát tárgyaló írásban a *Sáraranyból* több idézet jelenik meg, mint a *Tragédiából*. Túlzás is lenne azt állítani, hogy *Az elbeszélés törése* minden írásával mutat valami újat és izgalmasat. A kötetnyitó, *A birtoklás viszonylagossága* című például, amely *A jó palócok* novelláit állítja középpontba, és a novellák címei

alapján, a birtokos szerkezetekre koncentrálva von le következtetéseket, egyszerre visz túlságosan közel az eredeti szövegekhez, és távolít is el tőlük. Leginkább ennek olvasása közben érezhető, ahogyan kibomlik egy érvényesnek vélt szempont, amely a szövegek alapján igazolható ugyan, de inkább tűnik belemagyarázásnak, egy erőltetett gondolatnak, semmint izgalmas, új perspektívának. Összességében azonban nem ez jellemzi Bengi írásait, így ha már a problémás részek kiemelésénél tartunk, akkor célszerű a hasonlóan problémás kötetzáró írást is itt megemlíteni, hogy ezt követően a könyv érdemeiről

essen szó. *A másik hangja* című írás, amely Cholnoky László *Epeira diadema* című novelláját elemzi, és amely valószínűleg hiánypótló céllal íródott, közel ötven oldalon keresztül foglalkozik ezzel az „(irodalmian) hosszúra nyúló levéllel”, ám túlságosan hosszasan. A túlzottan tagolt szöveg többször is ismétli főbb megállapításait, feltételezéseit, így sajnos hamar a vonatottság érzetét kelti. Ám kétség sem fér hozzá, hogy a helyenként vitathatóan érzékelt gondolatok ellenére a kötetben helyet kapó értelmezések mindegyike nagyfokú precizitással íródott, *A másik hangja* pedig még némi összegzést is ad arról, hogy a szerző miért tartja fontosnak az újabb és újabb értelmezéseket és az irodalmi köztudat felfrissítését.

A kötet tizenegy írása egyértelműen képes bizonyítani, hogy a századfordulós novellisztika alkotásai a mai napig érdemesek az újraolvasásra és újragondolásra. Nagyban hozzájárul ehhez Bengi precíz, szakmai, de – némi elmélyüléssel – mégis közérthető nyelvezete, a jól megválasztott novellák és a jól felépített elemzések, amelyek néhány eset kivételével pont annyi idézettel támasztják alá a mondanivalót, amennyi szükséges ahhoz, hogy az érvelések a novellák tényleges újraolvasása nélkül is követhetők legyenek (különösen nagy segítség ez, mivel egyes elbeszélések nehezen fellelhetők). Nem érdemes azonban például a Karinthy Frigyes korai novelláit értelmező íráshoz a novellák újra- vagy elolvasása nélkül hozzákendni, ugyanis enélkül akár furcsán is hathat az a kezdés, miszerint „Karinthy novellái alapjában véve sikerületlenek”. A köztudat Karinthy felhelyezte a sikeres írók polcára, és csak azokat a műveket társítja hozzá, amelyek valóban sikerültek, ám Bengi írása némiképp meglepő módon éppen azokat az írásokat tárgyalja, amelyek valóban „megbicsaklottak” – ezzel pedig az egyik legizgalmasabb témát adja a kötethez. Hasonlóképpen Gárdonyi Géza *Az én falum* című kötetének körüljárása is más irányból közelíti meg az *Egri csillagok* elismert szerzőjének stílusát, ahogyan Krúdy Gyula ifjúkori novelláinak tudatos szemlélése is lehetővé teszi, hogy a későbbi írások felé más perspektívából közelítsen az olvasó.

A köztudat felfrissítése viszont nemcsak a már ismert és bizonyos értelmezések alapján be- és rangsorolt szerzők esetében indokolt, de ugyancsak izgalmas a kevésbé elemzett írók esetében. Az utóbbi években már megkezdődött a Cholnoky testvérek (Viktor és László) „felfedezése” különböző konferenciákon, korábban kiadatlan írások újraköz-

lésén keresztül, de valóban hiánypótlónak számít a már korábban említett, *Epeira diadema* című novella elemzése is, illetve Cholnoky Viktor két novellájának (*Trivulzio szeme*, *Az automatában*) tudományos szempontból való megközelítése. Gozsdu Elek „lélekelemző novelláinak” is indokolt helye van a kötetben, akárcsak Bródy Sándor naturalizmuson túlmutató, a groteszkbe hajló stílusának. Csáth Géza „felfrissítése” már hosszabb ideje tart, amelynek fontos állomása volt a 2023-ban megjelent *Mesék, amelyek rosszul végződnek* című, összegyűjtött novelláit tartalmazó kötet is, de persze egy újabb elemzés, amelyben ráadásul Kosztolányi is helyet kap, sosem lehet túl nagy melléfogás egy irodalomtörténész számára. Bár a *Művészet/Allegóriák* címet viselő írás, amely a két alkotó egy-egy novelláját állítaná középpontba, inkább egy (életrajzi) kalandozássá válik, amelynek talán ajánlatosabb lett volna az utolsó mondatából kiindulva felépíteni a szöveget („...a két szerző némely novellájának összevetése alapján a korai Csáth, ha nem is föltétlen jobb elbeszélő, de esetenként modernebb író tudott lenni, mint a korai Kosztolányi”), így is képes az olvasó számára érdekes maradni.

Bengi kötetének legígéretesebb írása azonban mégiscsak az, amelyben Petelei István (*Őszi éjszaka*) és Bodor Ádám (*Behavazott lábnymok*) egy-egy novelláját hasonlítja össze. Ígéretes, mert párhuzamot teremt két alkotó között, akik nem egy időben alkotak, mégis közös nevezőre hozhatók (közülük Bodor a mai olvasó számára is elérhető), és ígéretes, mert mindehhez egy valóban érvényes és ténylegesen felfedezhető elméleti háttérrel ad, amelyben az olvasó ráismerhet saját magára is – a már tárgyalt „frustráció” kapcsán. A *Hang és törés* címet viselő írás a tökéletes elegye annak, amit a könyv valószínűleg kiadatlanul is képviselni kíván: megfelelő körülmények között találkozik régi és új, és ennek részesévé válhat minden olvasó, aki hajlandó elidőzni az irodalomtudomány közérthetőbb oldalán.

Milbacher Róbert (*Legendahántás, Ködképek az irodalom láthatárán*) és Nyáry Krisztián (*Így szerettek ők*) irodalom-népszerűsítő szándékkal megírt kötetek már jótékony hatást gyakoroltak az olvasókra azáltal, hogy ráirányították a figyelmet „felfrissítendő” szerzőkre, életutakra, legendákra, ám az olyan kötetek népszerűsödésére is nagy szükség lenne, mint Bengi László válogatása, hiszen az újragondolásra, a kritikai gondolkodásra nemcsak hogy továbbra is, de egyre inkább nagy igény van.

BUDA ATTILA

Hernádi Mária: „Kimondani, s elrejteni”

Magyar Napló, 2023

Hernádi Mária Nemes Nagy Ágnes költészetének egyik leghűségesebb értelmezője. A már több mint két évtizedes elköteleződés elején a 2004-es doktori disszertáció – *Párbeszédformák Nemes Nagy Ágnes költészetében* – áll, eddigi utolsó állomása pedig a címben említett, *Kompozíciós formák Nemes Nagy Ágnes költészetében* alcímet viselő kötet. De belefért eddigi kutatásaiba Weöres Sándor, Pilinszky János, Ottlik Géza is, az Újhold folyóirat és évkönyvek története és a Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs – Polcz Alaine, Mészöly Miklós házaspárok levelezése Urbanik Tímeával közös sajtó alá rendezésben.

Új kötete négy nagyobb tanulmányból, egy elő- és egy utószövegből áll. Ezek a Nemes Nagy Ágnes életművét feldolgozó és értelmező írások nem előzmény nélküliek. 2012-ben jelent meg a prózakölteményeket feldolgozó kötete (*A névre szóló állomás*), majd két, az Újhold szerzőivel foglalkozó gyűjteményben a példázatversekről (2015) és a dalszerű versekről (2016) szóló tanulmányai. A kompozíciós formákat tárgyaló kötet anyaga tehát szervesen nőtt ki az előzőekből, a példázatverseket itt parabolikus jelzővel is tematizálva, s kibővítve a dramatikus és szonáta formájú versszerkezetek tárgyalásával.

Az előhang felütésében a szerző Nemes Nagy Ágnes struktúraérzékenységét említi, abból indul ki, illetve a költői önszemlélet fontos felismeréséből, amely a megtervezett tartalom, valamint a magától alakuló gondolat egységét nevezi meg versszervező erőként. Hernádi Mária ezt vizsgálja nagyjából a *Ketés világban* (1946) olvasható versek keletkezésétől a *Szárazvillámon* (1957) át a *Napforduló* (1967) verseiig terjedő két évtizedben. S ahogy korábbi tanulmányaiban, itt is rendszerezésre törekszik, közös jellemzőik alapján elkülönítve a dalszerű, parabolikus, dramatikus és szonáta formájú szerkezeteket.

A dalszerű verskompozíciók egyfelől a *Napforduló* egyik ciklusában találhatók, másfelől a Nemes Nagy Ágnes életében kiadatlan versek között. Utóbbiak keletkezésükben egymáshoz kap-

csolódó versfüzerek darabjai, amelyek közül azonban 1991-ig nem mind jelent meg nyomtatásban. Első olvasásra szembetűnő tulajdonságuk a közponozás hiánya. Hernádi Mária e verseket egy új költői szerkezet létrehozására irányuló kísérletként definiálja, amelyben a dallam előtérbe kerül a szavakkal tükrözött értelemmel szemben. Egymásra vetítve a cikluscímet (*Énekhangra*) és a szabadon szárnyaló szöveget, megállapítja, hogy azok elsősorban „kántáló-éneklő” előadásra készültek. A bűvölő-varázsló, a költészet ősi szerepét magukba foglaló versek valóban a ráolvasás érzetét keltik, például ezekben a sorokban: „Sose láttam ilyen éjet / Feketénél feketébbet / Ver a zápor szeges ostor / Szabadíts meg a gonosztól”. A bájolás találkozik az idézett sorokban a szereptulajdonítással. Ezt a verscímek is megerősítik, visszatükrözve a romantikus világlátást – persze a második világháború utáni romantikáról van szó –, például: *Hekaté, Éj, Vadkan, A remete, A kovács*. (Utóbbit tanulságos összevetni Szabó Magda *Bárány Boldizsár* című verses meséjének kovácsával.) A kötetben olvashatók és a hagyatékban maradtak között a legélesebb különbség a személyesség mértékében van, talán ezzel magyarázható utóbbiak kései megismerhetősége. Pedig olyan remekek vannak közöttük, mint az először Lengyel Balázs válogatásában 1995-ben megjelent *Hova szálltál* – Ferencz Győző kiadásában kis tipográfiai eltéréssel: „Hova szálltál szerelem / Szárnyad szélét őrizem / Körbe-foglal a szívem / Átlátszó borostyán / Elférsz látod kis helyen / Tömör voltál s végtelen / Mint az Úr az ostyán”.

A következő csoportban, a példázatversekben az érzélem helyett a gondolatiság áll központi helyen. Címük nem jelöli egyértelműen a tárgyat, azt legtöbbször csak a versszöveg értelme, mögöttes tartományai adják ki. Fontos elemük a teljes vagy csonka hasonlítás, amit a szerző szentenciaszerű, illetve allegorikus megnevezéssel különít el. Míg az előző verscsoport a varázsláshoz, bűbájosságához kapcsolódik, ez főleg a rejtélyességhez,

a megértés kalandjához. Hernádi Mária beleélő elemzésében nagyon jól érzékelteti a rövid forma, az eltávolított történet és megragadott értelem egységét, az olvasó négyszeres megszólítását, az utánozhatatlan harmadik sor hasonlatát a *Lázár* című négy-sorosban: „Amint lassan felült, balvállá-tájt / egy teljes élet minden izma fáj. / Halála úgy letépve, mint a géz. / Mert feltámadni éppolyan nehéz.”

Elgondolkoztató a *Madár* című vers interpretációja, kapcsolatai az életmű más darabjaival. Sorai emellett felidéznek a Nemes Nagy Ágnes-életmű szellemi rokonságát Babits Mihállyal (*A költő szőlő*) és Rónay Györggyel (*Sejtelem*), lehetővé téve a három vers párhuzamos olvasását.

A harmadik, a dramatikus verskompozíció mindig magában foglalja a beszéd, a párbeszéd valamilyen formáját. Monologikus, önmegszólító, vagy bekapcsol egy történetmondót, s leíró szövegrészekkel különböző szólamokat illeszt egymás után. Ez a struktúra fokozatosan, időben elhúzódva jelenik meg, előzményeket és teljes dialogikus szerkezeteket mutatva, „a görög tragédiáknak azokra a párbeszédeire emlékeztetnek, ahol a hős a karral beszélget”. Hernádi Mária zenei példájával: versenymű, a szólóhangszer és a zenekar felelgetéseivel. Az idézett és tárgyalt példák közül kiemelkednek az életmű jelentős darabjai: az *Ekhnáton jegyzeteiből*, a *Víz és kenyér*, illetve a *Futóeső*. Az egyiptomi fáraó, Babits és Rónay György a monológ, a szerepjáték, az önmegszólítás helyzetében jelenik meg, idéződik fel; megmarad a kiindulás példaszerűsége, de a struktúra s a nyelv együttes mozgása kiválóan mutatja az előhangban idézett Nemes Nagy Ágnes-i felismerést: a gondolat állandóságát és a kifejezés spontaneitását.

Az utolsó struktúracsoport zenei hasonlítással írható le: háromrészes kompozíció, alaphanggal, variációval és visszatéréssel. Ahogy az előzők, ez sem egyik kötettről a másikra mutatkozott meg az életműben, felfedezhetők előzményei a *Százszázvilág* verseiben, de a *Napforduló* adja igazi megjelenésüket. Hernádi Mária a *Vihar* és *A gejzír* című verseket emeli ki, amelyekben a parlando–allegro–largo tempó azonosítható. Az idézett részletek azt mutatják, hogy a nyelv közvetítette mozgásformák képesek még erősíteni is ezt a zenei érzetet. A példák, mivel döntően hosszú versekről van szó, szétfeszítenék ezt a kis bevezetést, de *A lovak és az angyalok* című, több részből álló, közismert verssorozat háromszor két sora is felidézi a zenei szövegkezelés, a nyelvi találékonyság és az ellentétek (földi/égi – tárgyas/spirituális) találkozását: „Mert végül semmimem marad, / csak az angyalok s a lovak. / [...] / csellengnek néha szinte százan – / egy lény mit is tesz önmagában? / [...] / oly távol vannak, oly közel. / Talán ők már nem hagynak el.”

Hernádi Mária e verscsoport látomásos-leíró tagjait az életmű jelentős állomásaiént azonosítja, amelyek képesek kiváltani a lírai katarzist is. Nem olyan megnyugvás ez persze, mint a romantikus verseké, például a tájleírások látványja: az alkonyat eljötté, egy vízesés megpillantása, vagy amilyen a hőseposzok nemzetnevelő nyugvópontja, csak amolyan 20. század végi: néha sérült, néha fájó, de az olvasót mindig önreflexióra biztató. A tanulmányok írója meggyőzően mutatja meg Nemes Nagy Ágnes irodalmi világképét: nem intellektuális, nem rideg, nem érzelemmentes, nem személytelen – legalábbis e szavak fosztóképző értelmében: nem.

KOVÁCS GERGELY

Lapis József: Túl a fedélen

Prae, 2025

Lapis József kritikusként nemcsak számomra mérvadó, hanem korábbi kötetei alapján is a kortárs magyar líra egyik legérzékenyebb, legműveltebb és legélesebb szemű szakértője. A 2014-ben kiadott két tanulmánykötete (*Az elmúlás poétikája*, *Líra 2.0*) óta a kritikairás elméleti háttere továbbra is foglalkoztatja: 2022-es kötete, az *Elég. Közélté-*

sek a kortárs irodalomkritikához után a friss *Túl a fedélen – Tanulmányok és kritikák a gyerekirodalomról* egyfajta szakmai szöveggyűjtemény. A kötet az Alföldet kivéve (mivel annak szerkesztőjeként nem tokolódik előtérbe) többféle folyóiratban közreadott gyerekirodalmi témájú esszéit, kritikáit és tanulmányait közli újra. Az ajánlással – „Kislánynomnak” – a

legközvetlenebb hozzátartozók közül is azért helyezi kiemelt helyzetbe a gyermekét, mert a szövegekben többször előkerül, hogy vele együtt, az ő élményét, naiv befogadói véleményét is figyelembe véve élte át és egészítette ki a felnőtt és szakszerű olvasó nézőpontját a gyermeki látásmóddal. Erre a különleges, de befogadói szempontból fontos nézőpontra máshogy, például lábjegyzetben nem lehet hivatkozni, mégis pótolhatatlan segítséggel járult hozzá néhány kötetbeli íráshoz. Lapis József egyébként azok közé tartozik, akiknek még csemetéjük születése előtt látókörükbe került a gyerekirodalom nemes és egyre gazdagabb területe.

A *Túl a fedélen* könyvtárgyként is esztétikus – ennek jelentőségét Lapis József kritikái is hangsúlyozzák –, borítója beleillik a gyerekirodalmi könyvek sorába. Szabó Imola Julianna meseillusztráció hatású alkotásán a borító közepére helyezett vékony, fehér törzsű facsemete ágcsúcsain hattyúszerű, kecses madarak ülnek, míg a kék alaptónusú háttér pöttyözött foltjai csillagokat idéznek. Az alcím – *Tanulmányok és kritikák a gyerekirodalomról* – kettészeli a cím két elemét, kiemelve a „túl” (határ) átlépést is jelentő, a mesék gyakori indító formuláját is felidéző helyhatározóját. Az előttünk megjelenő könyvfedél ezzel már be is vonja az olvasót a könyvben zajló diskurzusba. A szerző neve szerényen az oldal aljára került, ahogyan a kritikus is jelen van a műfajból eredően szubjektív írásaiban, de nem az ő szubjektuma kerül előtérbe, hanem a bemutatott, elemzett, értékelt alkotás.

A Lapis-féle kritikák hangvétele ehhez illeszkedve gyakran megengedi a tapintatos véleményformálás eszközeként a „lehet”, „talán”, „minden bizonnyal” jellegű módosítószó értékű kifejezéseket és az olyasfajta mondatokat, hogy „[t]ermészetesen gyerekek nevében nem tudok szólni, nem is szeretnék – az ő véleményük más fórumokon tud kifejeződni”. (Bár érdekes lenne kifejteni, mik azok a fórumok.) Ezeket általában olyan értékelések tompítására használja, amelyek nem feltétlenül dicséretet fogalmaznak meg, példát mutatva a mértéktartó, de alapvetően szükséges és nyílt értékítélet megfogalmazására. Ugyanis a korainak nevezhető írások akkor jelentek meg – 2015-től kezdve –, amikor a hazai gyerekkönyvkritika még gyerekcipőben járt, és mind a szakemberek, mind a számukra felkínált fórumok száma alapján nagy volt a felelőssége a nyelvilag megfontolt, tartalmilag átgondolt értékeléseknek. Az azóta elindult Mesecentrum blog –

mely sajnos meg is torpant, és archívumba kényszerült – például olyan anyagi háttérrel és infrastruktúrával tudott varázsolni a gazdaságilag is fontos kiadói szegmens mögé, amely többeket is bátorított a tudatos gyerekirodalmi értelmezések művelésére. Azóta egyre több folyóirat – például az *Alföld*, a *Kortárs*, a *Szépirodalmi Figyelő* vagy a *Tempevölgy* – vállalja következetesen gyerekirodalmi írások közlését. Mindez azért kiemelten fontos, mert széles körű kritikai háttér és megalapozott szakmai visszacsatolás nélkül a gyerekirodalom fejlődését nem lehet elvárni. A *Túl a fedélen* emiatt fontos kötet, hiszen irányt mutat a terület igényességére törekvő kritikusainak.

A könyv első része négy terjedelmesebb, elméleti bevezetőként olvasandó tanulmányt kínál, melyek gyakran úgy hagynak nyitva egy-egy kérdést, hogy lehetőséget adnak – még szerzőjüknek is – a fejlődésre. Ezért kaphatta a fejezet a *Gyerekirodalmi dilemmák* alcímet. A kötet címadó tanulmány azt a felnőtt olvasó befogadási szempontjait is szem előtt tartó megközelítést tárgyalja, amely „kétfedelű”, „többfedelű”, vagy más metaforával „többrétegű” irodalmi alkotásként közelít a jól megírt gyerekkönyvhöz. A gyerekek felolvasó és a szöveget maga is élvező felnőtt elvárásait is kielégítő műveket azonban felnőtt írja, akiről a gyerekirodalmi viták tárgyaként is nehéz eldönteni, hogy valós vagy valószerű gyerekolvasót gondol-e el, mivel ritkán jön létre párbeszéd az elsődleges célközönség, vagyis a gyerekek és a szerzők között. Ugyanakkor a gyerekirodalmi alkotások e kettős befogadási helyzete (legalább) kétféle közönséget jelent, akik közül éppen a kritika csupán a felnőttökhöz jut el, illetve – akárcsak a szerzők – a kritikusok is felnőttként tudnak olvasni. Még a tanulmányban alaposan körüljárt érteni-érezni fogalom pár sem szűkíthető le egyik vagy másik korosztályra, ezért aztán Lapis szerint „érdemes megtanulnunk-újratanulnunk” a gyerekek segítségével az „alapvetően tiszta élvezet” alapján mormolni a verseket.

A gyerekirodalmi dilemmák között a gyermeki élvezettől a könyvek márkázásán át egészen a felnőtt olvasók felháborodásáig eljutunk, például a tabukat döntögető érzékenyítő könyvek vagy a „jó játék a konnektor” kezdetű Varró-vers recepciójának összefoglalásával. A gyerekkönyvkritika elméleti megalapozására tett esszéisztikus kísérlet végén ahhoz a csodálatos gondolathoz jut el Lapis József, „hogy ennél inspirálóbb, izgalmasabb [...], lélekkel

telibb feladatot” keveset tud elképzelni: „Néha úgy érzem, hogy a gyönyörök kertjébe érkeztem.” Az első három, bevezető jellegű szöveg után – melyeknek a címe is metaforikus határozós szerkezet lett – Dániel András Kufli-történeteiről olvashatjuk az első esettanulmányt. A kisgyerekekkel történő közös képeskönyvolvasás/nézegetés triológikus beszédhelyzetére épülő elemzés a váratlan metaelemeket, illetve a kép és szöveg felszabadult játékát „izgató, szabadságot áramoltató feszültség”-ként mutatja be.

A második fejezet nyolc tanulmánya – „*Hangok, szavak tánca*” összefoglaló címmel – főleg a kortárs gyereklióra elemzéseit kínálja. A kihívások között szóba kerülnek a líra nyelv sajátosságai, például a szándékos gügyögés, kínrímek, trendinek szánt szófordulatok. Lapis felhívja a figyelmet arra, hogy a költő felelősségeként is értelmezhető a választott kifejezőmód, hiszen a népszerűvé váló versek mintát is adnak a következő nemzedékeknek. Az eredetileg a hangzóssággal kísérletező, hagyományteremtő Weöres Sándor például elsősorban Kovács András Ferenc gyerekverseinek ösvényét taposta ki. A gyereklióra egyfajta „beavató” jelleggel a nyelvművészettel való első találkozás terepe is, mely eljuttat a „testi érzékek felől az absztrakt befogadás felé”. Mégsem lehet a két kultúrát – felnőttekét és gyerekekét – élesen elkülöníteni, egyrészt a felnőtt által asszisztált befogadás miatt, másrészt a kisebb gyerekek esetén a felnőtt piaci választása okán sem.

Bár jelentős nemzetközi szakirodalom, illetve az egyre gyarapodó hazai kutatások hozzájárulásai is alátámasztják a tanulmányok érvrendszerét, számos (gyakran zárójeles) megjegyzés utal arra, hogy egy sok tekintetben még kiforratlan diszciplína bölcsőjét ringatja a *Túl a fedélen* szerzője és olvasója. A gyerekirodalom értelmezését meghatározó paradoxonok felvetését a gyereklióra érzéki természetéről írt szöveg követi, majd az előzmények és poétikai irányzatok összefoglalása: a kortárs gyereklióban megjelenő érzéki-játékos, nonszensz és „svéd típusú” hagyományok mindegyike visszavezethető évtizedekkel korábbra. A tabutémák külön tanulmányt kaptak, közülük a halál pedig egy újabbat. A *paradoxon kísértése: Halálalakzatok gyerekversekben* című szerkesztett konferencia-előadás függeléke a *Felhőpárna* című antológiát ismer-

teti röviden. A *szivárvány íve* Kiss Ottó Nagy kislánykönyvét elemzi, végül Szilágyi Domokos *Pimpimpá-ré* című kötete újrakiadásának alapos analizését olvashatjuk. Nehéz elhinni, hogy nem tudatos szerkesztői és szerzői döntés eredményeként jutunk éppen ezen a helyen a kötet közepéig – ha az egyébként fontos és egyedi megoldású függelék nem számoljuk. A névmutató és az eredeti megjelenések listája után ugyanis QR-kódokkal elérhető linkeket ajánl a könyv több oldalon keresztül, megkönnyítve az online források megtalálását.

Az esettanulmányokat újabb kritikák és esszék követik a harmadik fejezetben, melyek közül előre kerültek az általános ismertetések és összefoglalók, például egy hosszabb időszak gyerek-könyv-történeiről. A többi kritikával együtt látva a bő évtizeddel ezelőtti tömör ismertetőket és ajánlókat, egyik szöveget sem éreztem elavultnak, sőt, amikor egy általam nem ismert könyv került terítékre, kíváncsiság ébredt bennem. A kritikák utólagos, összefoglaló vagy retrospektív közlése nemcsak egy jelentős gyerek-könyv-kritikusi pálya képét kínálja, hanem mintaként is szolgálhat arra, hogyan lehet és hogyan illene hozzájárulni kritikusként a hazai gyerekirodalom alakulásához. A személyeséget sem nélkülöző, de az akár mellékszövegben is bántónak ható értékítéletet mindig tompító mondatok többféle regiszterben szólalnak meg. Van, ahol részletes műfaji bevezetőt olvasunk, mint például Szokács Eszter újraírt bibliai történeteinél, van, ahol az odaértett „élő” hallgatóság bevonásának gesztusával indít – „Tegye föl a kezét, aki...” –, előfordul, hogy az ismertetett szerző korábbi pályájának néhány fontos eleme vezet be a kritikát – mint a holland Guus Kuijer vagy Tóth Krisztina könyvéinél –, néhol a kritikus személyes kötődése kap nagyobb szerepet – úgy vezet be *A pozsonyi Petőfi* című könyvet, hogy felidéz, mikor járt Petőfi Sárospatakon. Komoly erénye az ismertetőknek a gyerek-könyvek esetén különösen fontos képi világ részletezése. A prózai fejezet végére került a *Vuk* emberi és állati idegenségre irányuló elemzése. A frissen megjelenő művek bírálati közül kilógó alaplőről azonban nem sok helyen olvashatunk.

A szerkesztés tudatosságát sejteti az is, hogy a prózai és lírai témájú írások száma megegyezik, tucatnyit kínál a könyv mindkettőből. Remek ötlet

a T. S. Eliot *Macskák* című alkotásának fordításáról és Kovács András Ferenc *Egerek könyve* című verseskötetéről szóló bírálatok egymást követő elhelyezése. A prózáról és a költészetéről szóló kritikák és esszék külön kerülnek ugyan, de mindkét fejezetben oldaltörés nélkül követik egymást az írások, a nyomtatott folyóiratok szemléit idézve. Itt az arányok ugyan eltolódnak a folyóiratok kritikarovatához képest, de az ismertetett és értékelt kiadványok recepciótörténetéhez kiváló kiindulópont lehet, ha egy helyen olvashatjuk és összevetethetjük a nagyjából egy időszakban megjelent más gyerekkönyvekről írtakkal, mit is írt Lapis József

a 2010-es évek közepétől a 2020-as évek közepéig. Kötete hiánypótló, példamutató, akár tankönyvként is használható az egyetemi gyerekirodalmi képzések óráin, illetve a kritikusok számára. Nekem legalábbis – aki érettebb fővel, de tapasztalat nélkül fogtam bele hasonló tevékenységbe – többször is a megvilágosodás és a megerősítés élménye okozott örömet. Részben azért, mert a Lapis József által nagyra értékelt alkotások nálunk is közös családi hivatkozási alapok, másrészt kissé meg is nyugtatott, hogy nem jártam rossz úton gyerekkönyvkritikusként, még ha jócskán van is hová fejlődnöm.

AKNAY JÁNOS, *Mennyei Jeruzsálem*, 2014, akril, fa, 60x70 cm

KEDVES OLVASÓINK!

Nagyon fontos számunkra, hogy a jövőben is érdekes és fontos tartalmakkal tudjuk kiszolgálni Önöket, és a magyar irodalom és a többi művészeti területek értékeit közvetíthessük.

A múlt évben is izgalmas témákkal foglalkoztunk, a 2025/02. számban a mesterséges intelligencia és az oktatás kapcsolatával, a 2025/06. számban a magyar gyerekirodalom alakulásának új kérdéseivel napjainkban. Ősszel az irodalmi művek filmes adaptációjának lehetőségeire is sort kerítettünk, és megjelentettük szokásos, a játékkultúrával foglalkozó számunkat. Folytattuk kívül-belül sorozatunkat, amelyben a magyar irodalmat külföldi nyelvre fordító kollégáinkkal készítettünk interjúkat.

Idén is hasonlóan érdekes tematikus blokkokkal készülünk a sok szép vers, mélyen-szántó novella, fontos tanulmány és igényes kritika mellett.

Az egyre bizonytalanabb és átláthatatlanabb körülmények között sodródó kulturális életünkben számunkra is fontos visszajelzés és egyben támogatás is, ha előfizetnek folyóiratunkra a Magyar Posta online felületén.

Előfizetőink minden hónapban a postaládájukba kapják a lapszámokat, és kényelmesen végig tudják olvasni a hétfégi reggeli kávé mellett vagy esténként a vacsora után.

Az előfizetéshez elég, ha az alábbi QR kódot beolvasva egy-két kattintást tesznek a Magyar Posta webshopjában:

Tartsanak velünk és a kortárs magyar kultúrával, őrizzük meg közösen különleges értékeinket!